

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

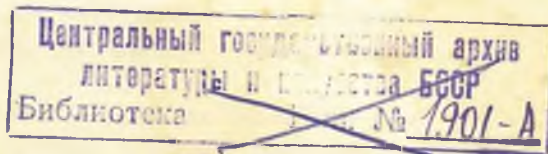
Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднання пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

ПАД РЕДАКЦЫЯЙ

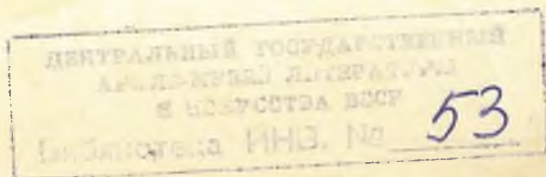
П. Галавача, Я. Ліманаўскага, В. Каваля, А. Моркаўкі, і А. Звонака

Год выдання шосты

Сшытак трэці
САКАВІК

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К—1928

ЖИТЦАВА

ЖИТЦАВА
ЖИТЦАВА
ЖИТЦАВА

ЖИТЦАВА
ЖИТЦАВА

ЖИТЦАВА

ЖИТЦАВА
ЖИТЦАВА

Заказ № 1516. У ліку 1.000 экз. Галоўлітбел № 695.

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

Р. Мурашка

У іхным доме *)

(Аповесць)

8. Перад сьнеданьнем у старым доме

Мінуў дзень.

Яна ляжала апранутая на ложку і зірк блытаўся па пакоі ўтомна і бяссэнсава. Ва ўсім арганізьме настаў пералом; рэакцыя чорнаю ноччу распострылася пераможна; нішто ня радавала, не весяліла прыемнасьцю вока.

За вакном дажджом плакаў шэры дзень. Шчытныя цені зьліліся ў спальні ў нудную поўцемру.

А яна ляжала нярухома і ўсёй істотай адчувала гнёт чагосьці цяжкага на сэрцы,—тупога, як камень. Нешта, мабыць, успамянулася, бо на твары адбілася радасьць і мучэньне. Ё ўжо злучэньне гэтых двух канцавосьсяў у існаваньні ўсяго живога ў адно давала думаць, што адзінота запаўняе ўсё нутро яе, балюча сьціскае сэрца.

Вольга Аляксееўна мучылася адзінотай. Але ўстаць і разарваць яе, пайсьці куды—не магла. Утома ва ўсім целе не дазваляла ўзьняцца з ложку, ды няёмкасьць,—вадкая і цьмяная, як шэры дажджавы дзень за вакном,—прыкоўвала да пасьцелі.

„Як-жа там са спэтаклем?“—іскаркаю бліскучаю прабегла думка. І ад яе неяк палягчэла, а потым зьявілася жаданьне схадзіць даведацца. Бадзёрасць, лёгкая і спакойная, стала нападніць грудзі. Захацелася зараз-жа падняцца, накінуць на плечы ад дажджавое імгі вялікую хустку і выбегчы на вільготнае, але сьвежае паветра з гэтае нуднае і душнае поўцемры.

Але замест дзеяньня падумалася:

*) Гл. „Маладняк“ № 2.

„Што адбылося за гэтыя дні?.. пасья таго...

Яна да болю гостра адчула перарыў у сувязі дзён, і ёй зрабілася боязна нечага.

„Як яе сустрэнуць?—будуць гаварыць? што думаюць? Якімі вачыма паглядзяць?..“

Былая, прыйшоўшы, бадзёрасьць разваджвалася, магутнасьць рэакцыі зноў навеявала абьякавае бяссьілье.

У гэты момант увайшла Вольга і паведаміла, што прыйшоў нейкі хлапчук, хоча бачыць Вольгу Аляксеёўну. Чамусьці гострым кальнула ў сэрца ад гэтага паведамленьня, і густая чырвань заліла крыху блядыя шчокі. Каб не паказаць свайго замяшаньня і нерашучасьці, сказала вельмі хутка:

— Хай зайдзе сюды... Скажы.

Толькі выйшла служанка, як у гасьціннай пачуліся знаёмыя шагі. І калі дзверы павольна расчыніліся,—сэрца Вольгі Аляксеёўны закалацілася шалёна, быццам не знаходзячы сабе мейсца ў грудзёх; галава бяз сілы адкінулася на падушкі.

Сяргей так жа павольна і ціха падыйшоў к ложку.

Адчуўшы яго прысутнасьць блізка каля сябе,—Вольга Аляксеёўна поўдчыніла вочы. Слабая ўсьмешка зрабіла раптам вельмі мілым і прыгожым яе змучаны твар. Але ўжо праз сэкунду яна пудліва зьбегла, і погляд чорных воч стаў нейкім нявыразным. Ёнагды толькі паблісквалі затоеныя аганькі, і ў іх можна было прачытаць: і злосьць на самую сябе, і жаданьне, і волю перамагчы слабасьць. Яна працягнула Сяргею руку.

— Які ты добры, Сярожа,—прашапталі квола вусны.— А я, бачыш, ляжу ў пасьцелі. І ня хворая быццам, а не магу ўстаць,—чужым ужо голасам дадала яна.

Скаргі ня чулася ў словах. Бяз згоды жаданьня і волі лілася ў тоне голасу замест скаргі і споведзі гэткая чужая і далёкая халоднасьць.

Сяргей паклаў яе руку ўздоўж цела. Ён не абазваўся яшчэ і цяпер таксама маўчаў. Толькі—люстэрка душы чалавека—сьветла-блакітныя вочы з жывым удзелам аглядалі яе выпрастаную, нярухомую постаць.

— Цябе паслалі ка мне?—спыталася яна.

— Але .. Не, я сам прыйшоў... Учора ня мог, а сёньня прыйшоў.

— Сам?.. Сам прыйшоў?

Блытанья, бясхітрасьці простыя словы Сяргея растапілі міжвольны лёд халоднасьці.

— Дзякую, Сярожа, дзякую за тваю ўважнасьць.

Яна прыўзнялася грацыёзным рухам і напалову села. Гэтая поза вельмі выгодна адцяняла яе пагрудзьдзе, пекнае на фоне пажматанай пасьцелі.

— Вольга Аляксееўна, — сьмялей пачаў Сяргей: — а я схаваў там і цукеркі і цыгаркі.

Хмарка ўзьбегла на яе лоб, але праз часіну яна гучна і весела зарагатала на ўсю спальню.

— Мой любы Сярожа!..

— І, павер, ніхто ня знойдзе, я добра схаваў. Як будзе добрае надвор'е, дык мы ізноў пойдзем, і я пакажу.

— Сярожа!..

Вольга Аляксееўна нечакана скапіла яго галаву, ашчаперыла моцна і ў хвіліну пакрыла пацалункамі вусны, вочы, валасы: Потым адбылося нешта дзіўнае: Сяргей выслабаніўся з яе любых абдымкаў і адказаў такім моцным пацалункам, што ў яе загарэліся пякельным агнём вусны, і радаснае дрыжэньне прабегла па целе.

— Цяпер я ўмею цалаваць? Умею? Ты не пакрыўдзішся? Ня будзеш плакаць? — шпарка дапытваўся ён, гледзячы з надзеяй у вочы ёй.

— Мой дарагі, мой любы Сярожа! Не, цяпер ня буду. Ты такі добры, Сярожа, і я цябе так люблю, — вырвалася ў яе.

Радасьць засьвіцілася ў блакіце яго воч, і рука паднялася і, замест адказу на яе прызнаньне, мякка пачала гладзіць чорныя валасы, яшчэ не пасьпеўшыя раскруціцца ад пазаўчарашняга. Ён усё яшчэ стаяў перад ложкам. Скрозь паводзіны і кволае абыходжаньне з ёю, як з дарагой цацкай, наяўна выбівалася зачараваньне прыгожай, стала сфармаванай жанчынай.

А ў яе гінуў сьлед нядаўнай нуды і бяссьільля, чужая халоднасьць адступалася на бок і давала ў сэрцы мейсца агнёвай кволасьці к гэтаму — не па гадох узросшаму ў сваіх пацупцёх — хлопчыку.

— Сярожа, ты ня сьнедаў сёння? Што? Не, ты пасьнедаеш разам са мною, ва ўсякім разе вып'еш чаю.

Яна ўстала і выйшла распарадзіцца наконт сьнеданьня. Сяргей з нецярплівасьцю чакаў зьвярненьня. Вольга Аляксеёўна хутка прыйшла і запрасіла яго ў сталовую.

Жорж, як звычайна, адсутнічаў, і ніхто ня мог перашкодзіць іх апэтыту, асабліва апэтыту Вольгі Аляксеёўны, які, пасья цэлага дня галадоўлі, разгуляўся не на жарты.

На самым пачатку сьнеданьня за вакном разарвалася бруднае клочча хмар і выглянула яснае сонца. У сталовай прасьвятлела і зрабілася ад таго лягчэй і весялей.

Сяргей не хацеў сьнедаць, але выпіў дзьве шклянкі пахучага чаю з пячэньнем. Стол Вольгі Аляксеёўны мог пахваліцца вытворнасьцю сваіх страў і рознымі дармовымі дадаткамі. Яна пачаставала свайго маладога госьця шакаладам, які не пераводзіўся ў сталовай.

Па сьнеданьні Сяргей паведаміў Вользе Аляксеёўне, што пры народме організуецца хор і яе папросяць кіраваць ім, ведаючы пра яе бывалешнія здольнасьці ў сьпяваньні. Хор павінен будзе выступаць на спэтаклі. А сама пастаноўка па нейкіх прычынах адкладаецца аж да тае нядзелі.

— Я некалі добра сьпявала...

І Вольга Аляксеёўна расказала пра сваё вучэньне ў гімназіі, як палка ласбіла яна сьпевы, музыку і мастацтва.

— Ды вось можна паказаць.

Яна прынесла з спальні цэлы пак сшыткаў і лістоў паперы і стала паказваць Сяргею.

Там былі дзіцячыя спробы маляваньня хварбамі, просьценькія і часта няўдалыя. Сяргею-ж яны здаваліся надта добрымі і прыгожымі. Сярод усёй кучы было два няскончаных пэйзажы, якія Вольга Аляксеёўна малявала масьяльнымі хварбамі на палатне. Гэта было ўжо пасья сканчэньня гімназіі. Тое, што яны ня скончаны былі, паказвала на непастаяннасьць ласкавай гаспадыні дому,— ня толькі ў мінулым, а і цяпер.

У Сяргеі-ж усё бачанае і чулае толькі ўзмацняла тыя адносіны, якая жыла ў ім да Вольгі Аляксеёўны. Усё, што датыкалася да яе, усё, што зьвязана было з ёю так ці іначай, прыймала ў яго вачох нешта прыгожае і гэтым павялічвала ў яго пераконаньні ў Вольгу Аляксеёўну.

Калі ўжо ня стала больш чаго паказваць, яна спыталася ў Сяргея, ці ня нудна яму было ўсё гэта.

— О, не!—у захапленні ёю адказаў Сяргей.—Але ўжо час ісьці (нотка шкадаваньня прасьлізнула ў голасе).—Я прасіў-бы цябе прайсьці са мною хоць да народому. А там можа зойдзеш у народом наконт хору... І я запісаўся ў хор.

— З задавальненьнем, Сярожа, мне хочацца правесці цябе... Я зараз, Сярожа, толькі прывяду сябе ў парадак трохі.

9. Дэгенэраты

Вольга Аляксееўна ўзялася кіраваць нардомаўскім хорам. Не таму, што ў яе было вялікае жаданьне да гэтае работы—каб вышкаліць добры хор, трэба пакласьці шмат сілы,—а проста таму, што можна прабыць бяз большай нуды час і, падругое, што там будзе Сяргей.

Яна не на жарты захапілася гэтым нявінным хлопчыкам. Праўда, ён быў старэй на погляд за ўсіх сваіх аднагодак і ўзрастам, і думкамі, і пачуцьцём, але ўсё-ж яму было 15 год.

У народоме яе амаль штодня бачылі, у той час, як да прыезду новага загадчыка яна і галавы не паварочвала ў той бок. Цяпер і зранку, і ўдзень, і ўвечары... Яе жыцьцё неяк недарэчна зьвязалася з ім. Яна асабліва не задумвалася аб гэтым ужо. Цэлы шэраг маленькіх здарэньняў у інтымным жыцьці замацаваў надоўга нязвычайную сувязь яе з Сяргеем.

У той дзень яна з ружовым сэрцам варочалася дадому. З краявіду яе асабовага жыцьця змыліся чорныя хмары. А лёгкія воблачкі дзе-ні-дзе ня толькі ня хібяць, а дадаюць сваю асаблівую прывабнасьць.

За сваю дурасьць у той дзень і за нэрвы Вольга Аляксееўна азвала сябе ня вельмі прыгожымі славечкамі некалькі раз. Сёньня ўсё ўладавалася, дый тады магло ўладавацца. Наперадзе яе чакала яснае надвор'е. Гэта сьцьвярджаў такі чулы баромэтр, як яе сэрца.

Да вечара заставалася яшчэ доўга, але яна парашыла спагнаць за ўчарашні дзень: прыйсьці, добра падпалуднаваць і праспаць з вечара цэлую ноч. Дрэжны стан душэўнага спакою за мінулы час паслабіў,—цяпер—добры доўгачасны адпачынак фізычным сілам.

З такім рашэньнем Вольга Аляксееўна цывёрга падыйшла к дому. Бяз думкі аб нудзе, без адчуваньня—заўсёдышнага раней—смутку і журбы зайшла яна ў пярэднюю. Гэткая ёй

штосьці цюкнула паглядзець у пакой Жоржа. Ужо з тыдзень мінуў, як яна сустракалася з ім дома.

Маленькі калідор аддзяляў пакой брата ад пярэдняй. Ціха па палавіку падыйшла Вольга Аляксееўна к дзвярам і штурхнула. Дзверы былі замкнуты, чаго ніколі не рабілася дасюль. Яна прыгнулася і зазірнула ў замочную шчыліну.

Назіраньне было нядоўгім... Як апараная кіпнем, узнялася яна шпарка. Твар стаў белаблядым і спалоханым. У ваччу адбіўся жах. Вопрамець, але з асьцярожнасьцю, кінулася яна праз сталовую ў спальню.

Вачом яе зьявіўся страшны непарадак у спальні: пасьцеля на ложку ўся пажматана; шуфляды камоду парасчынены; усе гарнітуры, усё яе ўбраньне павыкідвана на падлогу ў кучу.

Нейкая здагадка асьвятліла Вользе Аляксееўне адбыўшае. Ключ ад пакою брата быў згублены гады два назад. Дзверы, значыць, былі не на замку, хоць і зачынены. Бяз шуму падкралася яна к пакою і хуткім рухам раскінула абедзьве палавіны дзвярэй..

Пасярод пакою, падаслаўшы пад сябе добры жмат вопраткі і бялізны, ляжаў Жорж. Аберуч ён абхапіў зьнятую са сьцяны „Голую Вэнэру“ і палка, да шаленства палка, цалаваў яе. У вочы Вользе Аляксееўне ўпала вар’яцкая перамена ў вопратцы брата. Замест заўсёдышняе „талстоўкі“ і „галіфэ“ на ім было самае лепшае адзеньне Вольгі Аляксееўны, яе шоўкавае адзеньне з паліскаючымі адлівамі. На нагах прасьвечвалі тонкія цельныя шоўкавыя панчохі. Лакіраваныя „лодчкі“ стаялі тут-жа каля яго, мабыць, нага не падыйшла.

Як толькі грукнулі дзверы, ён спалохана ўскочыў. З белага твар зрабіўся чырвоным. Быццам застыўшы, стаяў Жорж, ня глядзячы на яе, быццам ня мог зрухнуцца з мейсца.

Вольга Аляксееўна не магла больш стрымацца. Жах, быў ахапіўшы яе спачатку пры адным поглядзе на брата, зьмест усяго зробленага ім, — адсунулася на задні плян. Убачыўшы сваё пакамецанае самае лепшае шоўкавае адзеньне, яна ў вялікай злосьці выпаліла нярухомаму Жоржу:

-- Што ты нарабіў, вар’ят! Зараз-жа скідай, заморскі зьвер у вобразе чалавека! Зараз-жа! На каго ты падобны, зірнуў-бы ў люстэрка!.. Аблуда, непатрэбны нікому дыркавы чмут! Чаго стаіш? Жыва скідай, а то я зараз людзей паклічу!

Яна павярнулася з вачавісным намерам ісьці паклікаць каго. Тады Жорж, трашчучы па шве адзеньнем, стаў пасьпешна-няёмка скідаць. І калі Вольга Аляксееўна вярнулася на свой назіральны пункт, дык Жорж яшчэ быў у яе даўгой сарочцы, але ўжо без панчоха на валасатых нагах.

— Хутчэй, ёлапень, і вон з дому, каб цябе мае вочы ня бачылі.

Ён не марудзіў. Толькі яна выйшла на двор, знайшла Вольгу і загадала прыбраць усё ў спальні, як дзьверы на вэранду грукнулі, і шагі Жоржа заглухлі на дарозе.

„Каб даведаліся людзі, знаёмыя... Гэта чорт ведае што! Ганьба да сьмерці... Хоць ты зьбягай куды. Паблазнаваць— яшчэ куды ня йшло, а гэта... Фу!“

Вольга Аляксееўна з агідай сплюнула і вярнулася праз кухню ў сталовую. Служанка, прыбіраючы, прыказвала:

— А божа-ж мой, ну і хто гэта нарабіў так.

Умешваньне ў справы дому служанкі, хоць і служыла яна гады чатыры, узарвала Вольгу Аляксееўну, і яна абарвала яе раптам:

— Не твая справа. Прыбірай і давай палуднаваць.

Апошняе нэрванваньне адбіла ахвоту да ежы. Толькі паспытаўшы кожнае стравы, Вольга Аляксееўна кінула палуднаваць. Каб трохі супакоіцца, яна выйшла на вэранду пахадзіць. Марудны разьмераны крок праз якое поўгадзіны ўсталяваў душэўную роўнаважнасьць. Пасьля яна нацёрла адэкалёнам скроні.

Спаць лягла рана.

Наступныя дні Вольга Аляксееўна прападала па народнамаўскіх справах.

Дні зноў сталі ясныя, пагодныя. Давалася поўная магчымаць адновіць праходкі ў лес з Сяргеем. Як-бы па яго настойнасьці, а ў справе па яе ініцыятыве, яны паўтараліся амаль штодня. Зноў адновілася курэньне. Вольга Аляксееўна ня мела, здаецца, больш падставы для плачу, як тады: Сяргей з посьпехам выконваў ролю, прызначаную яму дасканалаю чараўніцаю.

Зусім роўна, як-быццам пайшло жыцьцё. Да нязвычайных памераў расквітнелі пачуцьці Вольгі Аляксееўны. Яна ня стрымлівала хады магутнага разьвіцьця, а, наадварот, у патайным таменьні патурала ім.

Аднойчы, праз тыдзень пасья спектаклю, які непарыўна звязаў Сяргея з Вольгай Аляксееўнай, адбылося тое вялікае жаданае, што яе мучыла праз цэлыя дні і тыдні, а можа месяцы і гады. У прыгожы мяккі падвечорак Сяргей з хлопчыка зрабіўся мужчынам...

Усе валаконцы прыгожага цела дрыжэлi ў той дзень у Вольгі Аляксееўны ліхаманкавым дрыжэньнем. Да адурэння, да шаленства дайшло адчуваньне гэтага стану перад памятнымі хвілінамі і перакінулася часткова і на Сяргея. Шчаслівыя хвіліны ў коле арэшніка на мяккай мураве прынесьлі глыбокае заспакаенне Вользе Аляксееўне, так падумалася ёй, на даўгі-даўгі час.

Ціха і квола прайшоў астатак дня. Яна шмат чаму навучыла Сяргея, аб чым той і ня чуў дасюль, а толькі здагадваўся цьмяна разумным маладым чуцьцём. Так-жа ціха і квола, без афэктацыі, — ня было патрэбы прыкідвацца і ашукваць, — разьвіталіся яны на краі лесу.

Стан ціхае безьмяцежнае весялосьці, спакою ўладаў Вольгай Аляксееўнай. Неяк роўна бадзёрыўся крок. Грудзі спакойна і ўсім захопам удыхалі жадана пахі вечаровага лесу. Добра было.

Каля дому сустрэў весела „Руслан“. Яна забавілася колькі часу, даючы шчодра ласкавыя імёны сабаку. Потым пацягло на адпачынак.

Было цемнавата. Вольга Аляксееўна, не запальваючы лямпы, прайшла ў спальню, пасьпешна распранулася. Застаўшыся ў аднэй начной сарочцы, яна сашчапіла за патыліцаю рукі і бадзёра, спружыніста пацягнулася.

У пасьцелі было мякка, але трохі душнавата. Вольга Аляксееўна адчыніла хвортку. Струмень вільготных пахаў ночы пачаў паволі запаўняць пакой. Ціхамірная радасьць стала затуманьвацца з цягам часу ружовай дрымотай. Пад частымі пацалункамі начнога летняга сну ўжо прымігнуліся бадзёрасьці першыя далёка-прынадныя сьветлыя сьненьні. Прывабная красуня засыпала.

На вялізным акіянскім параходзе едзе Вольга Аляксееўна ў далёкую сонечную краіну, дзе няма гора і людзкіх няшчасцяў, а дзе шчасьце і палкае агнёвае каханьне ўладараць людзьмі. Ужо на шыза-зялёным краявідзе відаць абрысы гэтае таем-

нае краіны, але толькі трэба прамінуць скалістую, з аднаго сухога каменю ўзнятую з морскае глыбіні, выспу. Вось ужо параўналіся. Раптам неспадзявана з-заду і з бакоў выплылі чорныя хмары. Нешта хутка вельмі яны набліжаюцца... Параход закуляўся часьцей і часьцей на хвалях. Прымчаўся вялізны вецер—страшны тайфун—гора паўднёвых марэй. Распацаўся шторм... Матросы і капітан папрывязваліся рамянямі к поручням. Пасажыры пахаваліся ў каюты. Толькі яна сьмела і рашуча стаіць на палубе і глядзіць у той бок, дзе за чорнымі хмарами і дажджом ужо схавалася яе краіна. Потым раптам здрыгануўся спалохана параход і закруціўся на адным мейсцы... Немы голас пачуўся з капітанскага мастка, і трывожны сыгнал на хвіліну прарваў гудзеньне шторму. Сыгнал паведамляў аб пагібелі. Узнялася паніка... Звар'яцеўшыя людзі—пасажыры і матросы—напаўнялі з верхам збавіцельныя шлюпкі і, перагрузіўшы іх, ішлі на дно. Жах ахапіў Вольгу Аляксееўну... Яна азірнулася астатні раз на захаваную мэту свайго імкнення, і... параход стаў апускацца пад ваду... А яна была адна на згіблым ужо параходзе. Дарэмна абягала яна навокал яго—ні душы... Яна засталася адна. Параход тане, а з ім і яна. Яе спрадвечныя мары ня спраўдзяцца, і яна застыгне ў халоднай морскай глыбіні. Глыбокая распач ахапіла яе... А ногі ўжо пакалена ў вадзе... Вада халодная халодная. Зажахалася ад гэтага Вольга Аляксееўна. Нешта цяжкое ўзнялося ад сэрца і сьціснула моцна грудзі... І яна пачала захлапацца ў салёнай морскай вадзе. Вось апошнія каўткі памешанага з зялёнаю вадою паветра... Вось-вось... Канец!.. — прамільгнула апошняя галосная думка ў галаве Вольгі Аляксееўны і яна...

Прачнулася. Яе грудзі нешта сапраўды сьціскала; дыханьне было прарывістым і цяжкім; голыя ногі ела начная вільгаць. З цяжкасьцю расчыніла вочы. Крык жаху—звярыны, нечалавечы, вырваўся з яе вуснаў...

У блядым сьвятле познага месячыка на яе грудзях і нагах варушыўся і задыхаўся ад агіднага палу мужчына. З яе праразьлівым крыкам ён прыўзняў галаву, і скрозь цьмянае сьвятло на яе загарэлася пара бліскучых, як у ваўка, воч. Такія вочы Вольга Аляксееўна бачыла адзін раз, тады ў Жоржа, і цяпер гэта былі яго вочы.

З нечалавечай сілай, якую дала ёй страшная небысьпека, ірванулася яна і радасна адчула, што выслабанаецца. Напружыўшы ўсю сваю жаночкую сілу, пусьціўшы ў работу і ногі і зубы, яна скінула азьвярэлага брата на падлогу. Але ён хутка мог падняцца.

У кутку ў галавах стаяў бізун, падарунак аднаго польскага афіцэра. Яна ўхапіла яго і пачала хвастаць з шалёнаю хуткасьцю ўпаўшага, аж пакуль рука ня стала дзёрвянец ад надзвычайнага напружаньня. Тады спалоханая і ўзлаванае жанчына пачула, як Жорж прахрыпацеў і потым застагнаў,— паволі і ціха.

Вольга Аляксееўна кінула бізун на ложак. Бачачы, што Жорж не ўстае, яна прашыпела праз моцна сьціснутыя зубы: — Зараз-жа выбірайся адгэтуль... У гэтую-ж хвіліну... Каб твае нагі ня было тут. Вон!

Яна пагражаюча ляснула зноў бізуном.

Падначальваючыся загаду, як зьбіты сабака, абясьсілены няўдачаю і бізуном дэгенэрат, не аглядваючыся, сьмешна выйшаў з спальні. З мерамі перасьцярогі Вольга Аляксееўна, чым магла, заставіла дзьверы. Скончыўшы гэтую работу, яна адчула такую слабасьць, што ледзь-ледзь даплялася да ложка і села. Яна была ўпэўнена, што Жорж больш ня прыйдзе.

А што было-б, каб, ня гледзячы на яе ўпэўненасьць, ён усё-ж такі прыйшоў? Тады ўжо сілы не хапіла-б дужацца зьверам, і, хто ведае, можа брат аўладаў-бы цэлам сястры.

Дужасьць зусім пакінула Вольгу Аляксееўну. Рукі задрыжэлі раптам, і ўсё цэла ахапіла бясьсільная немач. Яна падсунулася к сьцяне, абапёрлася плячыма і гэтак прасядзела да самага відна, не зьяпіўшы воч, у нейкай ачмурэласьці.

Раніцаю, калі забразгала на кухні служанка,—абясьсіленая дашчэнту, заснула моцна Вольга Аляксееўна.

10. Ліст ад Натачкі і адказ

А другой гадзіне Вольга Аляксееўна прачнулася. Галава трашчэла, як ад непамерна выпітага віна высокага гатунку. Гостра далі сябе адчуць фізычная слабасьць і боль. Сон не ў пару ня толькі не пасьвяжыў, а нагнаў тупасьць.

Яна не магла больш спаць, але і ўставаць—не ў галаве было. Не ўстаючы, яна паклікала служанку. Тая хутка з'явілася з канвэртам, улепленым штэмпялямі гарадоў, і перадала яго гаспадыні.

Вольгу Аляксеёну зацікавіла, адкуль-бы гэта хто мог успамянуць яе. У здагадках—цікава было адгадаць раней, чымсь прачытаць—яна забылася, нашто паклікала служанку.

— Вольга Аляксеёна, вам трэба што?

— А? Але... Эгатуй мне, Вольгачка, лёгкае сьнеданьне... Што?.. Ну, хоць-бы звары штукі са тры яец у сьмятку, ды развары ў малаку з поўпліткі шакаладу. Падай сюды. Ох, галава баліць... Ага, Вольга! І печаных яблык прынясі.

— Зараз, Вольга Аляксеёна.

З атрыманьнем ліста настрой Вольгі Аляксеёны палепшаў. Пакручваючы ў руках неразадраны канвэрт, яна прыпамінала манер пісаньня ўсіх сваіх бывалешніх знаёмых і не магла дагадацца, ад каго-б гэта. Было цікава. Апошнія гады яна ня мела ні з кім пісьмовае сувязі. Некаторыя адзнакі гаварылі, што ліст п'сала жанчына. На блізкай адлегласьці ад канвэрта чуцён быў лёгкі пах цвьятчнага адэкалёну.

Ліст здалёк ды яшчэ ў глушы быў гэтак цікавым, што Вольга Аляксеёна з лёгкай нецярплівасьцю разадрала канвэрт. З першых радкоў яна ўявіла сабе маленькую бялявачку, дачку бедных князёў, Натачку Зазораву. Як жывая, устала перад вачыма жвавая дзяўчынка з азіяцкім тыпам твару (яе маці была грузінка і вывезена была з Каўказу ў быцьцё Зазорава на вайскавай службе). З Зазоравай Вольга Аляксеёна пачала сябраваць некалі на школьнай лаве ў гімназіі. У абедзвюх былі аднакія характары, ці больш нахільнасьці і думкі аб будучым. Разам служылі яны і ў міласэрных сёстрах. Рэвалюцыя разагнала ўсіх каго куды. Усе распырхнуліся, як матылькі, з першым моцным павевам ветру. Тады Вольга Аляксеёна пасья доўгіх і сур'ёзных раздум парашыла схавацца пакуль што ў вяскавай глушы, каб, адновіўшыся фізычна на ўлоньні прыроды, вынырнуць пасьвяжэлай і яшчэ больш бліскучай.

І вось зараз вестка з таго сьвету—шумлівага, прынаднага. Яна-ж увесь час не пакідала марыць аб гарадзкой бліскучасьці, аб багатых прасторах для жыцьця ў колах дэмімонду.

Натачка пісала... У іх аказаўся супольны знаёмы, ад якога яна і даведлася пра Вольгу Аляксееўну. Леанід Рыгоравіч вельмі расхвальваў... Доўга бадзялася Натачка па сьвеце, галадавала, за малым не жабрачыла... Але мінулася. Нэп са сваёй багатай рознастайнасьцю прынёс і цёплыя закуткі і так жадавую бліскучасьць. Яна ўпэўнена, што яе бывалешняя таварышка сохне ў глушы (са слоў мілага Леаніда Рыгоравіча відаць). Вось аўтар пісьма дык не ўспамінае з вялікім жалем мінулага: цяпер яна лічыцца асабовай супрацоўніцай вялікага спэца... Ня нудзіцца, добра, а галоўнае, весела, грошай — заваліся. Вельмі шкада ёй сваёй дарагой Вулінькі. як жартамі клікала яна калісь Вольгу Аляксееўну, бо толькі ня быўшы там, дзе яна, нельга ўявіць сабе ўсёй здаволенасьці і шчасьця.

„Я пішу з мэтаю, што, прачытаўшы мае радкі, ты занудзіш як сьлед па вышэйшых колах—памятаеш?..—і, сабраўшы манаткі, прыймчыш. Бедаваць ня прыдзецца: знойдзецца і „праца“, і „дом“, і „сям'я“. Спадзяюся, што ты і дасюль засталася разуменькай і чароўнай красуняй — гэта на лепшае. Дык прыяжджай—паведамі тэлеграмай аб часе“.

Далей сьледваў хатні адрас, шмат цёпленькіх пацалуначкаў і дробненькі подпіс Натачкі.

Як-бы ад хмельнага дурману, закружылася галава ў Вольгі Аляксееўны. Дзе дзеўся фізычны боль, нявыспанасьць, утома? Усё зьнікла. Любыя далі ўваскрэсьлі прывабна. Сэрца, як у чаканьні агромністае, нязьмернае радасьці, закалацілася ў тахту жаданым марам.

Вядома, яна чакала гэтага. Хіба-ж яна думала зьвекаваць у гэтай глушы сваё, патрэбнае нейдзе жыцьцё, пакінуць прыгожае цела, выпешчанае для чалавечага каханьня, тут на страву вясковым чарвяком? Ой, не... Яна хоча яшчэ пажыць, пабачыць сьвет і сябе паказаць. Яе час яшчэ ня мінуўся... Як удзячна яна будзе некалі Натачцы.

„Зацалую... Задушу ў абдымках.. Як гэта міла і папярэдліва з яе боку. О, Натачка! Ды цябе мала будзе задушыць у абдымках, з табою...“

Ружовыя мары перапыніла Вольга са сьнеданьнем. Але Вольга Аляксееўна заківала на яе рукою і лёгка саскочыла з ложка.

— Вольгачка!.. Я ўжо зусім... зусім здаровая. Галава прайшла. Я ня буду сьнедаць на ложку. Э-э-э, ды ты вельмі мала згатавала нешта.

— Колькі вы казалі, Вольга Аляксееўна...

— Праўда, я і забылася. Ладна, нясі хутчэй у сталовую. Схаваўшы пад падушкі ліст, яна пабегла мыцца.

— Э большим апэтытам зьесца полудзень, — крыкнула яна весела Вользе.

Умываньне і сьнеданьне заняло часу ня больш за поўгадзіны—гэтак хутка хацела яна расквітацца з такімі прывічэйнымі рэчамі, каб пасья зноў аддацца сваім марам.

У галаве ўжо складаўся цьвёрды намер паслухацца Натачкі, абавязкова паслухацца. А з гэтым усім як разьвітацца, які лад даць яму? Яна-ж не адна, з ёю... брат. Брат!..

Пры адным упамінаньні аб ім адразу пацямнелі далі, і мары аб будучым сталі больш расплыўчатымі, недасяжнымі. Ён жыве толькі для таго, каб засланяць ёй дарогу к жыцьцю, к шчасьцю. Цяпер ёй не шкада было ні дзіцячых успамінаў, ні жывых памятак аб бацькох. Нічога ня шкода, нічога! Яны—прах, яны—зямля... А жывым трэба жыць.

Яшчэ вось... Сяргей! Каб парваць з ім, трэба сустрэцца са сваімі пачуцьцямі... Будзе некаторая барацьба, будзе сардэчны боль, будзе жаль па незваротным, па нявінна-чыстым.

„Беднае дзіцё! Ня глядзячы на сваё разьвіцьцё, на ўзрост, ты—дзіцё, але дзіцё любое, дарагое. Усё ў табе здаецца любым: твой голас звонкі, вочы, нявопытная хлапечая нявіннасьць, ты ўвесь. Як цябе пакінуць?“

Думала яна груба-адкрытна, як і ўсе занадта пачуцьцёвыя жанчыны. Але гэтакія думкі былі толькі ў тыя хвіліны, калі думалася спачуваючы пра аб'ект іх. З больш сталым і халодным падыходам да справы, у якой значнае месца займала матар'яльная рахуба, жаласьлівая кволасць паволі адступалася на задні плян.

„Ці варта гараваць і мучыцца з-за разрыву выпадковае сувязі з хлопчыкам, жаваць жыцьцё? Ва ўсякім разе, я тут жыла дачасна і тэрмін дачаснасьці ўжо мінуў. Вузенькія лясныя сьцежкі час зьмяніць на асфальт вуліц і на паркеты шумлівых гасьцінных, на інтымнае абсталяваньне асобных габінэтаў. Час! Час!“

І каб зараз-жа, з гэтае-ж хвіліны, пачаць разбураць усё, што было так ці іначай блізка яе сэрцу, Вольга Аляксееўна парашыла адпісаць Натачцы сваёй рашучай і радаснай згодай. Яна прысела к пісьмоваму століку і толькі тады прыдумалася, што няма ні канвэртаў, ні паштовай паперы, ні марак. Але траціць час з адкладам адказу не хацелася. Вольга Аляксееўна выправіла служанку к загадчыку народому, дзе быў прыпынак кальцавое пошты і дзе заўсёды меліся неабходныя прыналежнасьці для пісьма. Раней сама пайшла-б, каб толькі сустрэцца з Сяргеем, а цяпер не. Трэба ткаць палотны для новай сувязі, для новых сустрэч. Ну, што гэты хор пры нейкім народоме! І ўздумаюць-жа! А п'есы, сцэна...

Яна рашуча крытыкавала ў гэтай лясной глушы ўсё, што стваралася маленькімі шэрымі людзьмі карыснага і каштоўнага на іх погляд. Іх малапрыкметная будыніна, што па каменьчыку, па цэгліны прыбаўляецца ў велічыні з кожнай іхнай патугай, была жорстка і бязьлітна абсьмеяна Вольгай Аляксееўнай.

„Што іх нейкія спэтаклі“, думала яна. Яе здатнасьць граць ролю не з апошніх у неаб'ёмным спэтаклі, які завецца грамадой і сцэнай для якога зьяўляецца само жыцьцё. Вось дзе прасторы! Вось дзе ня шкода паказаць сваю здольнасьць і ініцыятыву, і можа высунуцца ў першыя шэрагі. А там... бліснуць асьляпляючай зоркай...

Невядома куды завяла-б Вольгу Аляксееўну яе ўсясьільная фантастыка, якой значна саступала з дарогі халодная і ўпартая воля. Прыйшоўшая служанка прынесла ўсё патрэбнае для адказу на ліст, і Вольга Аляксееўна стала пісаць.

На сваім жыцьці і на абкружаючым яна вельмі не застаўлялася ў лісьце. Гэта так шэра будзе і нудна чытаць, — парашыла яна. Каб ня ўступіць таварышцы і паказаць, што і яна ня зусім ужо закінута і забыта ўсімі і ўсім, напісала пра сваю інтымнасьць з Сяргеем.

„Ёй гэта недасяжна там і зайздросна будзе. Лопнеш са злосьці, Натачка, што ня ты, а я“.

Больш за ўсё ў лісьце аддала яна ўвагі свайму пляну перабудовы жыцьця на падставе мілай прапановы Натачкі, пэрспектывам ад'езду, матар'яльнаму боку. І скончыла ўсё запэўненьнем, што з прыездам некалі аддзякуе за ласкавую спа-

гадлівасьць сваёй „маленькай Натачкі“. Пра Жоржа, якога ведала Зазорава, яна не напісала ні слова.

Сягоння працоўны дзень Вольгі Аляксееўны быў скончаны. Пасьля полудню астатні час яна аддала дробным жаноцкім клопатам туалетнага парадку.

Неўзаметку насоўваўся вечар.

11. Тапельнік

Хутка і няпрыкметна прабягаў час, і Вольга Аляксееўна не старалася стрымліваць яго бегу. Ёй хацелася, каб дні прайшлі за гадзіны, а гадзіны за хвілёвыя, часінкі, бо хутчэй надыйшоў-бы чаканы момант. Як ён надыйдзе і якім парадкам зьвядзе яна рахунак са ўсім, што застанецца тут, яшчэ ня ведала. Колькі плянаў нарадзілася ў яе хітрай жаночай галаве, колькі думак перадумала яна за прайшоўшыя дні, але ніводзін не падыходзіў для выкананьня. Трэ́ было выдумаць такое, каб з меншымі стратамі дасягнуць большых вынікаў. Матар'яльнасьць стаяла на першым мейсцы.

Кожны плян пры сталым яго разгляду ўпіраўся ў неабходнасьць азнаямленьня з ім і брата, а гэта было, як нож у сэрца, для Вольгі Аляксееўны—чаму?—яна дала-б поўна доказаў для апошняга. Як вайсковы начальнік, хітра расстанаўляла яна розныя сукладаньні, вышуквала меркаваньні, пры якіх менш можна патраціць энэргіі і сродкаў і больш захапіць у рукі жывое ўлады, матар'яльных рэсурсаў. Хітрасьць вайскова-начальніка ахварбоўвалася ў сьціплую і добра захоўваемую асьцярожнасьць уласьніка, буржуа са сродкамі, якія неабходны для лёгкага бязьбеднага жыцьця.

Сёньня розныя думкі, адна хітрэйшая за другую, роіліся ў яе галаве. Але дзсяткі плянаў, як павевам ветру, лёгка развейваліся. Нарэшце, твар яе прасьвятлеў. Яна рашуча ўстала і паклікала служанку.

— Вольга, ты ведаеш дзе Жорж?

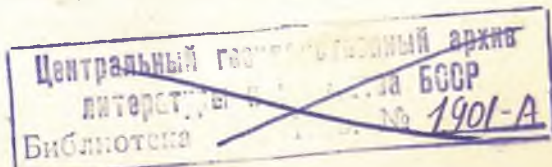
— Не... Ня ведаю...

— Ты ведаеш нешта і як быццам баішся сказаць.

— Нічога ня ведаю, дальбог нічога, каб я вось наскрозь зямлі прайшла.

— А калі ён сьнедаў, палуднаваў,—наогул, калі быў дома?

2. „Маладняк“ № 3.

Цярэбячы свой брудны куханны хвартух, Вольга адказвала, і голас прыкметна дрыжэў у яе.

— Я ня ведаю... Каб-жа я ўвесь час была дома, Вольга Аляксеўна, а то... падой каровы, выгань іх на пашу, ды сьвіней дагледзь, ды схадзі ў поле...

— Ай, ты больш сядзіш у хаце за мяне.

— Пры мне ён ня прыходзіў дадому ўжо з тыдзень.

З апошнімі словамі больш чым звычайна заблішчэлі вочы Вольгі, і твар пад канец іх зрабіўся маленька-дзіцячым.

— Ідзі.

Вольга Аляксеўна адпусьціла яе.

„Жорж не паказваўся цэлы тыдзень. Калі ня прыходзіў пры Вользе, дык ня прыходзіў і без яе, бо было зачынена ўсюды.

Радасьцю прадчуваньня нейкага заняла сэрца. Яна паспешна апранулася і, не сказаўшы нічога Вользе, куды пойдзе, выйшла на вэранду. На дварэ клікнула „Руслана“ і накіравалася з ім у лес.

Перш абхадзіла ўсё вакол дому, а потым стала апісваць большае кола, усё далей і далей заходзячы ў глыб лесу. „Руслан“ ухваста бег за ёю. У патайнай надзеі яна чакала сустрэць брата і так ці іначай вырашыць першыя крокі свайго пляну ў спагадны для сябе бок.

Усе глухія закуткі дрымотнага лесу, увесь гушчар перабрала ў бышым сваім лесе Вольга Аляксеўна. Але лес далёка праходзіў уперад, і каб абхадзіць яго,—трэ́ было патраціць цэлыя дні, а мо' і тыдні.

На краі палянкі, якая перарывала лес на дзьве часткі, яна спынілася. Голад і ўтома разам далі адчуць сябе гостра. Зірнуўшы на гадзіннік, яна ўбачыла, што ўжо па шостаў гадзіне. Ня дзіва, што апэтыт прагнуўся з такою сілаю,— час полудню даўно мінуў, а праходка па смалістым лесе натаміла і разам пасобіла прабуджэньню апэтыту.

Дайсьці да дому адсюль патрабавалася часу ня менш за гадзіну, а ногі ўжо так натаміліся, што неабходзен быў адпачынак. Вольга Аляксеўна прысела на шырокі корч сьпілаванае даўно хвой і ўся аддалася адчуваньню спачынку. З поўгадзіны жадана адчувала яна салодкую млявасьць усіх членаў цела. Было-б вельмі добра легчы на траву і тут-жа заснуць.

„Не, лепш ісьці дадому... Можа і ён прыйшоў—“падумала. І з новай надзеяй яна пайшла назад.

Але Жоржа ня было і дома, і за час адсутнасьці гаспадыні і Вольга ня бачыла яго нідзе вакол. Вольга Аляксееўна ня ведала, што рабіць.

Другі дзень, як і мінулы, прайшоў у дарэмным чаканьні Жоржа. Пад вечар даведаўся Сяргей і пачаў упікаць ёй, што яна забыла прыходзіць, ня хоча сустракацца з ім і пакінула без кіраўніцтва хор.

— Мне даручылі сёння, каб я папрасіў цябе прыйсьці.

— Ведаеш, Сярожа, як мне ня хочацца. Ці паверыш, я зусім не магу сьпяваць.

Сяргей здзіўлена паглядзеў на яе. Чужая халодная перамена ў ёй была відавочна.

— Скажы, чаму ты ня хочаш? Як гэта ты ня можаш сьпяваць? У цябе такі пекны і дужы голас.

— Сярожа, ты ня верыш... Я скажу толькі табе аднаму. Ужо тыдзень, як брат пайшоў гуляць у лес і дасюль не зьвярнуўся. Ці будзе настрой у такім становішчы... Скажы...

Сяргей неймаверна паглядзеў. Яе твар, мабыць сапраўды, выказваў вялікі жаль па брату, бо Сяргей прасьвятлеў і згадзіўся.

— Добра, я ім скажу, што ў цябе ёсьць прычына ня прыходзіць. Але ты-ж не пакінеш зусім, ты прыдзеш? Ты будзеш сустракацца са мною?

І, пачуўшы сьдзьвярджаючы адказ, ён разьвітаўся,—ціхі і радасны.

Ноч спала Вольга Аляксееўна трывожна: то ёй пляны забівалі галаву, то вярзаліся розныя думкі, то ўспамінаўся сон аб здарэньні на моры... Калі ўжо як быццам яна засынала, раптам зьяўлялася нейкая цяжкасьць, і яна прачыналася.

Рана Вольга Аляксееўна выйшла на двор. Намерваючыся пагуляць перад сьнеданьнем—нагнаць апэтыт,—яна пайшла па дарозе к полю. Ці ёй здалося толькі, ці яе хто кліча? Яна азірнулася.

Ад млына, сьмешна размахваючы рукамі, яе даганяў емлынар. Што яму трэба такое пасьпешнае? Мо' сіта яко папсавалася, дык ён бяжыць сказаць ёй аб гэтым? Сьмешны млынар.

Але калі ён падбег блізка, так што можна было разглядзець рысы твару, Вольга Аляксееўна заўважыла ў ім спалох і збянтэжанасьць. Відаць, нешта большае адбылося за тое, што прадугледжвала яна. Ён зараз скажа... Вольга Аляксееўна настарожылася.

Падбегшы млынар, задыхаючыся ад шпаркае бягі, стаў. Відаць было, як ён натужваўся сказаць нешта, але патрэбнага слова ніяк не знаходзілася. Вось-вось ужо, здаецца, на кончыку языка, пры натузе яно ня выходзіла і быццам глыталася спалоханым чалавекам.

— Чаго ты, Яўхім? Чаго так напалохаўся?

Нарэшце, як-кольвечы саўладаўшы са сваім языком, млынарблытана і, ня гледзячы на Вольгу Аляксееўну, зусім ахрыпла і з дапамогай рухаў галавы і рук пазедаміў, што з пад млынавога каляса выплыў труп тапельніка. Ён гэтак напалохаўся, што, убачыўшы яе, кінуў млын на хаду і дагнаў, каб расказаць пра гэтае няшчасьце.

— Якое няшчасьце? Чаму няшчасьце? Што нейкі тапельнік уздумаў праплыць па рацэ, дык яму няшчасьце.

Але, супакойваючы млынара, Вольга Аляксееўна сама была няўпэўнена, і нейкі ўнутраны голас казаў ёй, што гэта сапраўды няшчасьце.

Млынар пасьпяшыў адказаць ёй.

— Дык як-жа ж, не няшчасьце, Вольга Аляксееўна, калі ён папаў пад кола...

— Хадзем, Яўхім,— не дала дагаварыць яму Вольга Аляксееўна і пайшла папераду.

Ён трохі апамятаўся ўжо і—звычайна гаваркі—жыва расьпісваў, як ён убачыў тапельніка перад самым калясом. Паміж жолабам і калясом ён ня мог упасьці. Тады калясо, ня спыняючыся, адскочыла быццам назад і перакінула засінеўшае цела цераз сябе.

— Цяпер ён, мабыць, нейдзе пад млынам, бо, бягучы, я азіраўся, але ня бачыў нідзе на рацэ.

Вольга Аляксееўна праз пятае ў дзесятае слухала Яўхімавы словы, а ў самой нейкія брудныя, чорныя капашыліся думкі. А ён ужо пасьмялеў і, як парожны млын, парашчэў, размахваючы рукамі.

Трое падводчыкаў, што прывезьлі мліва, здзіўлена паглядзелі на зьбялелы твар гаспадыні і на млынара, якому мейсца ў большасьці ля латака і жорнаў. Зацікаўленыя падводчыкі пайшлі за імі, услухоўваючыся ў Яўхімавую гутарку—ужо з самім сабою, бо гаспадыня ня слухала яго.

Пры кожным вадзяным млыне маецца човен—лёгкі і паваротны,—такі човен неабходзен млынару пры аглядах млына з ракі. Меўся ён і пры млыне Вольгі Аляксееўны.

Знакам запрасіўшы Яўхіма сесьці за вясло і грабсьці, яна адапхнула ся другім вяслом ад берага і села. Як-бы з вялікага перапуду ці глыбокага перажываньня, у яе дрыжэлі рукі. Некалькімі ўдарамі вясла Яўхім падагнаў човен пад самыя палі млына і прыглядзеўся. У гэты момант нешта шаранулася пад дном чоўна і разам таўхнула вясло Яўхіма па тым боку чоўна.

Яўхім азірнуўся і ўскрыкнуў. Ускрыкнула адначасова і Вольга Аляксееўна... У выплыўшым з пад чоўна тапельніку абое пазналі перайначаўшага са сьмерці Жоржа.

Калі прайшла кароткая хвіліна здзервянеласьці, яна хутка загадала Яўхіму грабсьці назад к берагу і высадзіць яе, а самому ўзяць якую вяроўку і з дапамогаю прывезшых у млын выцягнуць цела на бераг. Твар у яе то чырванеў, то зноў бялеў, і вылезла яна на бераг такою слабою, што прымушана была прысланіцца плячыма к сьцяне млына.

А па той бок яго шпаркая вада шумна бурліла, круцячы важнае калясо, і Вользе Аляксееўне гэтае бурленьне здавалася сьпевам аб радасным вызваленьні.

12. Спадчына над трупам

Канца-краю ня было сьлязам і гору служанкі Вольгі. Сьмерць Жоржа так устрывожыла яе, што ніякія просьбы і супакойваньні не маглі паменшыць яе плачу. У цёмнай пярэдняй, дзе паклалі труп, зашылася яна ў куток і праз моцныя за сэрца шчыпаючыя ўзрыданьні галасіла тонка і незразумельна. Чаго яна плакала так, чаму яе ўсхвалявала да бесканцовых сьлёз сьмерць Жоржа—чужога ёй чалавека—цяжка было сказаць.

І калі яе плач ня ўцішыўся праз дзесяць хвілін, а ў наступныя дзесяць яшчэ памацнеў, і калі гору яе здавалася канца

ня будзе, Вольга Аляксееўна, не паказаўшая ані выгляду аб тым, як закрунула яе сьмерць брата, адцягла заплаканую служанку ад няжывога і прывяла да сябе ў спальню. Прымусіўшы сесьці, дала ёй выпіць валяр'янавых кропель. Але кроплі не пасобілі: поўныя грудзі яе не пакідалі парыўчата калыхацца ў тахту ўзрыдваньням. Вольга Аляксееўна дала яшчэ шклянку халоднае вады, і гэта нібыта лепш пасобіла за валяр'янавыя кроплі.

Хвілін праз пяць, калі плач ужо перастаў ціснуць служанку, Вольга Аляксееўна пачала пытацца. Служанка не адказвала. Яна сядзела і ўпарта і пахмура маўчала. Галава нізка схілілася на грудзі, ды рукі камячылі на каленях брудны хвартух. За ўпартаю маўчанкаю, ува ўсіх паводзінах, як сёньня так і ў апошнія дні, хавалася нешта няяснае. І гэтае няяснае Вользе Аляксееўне неабходна было зараз растлумачыць, бо пасьяла магло быць позна і незваротна для яе, можа, шчасьця. Цэлы шэраг падазронных думак праімжэў у галаве Вольгі Аляксееўны. Ясна ўявілася пазаўчорашня гутарка з Вольгай. К гэтаму ў дадатак прыпамянулася і пачутае ў той памятны вечар за мостам.

„Трэба выклікаць яе на шчырасьць. Трэба дазнацца“...

Спачуваючым, залазячым у душу голасам яна спыталася, як сястра ў сястры, абняўшы яе за плечы:

— Вольгачка!.. Любая, дарагая... Пакінь. Думаеш мне ня цяжка? Але ў цябе большае гора, я гэта, як жанчына, адчуваю сэрцам. Я мучылася—былі часы... У кожнага чалавека і ўва ўсіх людзей ёсьць гора, часта няпрыкметнае. Дык хіба-ж ім няможна дзяліцца адно з адным? Калі раскажаць, дык стане лягчэй на сэрцы, бо з яго спадзе частка цяжару.

Вольга ўсё маўчала, але дыханьне станавілася больш роўным і спакойным. Галава яе прыўзнялася і схілілася павольна на плячо сваёй міжвольнай суцяшальніцы. Тады Вольга Аляксееўна асьцярожна і ўкрадліва ціхім голасам спагадваньня, загаварыла далей.

— Бывае, злачынцы, вялікія зладзеі, толькі таму, што яны прызналіся ў сваіх злачынствах, выслухваюць кару суда са спакойным і ясным тварам.

— Я не зладзейка, Вольга Аляксееўна!..—загаманіла раптам служанка. Я—няшчасная... прапашчая...

Сьлёзы ціхія-ціхія і крыўдныя ў збытку закапалі з вочае на плячо Вольгі Аляксееўны. Ужо ня было плачу, ня было галосных узрыдваньняў, былі толькі поўныя палягчаючыя сьлёзы. Чуючы, што ахвяра пачынае здавацца, Вольга Аляксееўна прадаўжала выпытваць горкую крыўду ў беднае дзяўчыны.

— Бедная Вольгачка!.. Няўжо я была несправядлівая з табою ці я цябе крыўдзіла, што ты маўчыш? Раскажы, раскажы мне пра сваё гора, і я, даю часнае слова, слова жанчыны, я пасоблю табе. Зноў будзе лёгка і радасна, зноў будзе весела жыць. Раскажы.

Тады Вольга, падкупленая зьмяінымі словамі хітрае жанчыны, для якое далёкім было чужое гора, утупіўшы вочы, ледзь чутна праказала скрозь сьлёзы:

— Я—цяжарная... Ужо дзесяты тыдзень.

Страшнае падазрэнне Вольгі Аляксееўны спраўдзіла ёй. А Вольга, як сваёй роднай матцы, што даўно-даўно памёрла, гаварыла:

— Вольга Аляксееўна!.. Добрая, дарагая... Пашкадуй... Будзь роднай маткаю... Толькі з табою аднёю так гавару, толькі табе прызнаюся ўва ўсім...

— З кім?

— Век буду бога маліць зя цябе, да самае сьмерці не забуду...

— З кім?—ужо цьвярдзей запыталася Вольга Аляксееўна.

— І калі будзе жыва гэта няшчаснае дзіцянё, я навучу яго паважать і любіць вас больш, як родную матку,—адзіночную няшчасную сіраціну...

— Дык з кім-жа ты?..—нецярпліва спытала за трэцім разам Вольга Аляксееўна.

— З Жоржам... Вольга Аляксееўна, родная, прабач, пашкадуй. Я буду табе рабіць усё, што хочаш—дзень і ноч, толькі не асуджай, ня губі.

— Ну, не. Супакойся, пакінь плакаць... Трэ' было адразу супакойцца, калі я пыталася, і ўсё стала-б, як і цяпер. Я ж не заслужыла таго, каб ты ня верыла мне. Толькі ня плач, будзе... Вось так... А цяпер схадзі к нашым сваяком за раку, к Гурміцкім, і папрасі старую прыйсьці, скажы нашто.

Як пайшла служанка, Вольга Аляксееўна ўраз перайначала. Мейсца спагаднасьці на твары заступіў выраз неўпрашо-

нае жорсткасьці. Чорныя вочы кідалі маланкі. Крыху паўнаватыя прыгожыя вусны дрыжэлі ад ледзь стрыманае злосьці. Цяжка на першы погляд было-б паверыць, што ў такой прыгожай, прывабна-чароўнай жанчыне, за адзін пацалунак якое мужчына выканаў-бы ўсё, што яна не загадала-б, што ў такой жанчыне з надзвычайнай пекнатой ужывалася—і досыць ладна—чорная, брудная душа.

— Такім толькі тапіцца... Адно збавеньне такім—ня жыць на сьвеце... Твой апошні крок, дарагі братка, ты зрабіў разумна,—апошні і адзіны,—бо за сваё жыцьцё ты, мабыць, ні разу не вырашаў так проста і разам з тым так правільна задачы. Чым жыць мерццьвяком, дык лепш памерці жывым, у сваім розуме.

Неўзабаве вярнулася Вольга са старою Гурміцкаю. Здапамогаю апошняе, а галоўнае, з яе вопытам у такіх справах, утраіх яны памылі і прыбралі тапельніка. У такім выглядзе ён стаў падобным на звычайнага мерццьвяка. А пашклянеўшыя вочы дык ніяк не ўдалося зачыніць, таксама, як не дапамог нічога вопыт старое Гурміцкае і пасінеўшаму твару. Тады Вольга Аляксееўна здагадалася пакласьці грубы пласт пудры на твар труп.

У часе гэтай работы цяжка трываць было каля яго. Муціць, некалькі дзён прайшло ўжо з часу сьмерці—труп вельмі хутка раскладваўся. Асаблівы трупны пах—сьмярдзючы, агідны—пачаўна пойваць сабою пакаёвае паветра. Ня глядзячы на расчыненыя вокны, прыцёк сьвежага паветра ня мог у поўнай меры перамагчы сьмярдзючасьці труп.

Вольгу Аляксееўну мучыла млосьць. Яна вымыла мо' ў дваццаць вадз з мылам рукі, а яны ўсё яшчэ адносілі мярццьвечынай. Каб сказаў—гідлівая была... З гадзіну не магла ўзяцца рукамі ні за вошта, не магла прыкрануцца к твару ці вопратцы. Моцны адэкалён мог знішчыць агідную млоскую сьмярдзючасьць. З дапамогай прыскаўкі Вольга Аляксееўна скрапіла пакоі, асабліва пярэдняю і самы труп; потым скрапілася сама і, нарэшце, памыла ў адным адэкалёне рукі. Моцны прыемны пах перамог на некаторы час пахі гніўшага труп.

Нядоўгую ноч ня спалі тры жанчыны. Стары прырэчны дом блішчэў ясным сьвятлом праз усе расчыненыя вокны з веча-ра і да раніцы. А ў галавах тапельніка таксама з веча-ра

гарэла, устаўленая ў кадоўбчык са збожжам, вялікая васковая свечка. Нейчая клапатлівая рука пасьпела ўвабраць апошнюю пасьцелю нядаўна жывога, нестарага Жоржа ў жывыя краскі. Да недарэчнасьці дзіўнымі былі жывыя, яшчэ сакавітыя, поўныя познага жыцьця летнія краскі навокал трупа, у якім ужо нейдзе варушыліся чарвякі могілак. На дварэ цэлую ноч выў „Руслан“, жах і тугу наганяючы.

Кароткая ноч здалася даўгою. Нарэшце, цемра пачала радзець і мала-па-малу расступацца перад прыемным для вока і адчуваньняў жаданым сьвятлом. Няскладным, але мілым хо-рам зашчабяталі і заціўкалі на розныя галасы—завялі сваю песьню ранічныя птушкі.

Толькі разьвіднела — сонца ня ўзыйходзіла — прыйшоў Яўхім па ўчарашняй просьбе Вольгі Аляксееўны. Ён запрог ёй у лёганькую палявую каламажку маладую спакойную жаробку.

За 15 кілёметраў жыў той сівенькі лысагаловы попik, што хаваў сястру Маню. Па яго сабралася ехаць Вольга Аляксееўна. Яна магла паслаць і іншага каго, хоць-бы Яўхіма, ні за што не адмовіў-бы, але ёй стала немажліва цяжка па суседзтву са сьмерцю, у сто разоў горш, чымяс са сьмерцю сястры. Яна папрасіла Яўхіма паклапаціцца наконт людзей: зрабіць дамавіну, выкапаць яму на могілках, несцьці царкоўныя пратэсы. Яўхім дабрахвоча даў на ўсё сваю згоду.

Палегчана ўздыхнула Вольга Аляксееўна на сьвежа-разкаватым ранічным пазетры. Было добра, было здорава ўдыхаць не разьвеяны першымі праменьямі рэдкі туман.

Неяная жаробка бегла ня шпарка, але спорна. Перамяжованы з пвянкамі і прагалінамі лес разьмінаўся з каламажкой Вольгі Аляксееўны і пlynна бег узад.

Як ні хацелася аддацца думкам аб сваім становішчы, абмеркаваць дасканала плян — ніяк не магла. Ранічная змора пасья бяссонае ночы гнала прэч усялякія думкі. Было гэтак прыемна сядзець на спружыністым сядзеньні і калыхацца направа і налева ў тахту калёсам па няроўнай дарозе. Начная раса яшчэ ня высахла на каляінах дарогі, і пыл ня ўздымаўся хмараю ззду, ня лез у вочы, у рот і нос.

Гэта яна добра прыдумала—ехаць з усходам сонца. Было ня холадна і ня гарача. Каб захаваць сябе ад вільгаці цёплае раніцы, Вольга Аляксееўна накінула на плечы накідку.

Сонца ня грэла яшчэ. Яно велічна і спакойна, як стары сейбіт, расьсейвала пудлівыя заспанія прамені, не сьпяшаючы, разьмерана, але бязупынна ўсё большымі і большымі жменямі. Чырванаваты колер усходу клаўся мякка на жаўтавата-бурыя ствалы хвой з вяркалін і да комляў. Усё жывое лесу вітала весела ўсход. А сам лес маўчаў, і ў салодкіх пацягушках свайго гальля, — ледзь прыкметных, бязгучных, — мабыць, прыемна адчуваў ранічнае абуджэньне.

Вольга Аляксеёна паварушыла застыўшымі ад сядні членамі і шырока і здаволена пазяхнула. Жыльлё попіка было блізка.

— Но-о-о, Сіўка,—падбадзёрыла яна і без таго бадзёрую жаробку.

Тая заіржала звонка і заліўчаста, пакінуўшы ў сталёва-моцным лесе гучнае рэха. Конскім чужьцём сваім яна ўгадала блізкасьць хлява і арагат сьвежага мурэгу—сена.

Вольга Аляксеёна напяла сырычаныя лейцы і цмокнула. Сіўка ірванула бадзёра і вынесла каламажку на круты залом. Ужо відаць было добра будоўлю папа.

13. Хаўтуры і ўмова

Ня глядзячы на тое, што нябожчыкам быў тапельнік, попik-сваяк нічога не сказаў і, супроць рэлігійных звычаяў, пахаваў па ўсіх правілах царкоўнага рытуалу. Ён не пашкадаваў і ладану для кадзіла, на гэты раз яловую смалу—прыгатаваную для такіх выпадкаў з мэтай рэжыму эканоміі асаблівым спосабам—ён пакінуў дома. Усё сыйшло гладка.

На хаўтурах сам попik расьцёр памінальны мёд. Пасьля мёду выпілі грунтоўна (у Вольгі Аляксеёны былі для такіх выпадкаў добрыя самагонныя наліўкі). Усе ўдзельнікі пахаваньня пад канец скінулі з твараў фармальную жалобу, і нават служанка Вольга калі-ні-калі ўсьміхалася, хоць і ня радасна, а сумна. Сама-ж гаспадыня дому дзеля фасону адна захавала выгляд жалобнай важнасьці. Як-ні-як, а гэта былі хаўтуры па адзіным брату.

Позна зацягнуліся хаўтуры. Попik налызгаўся да „палажэньня рыз“ і на запрашэньне гаспадыні застаўся начаваць. Удзельнікі з гоманам і грукам разыйшліся, урэшце. І Вольга

Аляксееўна, змарыўшыся больш, як за суткі, літаральна кінулася на пасьцелю і заснула з лёгкім сэрцам—спакойна і апэтытна.

Назаўтра, пасьнедаўшы на дарогу, Вольга Аляксееўна сама адвезла „свьяшчэнную асобу“ дадому.

За дзьве гадзіны язды яна надумала свой заветны плян. На сьвежую галаву думалася да дзіва сьмела і гэніяльна, але ў той-жа час так проста і выпаўніма.

Ёй патрэбен грашаўны чалавек, а ўсё астатняе зробіцца шыта-крыта, так, што і камару носу не падтачыць. Непадалёку такі чалавек быў. Ён нават пытаўся ў мінулую восень, ці не прадасьць яна свайго млына, а калі не прадасьць, дык можа здасьць у арэнду. Але ёй гэта было нявыгодна, і яны разыйшліся. Тады, Вольга Аляксееўна ўспамінае, ён любаваўся на каровы, коні, пытаўся пра авечкі, сьвіньні. Вольга Аляксееўна думала тады, што ён, як гаспадарны чалавек, цікавіцца яе гаспадаркаю. Пасьля яна раскумекала. Попік добра ведаў яго, бо жыў па суседзтву. Вольга Аляксееўна для пэўнасьці парашыла запытацца.

— Скажэце, бацьюшка, к вам ходзіць Вокалаў-Кулак?

— Кулак?

Для лёгкасьці ў вымаўленьні яго ўсе звалі проста Кулаком.

Попік, кляваўшы лагодна носам, сонна адказаў на запытаньне:

— Па суседзтву—ходзіць... Часамі і я за якою патрэбаю завярну... А што—ці не аб замужу часам?...—хітра падмігнуўшы, устрапянуўся гостранькі попік.

— Што вы, бацьюшка... Якія ў вас грэшныя думкі, — жартліва ў тон папу адказала Вольга Аляксееўна.

— М-г-г-г... Грахі нашы цяжкія,—прамыгькаў попік і ў сваю чаргу запытаў:

— Справа якая ёсьць да яго?

— Так, бацьюшка, невялічкая справа. Думаю млын здаць, у арэнду, бо з грашыма цяжкавата.

— Добрая, добрая справа. Пахвальная... — дадаў, пачакаўшы, дапытлівы, але не назольны ў сваім дапытваньні поп.

Можа сёння думаеце і пагаварыць ужо?.. Можа і ўладзіце... Магарыч выпілі-б.

— Трэ' будзе паталкаваць сёння. А ці ня ведаеце, бацьюшка, Кулак не заарандаваў дасюль нідзе млына? Два яму быццам і не па сіле.

Попік зноў падміргнуў хітра вокам, быццам сказаць хацеў: „Ведаю, які млын табе патрэбен і якая гутарка з Вокалавым-Кулаком“, але на запытаньне адказаў звычайна:

— Раз'я кджаў, глядзеў, але, па ўсёй ба насцьці, не ўпадабаў нідзе, ці ў цане ня сыйшоўся.

Вольга Аляксееўна пачакала. Попік быў гаваркі і сам мог расказаць, што ёй было патрэбна. Але ён ужо маўчаў — значыць, усё, што ён ведаў пра Вокалава-Кулака, ён ужо расказаў.

Вольга Аляксееўна больш не варочалася к гэтай гутарцы і аб сапраўднай мэце яе нічога не сказала. Не ўвайходзіла зусім у яе намер, каб лішнія людзі ведалі больш, чым трэба, аб яе плянах. Поп, вядома, не раззваніў-бы, але, па думцы Вольгі Аляксееўны, яно было-б лішнім і непатрэбным. Паве-раным у справах, уведзеным у курс іх, можа быць толькі адзін чалавек: гэты чалавек павінен быць абавязкова пакупцом і пакупцом з добрымі грашмі. Але і ён будзе ведаць толькі аб тым, што датычыцца купецкай рахубы, а больш мусіць ведаць столькі, сколькі і ўсе іншыя.

Прыехаўшы, Вольга Аляксееўна папрасіла паклікаць Вокалава-Кулака, а сама тымчасам абмеркавала з усіх бакоў будучую гутарку. Вокалаў-Кулак быў такі пралаза, якога не сажматаеш у кам'як у грашовых справах, асабліва, калі ён пачуе, што прадаўцу няма надта куды кінуцца з сваімі прапановамі. Яна прадбачвала самыя непрадбачаныя запытаньні і адказы, дагадвалася аб самых хітрых хадох у гэтай камэрцыйнай гульні і разгадвала хітрыя думкі Вокалава-Кулака. Каб не забытацца і асьвяжыцца трохі, яна кінула мысьлёвую рэпэтыцыю прадстаячай умовы.

Адна абставіна інтымнага характару магла адыграць вялікую ролю ў справе. Чуткі—досыць цьмяныя, але ўпартыя—хадзілі ў свой час у вузкім коле сваіх людзей, што Вокалаў-Кулак, застаўшыся ўлаўцом з пяцёхгадовым сынам, хоча павсватацца к Вользе Аляксееўне. Такая акалічнасьць у справе магла вельмі і вельмі прыгадзіцца, але магла і нашкодзіць. Яна парашыла скарыстаць і гэта ў агульнай суме сродкаў і магчымасьцяй. Такім парадкам, калі ў справаджэньні папавай работніцы прыйшоў Вокалаў-Кулак, Вольга Аляксееўна была ва ўсёўзброены.

Само прозьвішча Вокалава Кулака ўжо давала некаторае і досыць правільнае ўразуменьне самога тыпу. Гэта—нявысокі і ня зусім нізкі, ня шырокі, а наадварот, танклявы,—ат, чалавек сабе, як чалавек. Але што было ў ім вызначанага, дык гэта твар—блізка што яўрэйскі, памышынаму вуцягнуты кпераду,—тонкі і гостры. Нос на ім займаў зусім мала мейсца, таксама, як і ўвесь твар,—сьціснуўшыся з бакоў і падаўшыся крыху ўперад і ўгару. Вусны тонкія і гэтак-жа сьціснуты. Вочы пад рэдзенькімі бруднаватымі брывамі, бы асакою, папрарэзваны, такія маленькія. А бачаць яны, здаецца, усюды адразу: і сьпераду, і ззаду, і па бакох, і ўнізе, і ўгары. Бліскучыя, як пэрлямутравыя гузікі, яны ніколі не глядзяць у адну кропку і пры кожным руханьні адсьвечваюць усімі колерамі прыгожага пэрлямутру. Нягустыя вусы яго падстрыжаны пангельску, нібы знарок, каб займаць менш мейсца і быць прапарцыянальна да ўсяго твару. Наогул, убачыўшы яго першы раз, складалася такое ўражаньне: як быццам-бы прырода эканоміла шмат год і са сваіх вырэжымленых астатачкаў стварыла спэцыяльна для рэжыму эканоміі Вокалава-Кулака. Трохі не разьлічыла, відаць, яна пры вызначэньні ілба: ён быў непамерна шырокі і высокі ў адносіне да ўсяго твару, з дармовым працягам цераз цемя да самае патыліцы. На бліскучай скуры галавы валасы расьлі паўкружочкам ад вуха цераз патыліцу, рэдкія і белаватыя. Вокалаў-Кулак старанна зачосваў іх на занадта прыкметную лысіну.

Вось з кім хацела мець справу Вольга Аляксееўна. Яна ўлічыла ўсе яго моцныя і слабыя бакі і парашыла выйсьці з барацьбы пераможцам.

Увайшоўшы, Вокалаў-Кулак зьняў шапку і зьняў так ашчэдна для сілы рукі, што рухавая скура галавы быццам выпайніла каманду мазгоў, а рука толькі падхапіла шапку. Вельмі пачціва ён прывітаўся з папам і пападзьдзёй, а яшчэ больш пачціва, уступіўшы прынцыпу эканоміі, што заклала ў ім прырода, больш чым звычайна паціснуў руку Вольгі Аляксееўны.

— Як пажываеце? Даўно-даўно, дарагая госьця, бачыліся!

— Ня так і даўно. Якім... Якім...—як на зло забыла яго па бацьку Вольга Аляксееўна.

— Майсеевіч—ха-ха... Вось якраз даўно,—забылі нават, як і па бацьку зваць—ха-ха.

Ён рагатнуў два разы дробненькім кароткім рогатам. Голас у яго быў ня грубы і ня дужы, а гаварыў ён хутка, але выразна.

Вольгу Аляксеёну разлавала трохі яе забытнасьць. Словы Вокалава-Кулака яна думала адпарыраваць тым, што нават не забылася як клікаць, а выйшла зусім наадварот. Але трэ́ было вытрымаць і не паказаць, што яе ўкалола.

— Дык вось, Якім Майсеевіч, я зусім не забыла, як зваць вашага бацьку, гэта папершае, а падругое, я мысьлю, што час дню і яснае надвор'е нісколькі не перашкодзяць гутарцы на чыстым паветры.

— На жаль, вы папярэдзілі мяне сваёй прапановай, і я вам падначальваюся.

— Вы падначальваецеся?.. Дзіўна чуць ад вас.

— Як хочаце, так і лічэце,—толькі я сказаў тое, што ў думках было.

Вольга Аляксеёна ўстала. За ёю пасьледваў Вокалаў-Кулак.

— Пажадаю зьвярнуцца хутка з усёпажыраючым апэтытам,—крыкнуў ім уздагон попік.

— Ё з добрымі вынікамі,—дадала мысьлёва Вольга Аляксеёна.

Апынуўшыся на дварэ, яна адразу ўзяла быка за рогі. Сваёй прапановай прадаць усё, ад самае маладое авечкі да млына і астатніх будынкаў, яна ап'яніла вопытнага майстра гандлёвых спраў, і ён супроць звычаю шчыра прызнаўся ў гэтым.

— Якая-ж прычына вас прымушае, дарагая Вольга Аляксеёна, рашыцца на такі крок, дадаю, вельмі важны ў жыцьці чалавека.

— Пакуль ня зробім справы, Якім Майсеевіч, я маўчу, як рыба. Ведайце толькі адно: я прадаю ўсё, усё... Потым, калі мы спынімся на суме і калі я атрымаю задатак, а грошы будуць ляжаць на стале каля вас, мы будзем гутарыць. Дадаткова—ад вас будзе залежаць тады, колькі лішніх рублёў ці чырвонцаў застанецца з агульнае сумы ў вашай кішэні. Прызнайцеся—добрая прапанова?

— Адным словам, нехта з нейкім нешта неяк—разумею,—жартліва ахарактарызаваў ён прапанову Вольгі Аляксеёны.

— Вось іменна, нехта з нейкім, — з адценьнем жарту, але ўпаўне сур'ёзна падчыркнула яна першыя яго словы.

— Нічога не паробіш... Я згодзен. Цана! — адрэзаў раптам Вокалаў-Кулак, і Вольга Аляксееўна неяк спалохалася таго, што ён так хутка згадзіўся.

— Толькі перад гэтым адно маленькае запытаньне... Як зьмянілася з мінулага году гаспадарка, маемасьць... Ну, будынкі, быдла і ўся астатняя дробязь?

— Магу запэўніць, што ўсё цэла. Нязначныя зьмены, праўда, ёсьць, напрыклад: кароў зараз не дзесяцера, а дваццацера, дабавілася двое цялят; авечак — ня трыццаць штук, а сорок, свіней — ня дзевяць, а чатырнаццаць, коні тыя-ж. Уся будоўля на старым мейсцы... Млын пабывалешняму кліча вас, Якім Майсеевіч. Вось і ўсё. Зьмен асаблівых, як бачыце, няма. Дадаю: усё, што ў будынках — ваша, — мне застаецца толькі маё адценьне ды дробныя рэчы туалетнага парадку, а каб усё гэта запакаваць і ўзяць з сабою, я бяру адзін чамаданчык. Спадзяюся, што вы яшчэ не пакрыўдзіліся за маю літасьць к вам.

Сур'ёзныя рэчы яна гаварыла жартлівым лёгкім тонам, бо адчувала, што толькі гэтак яна зможа давесці да канца справу. Сур'ёзна ў яе ня выйшла-б з гэтым хітрым чалавекам.

— Я веру вам. Цана...

Пра брата ён нічога ня пытаўся, бо ўжо ведаў, і такім чынам сямейнае пытаньне скасавалася.

— Дзесяць з паловай тысяч... Толькі для вас такая цана.

Якім-жа было здзіўленьне Вольгі Аляксееўны, калі Вокалаў-Кулак весела ашчэрыў зубы і бяз усякага гандлю і спрэчак працягнуў руку.

— Задатак можна зараз?

Недарма так хутка згадзіўся Вокалаў-Кулак: фальварак каштаваў ня менш за 15 тысячаў; адной пакаёвай маемасьці было на тысячы.

Вольга Аляксееўна ня прыкмеціла, адкуль ён дастаў, такімі былі яго рухі, туга набіты бумажнік, перавязаны цесна тоненькаю гумаласткаю, і адлічыў пяцьдзсят чырвонцаў. Так на дзіва хутка і нечакана — лёгка, як плюнуць, адбылося ўсё, што яна ўздыхнула з нейкім шкадаваньнем, але радасна.

— Вам расьпіску за задатак?

— Памілуйце... Я вас ведаў яшчэ зусім маленькаю, вось такою дзяўчынкаю.

— Як хочаце.

— Вольга Аляксеўна, адну крышачку,—нейкая кволасьць прасьлізнула ў яго словах, але ён скончыў:—валюта сумы?.. Чырвонцы, савецкія ці царскія?

— І тымі, і тымі можна. А яшчэ лепш—частку тымі, а частку другімі.

Пасьля гэтага яны ўмовіліся сустрэцца ў прысутнасьці трэцяе асобы. Вокалаў-Кулак лічыў, што ў якасьці сьведкі і для напісаньня акту ім згодзіцца за вядомую суму адзін з быўшых чыноўнікаў быўшае губарнатарскае канцылярыі, які жыве зараз у горадзе і жывіцца з прыватнае юрыдычнае практыкі. Там ён (Вокалаў-Кулак) атрымае расьпіску Вольгі Аляксеўны, а ёй перадасьць грошы. Дзень назначылі аж у тую сераду, роўна праз дзесяць дзён.

Перад тым, як пайсьці ў хату, Вольга Аляксеўна папярэдзіла Вокалава-Кулака, што—перад усімі людзьмі—яна нічога яму не прадавала, а ён нічога ня купляў. Узяты толькі ў арэнду адзін вадзяны млын.

Прайшло ня больш за гадзіну. На стале папа за час іх адсутнасьці адбылося сапраўднае „перастварэньне сьвету“. Увесь ён быў застаноўлены пляжкамі, шклянкамі, талеркамі, кілішкамі, закладзены хлебам, перапечкамі, відэльцамі, нажамі. Прыемнае відовішча прымусіла весела адгукнуцца ўвайшоўшых на добрую гасьціннасьць „ласкавага бацьюшкі і яго гаспадыні“.

— Бацьюшка, не забудзьце... Магарыч будзем піць.

— Уладзілі?

— Чаму-ж бы і не? Млын, здаецца, не такое ўжо і вялікае прадпрыемства.

— Ну, і слава богу... А я, прызнацца вам, каб не асудзілі, палуднаваць захацеў. Прашу, дарагія госьцікі, рэдка бываеце.

14. У загадчыка нардому.

Сяргей значна перайначаў з пераездам бацькі ў сяло Баброк. Калі раней ён увесь адданы быў піанэрскай і культасьветнай працы, дык цяпер да гэтага далучылася яшчэ нешта. Раней работа захапляла яго, і цэлыя дні праходзілі ў арганізацыі атраду, у выданьні насьценгазэты ці ў падрыхтоўцы экс-

курсіі. І рабоце аддаваўся ён з усім палам ні аб чым ня сумуючай маладосьці. З таго часу, як Вольга Аляксееўна пакінула хадзіць у народ, Сяргей стаў нейкім вялым, забытым. На мейсцы маладога захаплення самай дробнай справай устала неяк адразу прыкметна сумная сталасьць.

Бацька—стары камуніст Ліпнеўскі—заўважыў гэтую перамену ў сыне. Аднойчы, перадумваючы што-колечы і абмяркоўваючы паводзіны сына, ён сказаў жонцы, што з Сяргеем нешта такое робіцца, што ён аддаліўся ад іх і як-бы пачынае жыць сваім самастойным жыцьцём. Жонка адказала, што і яна бачыць, але хіба тут ёсьць што дзіўнае?

— Чаму-ж ня дзіўнае? Два тыдні таму назад ён выпрасіў у мяне рубля грошай...

— Тут, бацька, нічога асаблівага няма. У сувязі са спектаклем страціў з таварышамі-камсамольцамі...

— Тры дні таму назад у яго кішэні я знайшоў запалкі і парожны пачак з-пад цыгарак.

— Я не прыкмячала, каб ён курыў.

— Тут справа крыху сур'ёзней абстаіць. Цяпер вось яшчэ наконт гульні з Лёнікам...

— Праўда, раней ён гуляў, і гэта нісколькі не натамляла яго. Ён кажа, што падрос і пераходзіць у камсамол. Сапраўды, бацька, ён ня можа ўжо быць за няньку Лёніку.

— Справа ня ў тым,—самае галоўнае гэта тое, што ў ім расьце нейкая чужая даросласьць. Час-ад-часу ён здзіўляе мяне сваімі рэдкімі словамі аб такіх рэчах, што... Я проста ня ведаю, якія і меры прыймаць.

— А я думаю—ніякіх мер. Мяркуючы па ўсім, я ў абарону Сяргея. Падумай сам, яму ўжо шаснаццаць год, а ў гэтым узросьце некаторыя хлопчыкі пачынаюць фармавацца ў мужчыну.

— Не, маці, гэтым абстрактным аргумэнтам ты мяне не пераканаеш. Факты давай, што заўважыла за ім. Няма?.. А я даў і яшчэ можа знойдуцца.

— Ня ведаю...

— Ня ведаеш, дык няма чаго й гаварыць, а трэба больш глядзець за ім.

Раздражнены Ліпнеўскі схапіў свае паперы і накіраваўся ў народ.

У той дзень сакратар камсамольскай ячэйкі паведаміў бацьку Сяргея, як бацьку і як сакратара партыйнай ячэйкі, аб нядвохзначнасьці ў паводзінах Сяргея. У паведамленьні былі даведзены факты аб цукерках і гульні ў лесе. Пры гэтым камсамалец спыніўся на распуснасьці Вольгі Аляксееўны. Намаляваная характарыстыка апошняе прымусіла задумацца бацьку Сяргея. Цяпер ён зразумеў некаторыя дробязі ва ўзаемаадносінах Сяргея з гэтай прывабнай яшчэ маладой жанчынай.

Калі на другі дзень Сяргей запытаўся ў бацькі, як у загадчыка народому, што з хорам, бо ён патрэбен будзе для дзіцячага спектаклю, дык бацька сустрэў яго дапытліва і зорка.

— Наша кіраўніца палічыла, мусіць, што досыць ужо кіраваць хорам, а час заняцца якімі іншымі справамі.

Яго адказ быў просты і рэзкі.

— Тата, але нам патрэбен хор для дзяцей. Я прашу цябе даць дазвол схадзіць к Вользе Аляксееўне і ад імя загадчыка народому папрасіць прыходзіць часьцей займацца з хорам.

Нейкая думка прабегла ў галаве старога Ліпнеўскага.

— А ты ўпэўнен, што яна прыдзе, калі ты яе папросіш?

— Я думаю.

У адказе сына Ліпнеўскі-бацька заўважыў пасьпешную радасьць, а на твары вясёлую перамену.

— Калі ты ўпэўнен,—я даю сваю згоду.

Сяргей павярнуўся шпарка ісьці. Бацька спыніў яго.

— Толькі вось што, Сяргей... Ты навучыўся, мне здаецца, пры бацьку ненавідзець усіх ворагаў рэвалюцыі і ў першую чаргу буржуаў, як першых і непасрэдных яе ворагаў.

— Чаму ты гэта гаворыш?

— Таму, каб ты ні на адну хвіліну не забыўся, што ўсюды, пад рознай вопраткай і з розным тварам, часта самым найпрыгожым на погляд—лісьлівым, ты можаш сустрэцца з ворагам рэвалюцыі.

— Я ведаю, тата,—няёмка сказаў Сяргей.

— Ідзі.

Гэтая гутарка адбывалася паміж бацькам і сынам у той дзень, калі Сяргей апошні раз хадзіў к Вользе Аляксееўне. Абнадзееным і радасна-вясёлым прыйшоў ён тады дадому. Бацька ўважліва запамятаваў яго настрой.

Але Вольга Аляксееўна не з'явілася на другі дзень і на трэці. Ліпнеўскі як-бы мімаходзь сказаў сыну:

— Кіраўніца хору не паказваецца ў народом. Глядзі, Сяргей, на яскравы прыклад буржуазнасьці. Словы гавораць адно, а думкі—зусім іншае. Твая Вольга Аляксееўна сказала, што прыдзе, а між тым няма. Бо ёй ня цікава прыходзіць. Яна па збаўлена правоў тымі мужыкамі, якіх некалі прыгнятаў яе бацька. А ты хочаш, каб яна працавала на карысьць іх.

— Яна ня прышла з-за хаўтураў... Можа заўтра ці пасья-заўтра яна правядзе сьпеўку.

— Дарэмна думаеш, Сяргей. Лепш пакінь.

Камуніст Ліпнеўскі быў праў. Ня было ў народоме Вольгі Аляксееўны і пасья хаўтураў. Дзень зьмяняўся ноччу, зноў заступаў дзень і адыйходзіў на спакой, а хор зьбіраўся кожнага разу на сьпеўкі і займаўся без кіраўніцы.

Сяргей вяла прыймаў удзел.

У адносіне да ўсяе работы з'явілася нехлапечая раздражненасьць, задуменнасьць і часамі маркотная турбота.

(Працяг будзе ў наступным нумары)

Аркадзь Моркаўка

* * *

Завівайцеся, дымы заводаў,
На прасторы ў гнуткія вузлы,—
Мне вясковага жыцця ня шкода,
Мне ня шкода лапця з вузкіх лык.
Вы—сьцягі нястрымнае пагоні
Па шчаслівы дзень у іншы век.
Ня сумуйце-ж так, шнуры-загоны,—
Карабель другі між дзён плыве.
Не праклён, а працы творчай шаты
Дзень убераць у зялёны шоўк,
І сажне другім сярпом араты
Шмат зярнят і шмат пяшчотных сноў.
Там, дзе пырнік павуціньнем стыне
І сьціскаюць поле рукі меж—
Прыплывуць мо' з караблямі тымі
Не каляды, а вясна к зіме...
Мне вясковага жыцця ня шкода,
Мне ня шкода лапця з вузкіх лык,—
Завівайцеся, дымы заводаў,
На прасторы ў гнуткія вузлы!

Аркадзь Моркаўка

* * *

Расчыняліся, рыпалі дзверы.
Сівы дзень косы рэдкія плёў.
Разьвітацца... далёкая Мэры,
Ці зазвонім зноў чаркамі слоў?
Дагарала, мігалася сьвечка,
Ткаў апошнюю казку рояль.
Не казала: маім будзеш вечна,
Не казаў: будзеш вечна мая.
Каб валос тваіх сьветлую пражу
Разьвязаць—увесь сьвет замяло-б.
Можа музыка й песьня раскажа,
Што аднойчы гарэла, цьвіло.
За вакном скамянелыя дрэвы,
А на шкле зацвіталі сады.
Ї здавалася, бледная Ева
У садах вышывала сьляды.
А на шкле недатканы матылік
Ї крыштальны куток павука...
... Каб такія вялізныя крыльлі,
Не такая грубая рука.

Е. Пфляумбаум

Музей рэвалюцыі

Праўда—легэнда, ўспамінам—прастор,
ціха складаецца песьня...

Разін Сьцяпан з няўміручым дакорам
з песеннай

Волгі

закрэсьлен...

Вольныя стэпы, жыцьцёвы разьбег,
радасьць бунтарскіх прэлюдыі.

Тут Пугачова апошні набег
доўга Узень не забудзе.

Рытмы далёкія пульсам жыцьця
буйна зьвіліся ў парыўнасьць...

Горда-уздымны народніцкі сьцяг
ўзьняўся

іскрытасьцю

дзіўнай!

Палкае слова—крамяны тэрор,
вочы згараюць ад бляску...

гэта крывава-квяцісты убёр,

бы

недапітая

ласка...

Звон пахавальны стаіўся, бы зрок,
стомлены ў шчасці нэрвовым,

ты урачыста-задумлівым крокам

сьведчыш

сьвятую

суровасьць...

Гэрцен, Пляханаў—уздымныя дні,
радасна-рытменны подых...

Гэты жывы неабдымны струмок
казку

жыцьцёвасьці
родзіць!

Сінь пераліўная, даль і сьнягі,
дзіка-сібірскія сьцюжы...

Вочы цямнеюць маўклівай агідай,
жорстка

гартуецца
мужнасьць...

Гэткі бліскучы агромністы сьвет
ў думна-экстазных жаданьнях!

Эх! паспрацаўца-б з задорыстым ветрам,
з ветрам

варожага
стану!..

г. Масква, 1928 г. студзень.

Д а с у ж а я

(Апавяданьне)

VII

Цэлую зіму стаіць скованая лёдам рака, блукае ў хмарах зблудзіўшае сонца. А як пачнецца вясна, прыгрэе сонца,—народзіцца тады сіла нябачаная ў вады, узьніме рака тады грудзі свае, прарве лёд і панясецца ў далёкае мора, каб зьмяшчацца вадой сваёй у адно з вадзянымі прасторамі неабдымнага мора і жыць адным з ім.

У жыцьці Надзіным пачыналася вясна. З жаданьнем аб вучобе нарадзілася новая сіла, і ўжо ніякая другая сіла не магла заглушыць жаданья вучыцца, спыніць Нядзю ў яе імкненьні да вучобы. Думку аб вучобе яна вынасіла ў сэрцы сваім затаёна, не гаворачы нікому з тых часоў, як пакінула школу калісь у мястэчку і да сёнешніх дзён. І цяпер жыла аднаў толькі гэтак думкай.

З вечара ў Язэпавай хаце доўга гарэў на комінку корч. Даўно ўжо спала сям'я, а Надзя на заслончыку пераглядала бялізну сваю, вопратку, лапіла, дзе трэба было, і складала ўсё ў адну клунку, каб заўтра з самага раньня быць гатовай у далёкую дарогу рабфакаўскую.

Лягла позна, але ня спалася. Дый хіба магла яна спаць у такі час, калі ведала, што заўтра едзе ў дарогу, што заўтра будзе ў мэты, да якой столькі імкнулася.

Ляжыць на ложку Нядзя, жмурыць вочы, успамінае, як ехала з такім вось самым жаданьнем, з такой надзеяй у сэмінарыю і такжа ўпэўнена была тады, што будзе вучыцца; успамінае, як балюча, крыўдна было варочацца дамоў, але зараз ня было, як тады, трывожнай думкі, а была цьвёрдая ўпэўненасьць—паеду і буду вучыцца.

Спрабавала задаваць сабе пытаньне: а што, як і зараз ня прымуць, як тады? І на гэта пытаньне ўсплываў гатовы адказ: „Не, так ня можа быць зараз, ня тыя часы. Не малакроўная я. Магу работаць, значыць, і вучыцца змагу. Не паеду назад, што-б ні было. Цяпер ня тыя часы, ня тыя, ня тыя“...

І ўжо ўяўляла сябе ў цягніку, потым у нейкім незнаёмым вялізным пакоі сярод незнаёмых людзей, і ад уяўленьня захаплялася радасьцю, нязнанай да гэтага.

Ужо даўно прапелі пеўні. Ад надышоўшага раньня пасьвятлела ў хаце. Заварушылася на ложку маці, устае.

„Трэба ўставаць. Скажу, што еду, папрашчаюся і пайду“.

Уставаў ужо і бацька.

Надзя хуценька ўзнялася, апранулася. Рабіла ўсё моўчкі. Моўчкі ладзіла маці ля печы, зьдзіўлена пазірала на клунак на лаўцы, на Нядзю, мерылася спытаць нешта. Бацька хмурны ціха ладзіў хамут.

Усім хацелася загаварыць, і ўсе, пакуль што, маўчалі, чакалі, хто першы пачне.

— Ці ёсьць, мама, сала яшчэ, я на дарогу ўзяць хочу.

— На дарогу? Куды-ж гэта ты?

— Я сёньня еду ў Менск, вучыцца.

У мацеры левая рука мэханічна адшукала ў камешніку ёмку, патрымала і паставіла зноў. Бацька адклаў хамут ад сябе і ня кратаўся з месца. Разам запыталі.

— Чаму-ж раней нічога не казалі?

— А што казаць яшчэ, хіба ня ведалі, што хочу вучыцца?

— Ведалі. Хто ведаў? Ты-ж, як мармоль той, ходзіш, дома ні слова. Куды гэта ты паедзеш у такі час, прапасьці?

— Пачакала-б трохі...

— Годзе чакаць, насядзелася дома. Можна ехаць зараз, дык і еду, не прападу, цэла буду.

Бацька з лаўкі ўстаў, парываецца нешта казаць, а язык не варочаецца. Маці няўпэўнена адгаварвае.

— Хоць-бы-ж пачакала трохі, мо' ў мястэчка зьездзілі-б, грошай-бы далі.

— Некалі чакаць, ужо й так позна. А грошы ня трэба, заеду, не прападу, не маленькая.

Нэрвуючыся, завязала клунку, апранулася, як у дарогу. Бацька нярухома стаяў на адным мейсцы.

— У такую пару ехаць! Прапасьці! Голад-жа, грошай няма... Куды гэта ты надумалася? Ня пушчу, не паедзеш ты нікуды!..

— Вучыцца паеду, сказала раз і годзе, не маленькая.

Узяла клунку на руку, падыйшла да мацеры.

— Дык іду я, папрашчаймася, мама.

Маці абхапіла за шыю, заплакала, запрычытала словамі.

— Пачакала-б, дачушка, хоць трохі яшчэ, куды-ж гэта ў людзі пойдзеш адна, як кол голая. Прападзеш, застанься.

— Не паедзе яна нікуды, бацькоў ня пытала...

Падыйшла да бацькі.

— Не паедзеш, кажу я, сядзі дома, пасьпееш яшчэ.

Голас нерашучы дрыжачы.

Моўчкі глянула на бацьку, пакланілася і пайшла з хаты.

— Сказала, еду — значыць еду, не затрымаеце сілай. Няма чаго чакаць, седзячы дома. А паеду—зноў хутка дома буду, не загіну.

VIII

У памяшканьні УАНА цесна, душна ад людзей. Адны моўчкі ля стала стаяць і вачмі памутнелымі сочаць за паперамі, ходзячымі ад стала да стала. Другія, зьвяляы ад духаты, сядзяць на лаўках, хто-кольвеч бяз усякага сэнсу між людзей ходзіць у пакоі цесным узад і ўперад.

Надзя з клункай падыйшла да стала, падала паперы. Як давала паперы, змеціла на сабе ўважлівы погляд з лаўкі мужчыны. Апануты ў чорнае, на шапцы значок нейкі.

— Камандзіроўку ў рабфак мне дайце. Уком пасылае, вось дакумэнты.

Узяў дакумэнты чалавек, пагортаў, падумаў.

— Праз гадзіну зойдзеце атрымаць.

Каб не чакаць дарэмна цэлую гадзіну, пайшла на станцыю праведаць, колькі каштуе білет. Па дарозе разгарнула пачку тысяч, пералічыла. На вакзале, паміж сьпячых на падлозе, прайшла да касы, пастукала ў вакенца.

— Колькі білет да Менску?

— 29 тысяч.

— 29 тысяч?!

І адыйшла. Бяз слова, ні на кога ня глядзячы, выйшла на вуліцу.

„Дык як-жа гэта, дзе-ж узяць чатыры тысячы?“

Калі адыйшла за двор вакзальны, успомніла, што час ужо ісьці за дакумэнтамі. Парашыла ў УАНА папрасіць і грошай.

У памяшканьні УАНА было ўсё так-жа цесна, душна. На лаўцы сядзеў той, з значком. Нядзя ціха падыйшла да стала, і калі ўзяла ў руку дакумэнты, ціха, каб ня чулі другія, запытала:

— Дзе-б дастаць чатыры тысячы? Мне ячэйка 25 тысяч сабрала, а білет 29 каштуе. Я прашу вас, хай УАНА дасьць...

Паківаў галавой.

— Няма. Ня можам даць. Наступны хто?

— Дык як-жа будзе? Таварыш, я-ж не змагу паехаць. Сваіх я ня мела, мне ячэйка сабрала 25 тысяч, а прашу ўсяго чатыры. Не магу-ж я з-за гэтага назад ісьці за шэсьцьдзесят вёрст.

— Хоць і адну прасеце, дык няма. Ня можам даць.

Адварнуўся, пачаў гаварыць з другімі.

— Таварыш, я прашу, зразумейце...

— Не, не, не, не магу, ня ведаю я нічога.

Яшчэ некалькі сэкунд стаяла на мейсцы. У яе пільна ўглядаўся ўсё той-жа мужчына з значком. Потым сыціснула ў жмені нязгорнутыя дакумэнты, адыйшла да дэвярэй, спынілася. Мужчына з значком узьняўся з лаўкі, падыйшоў, пачаў пытацца, куды едзе, чаго.

— Я сам у Маскве вучуся, калега, значыцца. Я і вучуся, і служу, інакш не пражыць студэнту... Вам усё роўна, дзе вучыцца,—у Маскве ці ў Менску. Без знаёмых, без дапамогі вам не пражыць, а ў нас адна сям'я, мы прыем вас у калектыў студэнцкі, едзьце з намі. Я памагу купіць білет і, там жыць як будзеце, змагу памагаці, я многа зарабляю, лічыцца ня будзем.

Надзя пазірала на яго, нічога не разумеючы, ня ведала, што адказваць, дзякавала. А ён не адставаў.

— Вы падумайце, у чужы горад, ні аднае душы знаёмых з студэнтаў, бяз хлеба, без кватэры. А ў Маскве мы, як землякі, жыць будзем.

— Дзякую. Я ня ведаю яшчэ, ці ехаць наогул куды. У Менск я камандзіроўку ўзяла.

Гэта ня важна, мы ўстроім. Вы з вячэрнім едзеце?

— З вячэрнім.

— Я буду чакаць вас, падумайце. З землякамі добра будзе.

— Дзякую.

Ї не магла зразумець, чаго ён такі добры, чаму, першы раз бачачы яе, прапануе ехаць разам, абяцае дапамогу. Гэта здзівіла яе. Каб не стаяць больш, выйшла на двор. За дзвярыма падыйшоў да яе другі, у скураной тужурцы.

— Вы вучыцца едзеце? Я стаяў побач, як вы прасілі на дарогу. Даць яны ня могуць, многія просяць. Вось вазьмеце ў мяне чатыры тысячы.

Гаварыў проста, шчыра, але і гэтыя словы здзівілі яе.

— Навошта, дзякую. Я з дому як-кольвеч дастану, у знаёмых.

— Не дастанеце дома, калі ячэйка збіралася дапамогу. Вазьмеце, на такое дзела, як вучыцца, ня трэба сароміцца, а ў мяне грошы ёсць, я на заводзе працую. Сам быў у такіх пераплётах, ведаю.

Усміхнуўся за словамі прастай добраў усмешкай, і Надзя ўзяла грошы, аддзякавала. А ён нібы засароміўся, што мала даў.

— Няма за што дзякаваць. Каб чужы хто памог, а я свой чалавек, сам усё гэта ведаю, ездзіў па сьвету. Ды сколькі тут грошай... Заедзеце, вучэцеся добра.

Папрашчаліся. Яшчэ раз падзякавала Надзя.

Падыходзіла да вакзалу, калі змеціла ідучага насустрач мужчыну з значком. Ёшоў усміхаючыся.

— Ну што, надумалі? Паедзем? Ведаеце, я сам аб гэтым яшчэ думаў. Вы можа пужаецеся? ці саромеецеся? Гэта глупства. Я ўжо ўсё абдумаў. Пакуль знойдзем вам работу, я дапамагу і будзеце вучыцца і жыць. Сам я гэта ўжо ўсё перажыў і прапаную, як калегу свайму.

— Дзякую, не магу я гэтага зрабіць, я парашыла ў Менск ехаць.

— Шкода, вельмі шкода, а я так-бы быў рад. Усё-ж землякі.

— Дзякую.

Адвярнуўся і, паціху пасьвістваючы, адыйшоў. Як кранулася ісьці, счула за сабой яго словы.

— Вось дура нейкая, не разумее.

IX

Зыкнуў, бразнуў стальлю-чугуном цягнік, уздрыгануў ад натугі, крануўся, і паплылі насустрач Надзі палі, лес, хмары, слупы, звязаныя дротам. Паціху дрыжэў вагон, наганяў дрымоту, нараджаў нейкі, невядомы да гэтага, настрой, пачуцьцё адзіноцтва поўнага. Надзя прыліпла да шыбы вакна вагоннага, твар рукамі схавала і, глядзячы, як беглі насустрач лес, слупы, як плыла назад зямля, хацела адгадаць, што будзе з ёю заўтра. Унізе пад вагонам ціха гаманілі колы з рэльсамі, і ў гамовцы іхняй чула Надзя бадзёрачае, абнадзейваючае нешта.

Доўга ехала так, не адрываючыся ад вакна, нішто не папушала яе напружанага ўзнятага настрою.

На другой лаве, насупроць Надзі, сядзіць яе год дзяўчына, хусткай галаву заматала, абапёрлася на клунку локцем і таксама праз вакно сочыць вачмі за ўсім, што бяжыць насустрач, і за Надзай сочыць. Надзі хочацца зачапіць яе, хочацца падзяліцца з ёю радасьцю.

— Вы далёка куды едзеце?

— У Менск. На рабфаку вучуся там. Была дома лета, а зараз на заняткі.

— А я таксама на рабфак, паступаць.

— Позна-ж ужо.

— Я не магла раней. А мо' прымуць, я так хацела ехаць.

І паліліся словы аб мінулым, дамашнім, як нарадзілася жаданьне вучыцца, як паехала. Гаварылі абедзьве аб адным. У абедзьвюх так багата агульнага. Усё выказалі друг другу. Незнаёмыя яшчэ гадзіну таму назад, зараз адчулі ў сабе блізкіх сяброў, адна аб другой ужо ўсё ведалі.

— Мяне Жэняй завуць.

— А мяне Надзай.

Нясьціхаючым раўчуком ліюцца словы цёплыя, блізкія, знаёмыя. У абедзьвюх адно і тое-ж жыцьцё дома, адны жаданьні, імкненьні, надзеі.

— Ня было ячэйкі ў нас, ня ўступіла ў камсамол, а ў Менску мяне яшчэ мала ведаюць.

— Табе трэба быць комсамолкай, гэта наша, сваё.

— Уступлю гэтай зімой.

Ужо блізка Менск, апошнюю станцыю праехалі. Зьмяркаецца.

— У цябе ёсьць хто ў Менску?

— Нікога няма. Ня ведаю я, куды і зайсьці сёньня, на чаваць дзе.

— Ты аб гэтым і не кажы, Надзя, у мяне цётка ёсьць, я на кватэры ў яе, заедзем і будзем спаць.

— А ці-ж прыемна ёй будзе гэта?

— А што ёй, хіба хату зьядзім? Хоціць мейсца.

— Яно так, але ці знайду я сабе хутка кватэру? Вось чаго баюся.

— Знойдзеш. Прымуць—і ў інтэрнат, а да гэтага разам будзем.

Выйшлі з цягніка. Ціскаючыся, прайшлі на вуліцу. Камень, камень і камень усюды. Цёмныя дамы-грамадзіны з бакоў вуліцы, цёмная і сама вуліца, міргае лямпачкамі-газьнічкамі з сьцен хатніх. У Надзі сэрца сьціснулася ў маленькі камочак, пужліва стукае ў грудзёх, і сама яна адчувае сябе камячком маленькім, няпрыкметным. І ў Жэні так.

— Ужо трэці раз прыяжджаю сюды, а як зьлезу з цягніка, увайду сюды, дык і здаецца, што вось-вось нешта расьцісне мяне.

— І мне страшна...

„Мо' і мяне расьцісне тут, хто ведае. На рыск я паехала сюды адна, без усяго. Ці-ж я змагу пражыць?”

... Страшна, ня ведаю чаму так. Я ніколі нідзе ня была“.

Цётка Жэні мела ў горадзе невялічкую краму, распачынала гандаль, жыла багатая. Жэню спаткала проста. Павіталася і зьдзіўлена зірнула на Надзю, потым на Жэню, поглядам спытала.

— А гэта хто такая?

— Гэта таварышка мая, паступаць прыехала.

Цётка працягнула Надзі пальцы, глянула на яе яшчэ раз, праказала расьцягнута, нібы так сабе:

— Паначуйце... хутка вы вельмі здружыліся...

А ў Надзі ад слоў гэтых і ад погляду цёткі адразу ў камячок згарнулася радасьць, нарадзілася жаданьне ўцячы адсюль.

Спалі абедзьве на адным ложку. Пасьля дарогі спалася добра, і праснулася Надзя толькі, як застукалі за сьцяной талеркамі і пачуўся говар.

— Жэня прыехала?

— І сяброўку з сабой прывезла. Добра, што сама жыве, дык яшчэ й сябровак пачынае вазіць. У мяне не заезджы дом, трэба ведаць гэта.

Надзя чула гэтыя словы, і крыўда вялікая поўніла сэрца. У галаве пасьпявала думка.

„Устану, апрануся і пайду адсюль, мо' знайду дзе начаваць“.

І як напіліся чаю, Надзя ўзьдзела на руку клунку.

— Навошта ты бярэш яе? Хай ляжыць, начаваць-жа тут усё роўна будзем.

— Не, я да знаёмых студэнтаў зайду (зманіла). Дзякую за кватэру.

Зноў гаспадыня падала пальцы пры прашчаньні. Жэня выйшла правесці.

— Нашто ты клунку ўзяла? Ці-ж будзеш з ёй хадзіць?

— Нічога. Я адразу да знаёмых. У вас нельга начаваць, навошта турбаваць цётку.

— А якія гэта турботы? Хата цэла будзе. Ці мала ў нас дома людзей начуе? Прыходзь і жыві.

— Гэта дома, а ў горадзе людзі ня тыя, цесна тут. Я ў знаёмых студэнтаў пераначую, пакуль інтэрнат дадуць. Па-дзякуй цётцы за кватэру, а то ня было-б дзе й прытуліцца ноччу.

Х

У канцэлярыі рабфаку Надзі сказалі.

— Вы надта спазьніліся, усе мейсцы запоўнены. Але схадзецце да дэкану рабфаку, да профэсара, пагаварэце з ім.

Моўчкі выслухала, ні слова ня кажучы, выйшла. Болью сьціскала галаву думка.

„З дому чуць вырвалася, грашмі ячэйка дапамагла, усё, каб вучыцца, а тут позна. Як ня прымуць, што-ж тады? Без кватэры, без капейкі грошай“.

Назаўтра дэкан рабфаку, старык-профэсар, уважліва выслушаў.

— Думаеце, адна вы? Багата так едуць, шмат ужо прынялі. А вы вельмі позна, хоць-бы трохі раней, тады-б... А то-ж вельмі позна. Ня можам прыняць, вы ня зможаце дагнаць курсу. Адкладзецце на наступны год.

У Надзі вакол сэрца намотвалася і крыўда і злосьць.

— Адкласьці? А вы ведаеце, як лёгка мне гэта зрабіць, як лёгка было вырвацца з дому? Чаму аб гэтым ня пытаеце? Раней я не магла вучыцца, а зараз рабфакі для нас збудаваны, я павінна вучыцца ў рабфаку, а не адкласьці.

— Ведаю, што рабфак для вас, таварыш, вы будзеце вучыцца ў ім, але позна ў гэтым годзе, нельга прыняць.

— А я кажу, што налета мне яшчэ пазьней будзе, не магу адкласьці, не паеду назад.

Захацелася ўсё-ўсё выказаць гэтаму чалавеку, каб ён зразумеў яе жаданьне, каб дапамог. І, перабіваючыся ад хваляваньня, баючыся не сказаць усяго, гаварыла яму:

— ... Дома нікога пісьменнага, адна на ўсю вёску пісьменная дзяўчына. Я настаўніцам бялізну мыла, грады палола, каб толькі вучыцца. У сэмінарыю ня прынялі, малакроўная я была. Зараз я парашыла сваё ўзяць, за мяне ячэйка, ячэйка паслала, грошай на дарогу ячэйка сабрала, каб вучылася я, а не назад ехала. Бацькоў, усяго ачуралася з-за гэтага... Зараз нічога ня маю, ні грошай, ні кватэры і назад не паеду!

Слухаў, углядаўся ў яе. Ківаў галавою.

— Ну, добра, добра. Мы ўсё магчымае зробім, хоць позна, вельмі позна ўжо. Зробім як-кольвеч. Я параюся з прэзыдыумам, зайдзеце праз дзень, пакуль я дагаваруся.

Словы— „мы ўсё магчымае зробім“ — зарадзілі ўпэўненасьць.

„Немагчымага няма нічога. Усё можа зрабіць чалавек, калі захоча, усяго можа дасягнуць“.

Думала гэтак Надзя і не магла ўявіць сябе едучай дадому, ня прынятай у рабфак.

Прайшоў цэлы дзень яшчэ. У трэці раз прыйшла ў сад на знаёмую лаўку. Перамагаў сон, але спаць легчы пакуль нельга было, у саду было багата людзей, і ночы ў саду на лаўцы доўгія, марудныя.

Пайшла па вуліцы. Ідучы, хацела адгадаць сваё заўтрашняе, забыцца на мінулае, на сёнешняе. На вуліцы было цёмна, мала людзей. Вялізныя дамы, аблезлыя, задрыпаныя, глядзелі на вуліцу пабітымі вокнамі. Холадам несла з іх, ад пабітых вокан, ад сьцен аблезлых, высокіх веяла жудасьцю. Страшна рабілася, калі ўяўляла сябе адну ў горадзе.

Сярдзітае жыцьцё ў горадзе, цяжкае, ня любіць слабых горад,—завалачэ, расплюшчыць, сьціснуўшы ў каменных грамадах сваіх. Кожнага сьцісьне, зробіць напружаным жыцьцё кожнага.

А вуліца рабілася цямнейшай, і здавалася, што з-за кожнага рогу дому, з-за кожнае брамы выглядае нехта страшны, злосны, мерыцца скапіць кожнага, хто забрыдзе туды.

Вярнулася ў сад.

Сядзела на лаўцы, абапёршыся на сваю неадлучную клунку, харчы, адзежу і пасьцель. Стомленасьць і позьні час параджалі жаданьне легчы, выпрастацца і моцна заснуць.

Драмала. Угары над галавою ціха-ціха шапацела лісьце дрэў, поўзаў ціхі, роўны гул. Ё здалося Надзі, што сядзіць яна ў сябе дома, у лесе за каровамі і слухае, як гамоніць луг, як ласкава шэпчуць лісьцем алешыны ёй пра радасьць дальнюю. Шэпт лісьцёвы і гул ціхі, роўны параджалі спакой, дава і магчымасьць абдумаць сваё становішча. Ё з думамі роўнымі зьявілася рашучасьць цьвёрдая ўсё зрабіць,—а застацца тут і вучыцца.

Цемра. Угары паўзуць цьёмныя васеньнія хмары. Хмары сыплюць дробным частым дажджом. Нікога ў саду. Ад дажджу і наляцеўшага ветру мацней загуло ў гары, мацнейшым зрабіўся шэпт лісьця, адна за другой пачалі падаць з дрэва на зямлю, на Надзю буйныя вадзяныя кроплі. Кроплі праймалі наскрозь тонкую вопратку, і з кожнай кропляй уздрыгвала Надзя. А ўгары пачало шаптаць лісьце нешта сумнае, напамніла Надзі яе маленства халоднае, мокрае ўвосень у лесе, і ў шапаценьне лісьця ўпляліся думкамі вобразы перажытага цяжкага дзяцінства. Дождж ня сьціхаў. З дрэў усё часьцей і часьцей тоўстымі кроплямі падала вада, і загэтым раз-по-разу дроз ахапляла цела.

Успомніла, што недалёка, на сярдзіне саду, ёсьць будка-крама, дзе пад стрэхай можна схвацца ад дажджу. Пайшла туды.

Доўга, без канца доўга цягнецца ў саду ноч. Хочацца спаць і нельга заснуць. Халодна. Трэба альбо хадзіць, тады цяплей будзе, альбо легчы, скурчышыся на дошках ля дзэвярэй будкі, і старацца сагрэцца. Скурчылася, прытуліўшыся да дашчанай сьцяны, дыхае сабе ў запузуху, каб сагрэць сябе, і

ўяўляе, як прамерзье за ноч і будзе доўга дрыжэць заўтра раніцою. Цяплыня агортвала цела, сон браў сваё, а ў галаве ўсё маячыла думка аб заўтрашнім.

Раніцою, узняўшыся чуць сьвет, доўга хадзіла Надзя па вуліцы, сагравалася, доўга сядзела ў садзе на лаўцы, пакуль пайшла зноў да дэкана.

У пакоі з дэканам сядзеў яшчэ адзін. Увайшла і бяз слоў стала ля стала.

— Сядайце. Ну, можам парадаваць вас. Доўга раіліся, як зрабіць, і парашылі прыняць вас. Трэба будзе падцягнуцца, дагнаць курс свой. А цяпер ідзеце работаць. Я скажу, каб дзяўчаты далі вам мейсца ў Інтэрнаце. Цесна ў нас там, але як-кольвеч разьмесьцім і вас.

Вечарам з дзяўчынай, з якой за дзень пазнаёмілася, прыйшла ў пакой інтэрнату. Невялікі. Ля сьцен і ўсяродку адзін ля другога ложка. У пакоі цесна, душна. Насустрач узняліся дзяўчаты, загаманілі.

— Вось тут яе зьмесьцім, бліжэй да печы, а Марусю да дэвярэй трохі—і абедзвюм добра будзе.

Адкуль-та зьявіліся козлы, тры дошкі, салома, а праз дзесяць хвілін, побач з другімі, ложка новы.

— Вось і ўсё, пачынай жыць пабуржуйскаму.

— Ха-ха-ха!

І хацелася Надзі сьмяяцца без канца, хацелася аддзякаваць чым-кольвеч таварышак, сказаць ім багата-багата добрага, ад сэрца.

XI

Гора ўсё можна выплакаць, можна сьмехам рассыпаць яго, можна выпяць песнямі, можна згубіць па старонках у кнігах.

Надзя прышла ўзлаванай. Кінула кнігі на ложка, лягла, рукі пад голаў. Погляд упіўся ў адну кропку на столі. Не хацелі вочы аглядаць пакою. Ведала, што на вокнах кнігі, сшыткі, што ля ног яе тумбачка, дзе часам хлеб ляжыць, а зараз засохшыя крошкі. А ад усяго пакою аддае холадам, пустэчай—ад абадраных сьцен, аблупленай столі, разьбітай шыбы ў вакне.

Пустэча, пустэча заўсёдышняя, і хоча яна зарадзіцца ў душы, часамі пробуе.

— Ха-ха-ха!

Таварышкі глянулі на Надзю.

— Ты чаго гэта?

— Так сабе.

І зноў з поўгадзіны ўсе маўчаць.

— А ведаеце, чаго мне хочацца сёння?

— Ну?

— Сыравашы міску з бульбай, паранай, або варыва ды хлеба скібу... Э-э-х!

— Бач чаго захацела! Таму і сьмяялася?

— Не.

— А чаго-ж?

— Я ўрокаў шукала сёння.

— Ого! Сама шыбка грамадная, урокі даваць сабралася.

— А чаму-ж, рабфак канчаю... Зайшла да аднаго нэпмана, тоўсты, чуць дышае, два сынкі здараўцы. Я аб уроках спытала, а ён чай пасадзіў піць, добры які, ды распытвае ўсё. Як жываць?—пытае, а я яму: велікалепна. Як з харчамі? Добра, кажу, хлеб сьвежы заўсёды, чорствага ня бывае. А чаму? А таму, што не пасьпявае зачарствець. Пачаў расказаць, як сам вучыўся, шкадаваць нас, дык я ўзлавала, ды такое з яго запрасіла, што ён аж устаў, а я й кажу: калі шкадуеце, што цяжка нам, дык не шкадуйце плаціць.

— Ха-ха-ха!

— І што-ж?

— Нічога ня выйшла... Есьці хочу.

— Чакай. Сьцёпка пайшоў згаварыцца на станцыю, каб нам далі вагонаў пяць дроў пагрузіць, заробім і заживём.

Зноў ціха ў пакоі. Кожная з кнігай, з сваімі думкамі цяжкімі, балючымі. Надзя ведае, што ў куце, на ложку лежучы, кусае зараз сабе губы Ганка да крыві і ўздрыгвае ад болю нутранага. Хворая яна. Да рабфаку на запалкавай фабрыцы работала, ня лепш жыла, а зараз тут. Ведае Надзя і тое, што пры ўсіх Ганка самая вясёлая дзяўчына. Як пачнуць часам ляць, зыйшоўшыся, яны ўсё на сьвеце, усё жыцьцё сваё і вучобу, з-за таго, што няма часам хлеба, што стыпэндый пацукоў не пракорміш, тады Ганка пачне апавядаць пра выпадак

які з жыцьця цяжкога чыйго, аб сваім не гаварыла ніколі, ды так апавядае, што сьмяяцца пачынаюць усе і забываюцца на жыцьцё сваё, над цяжкасьцямі ў ім сьмяюцца.

А зараз Ганка моўчкі ляжыць. Вясёлая яна тады, як усімі апаноўвае смутак.

Надзя з першага дня да Ганкі пацягнулася. Адразу зыйшліся, блізкія, свае сталі. Зараз Надзя думае аб ёй.

Ціха. Нехта стукае ў дзьверы.

— Можна.

— Кацялок у вас, дзяўчаты?

— У тумбачцы, а навошта?

— Гароху купілі, гушчу варыць будзем, запрашаю ў госьці.

— Абавязкова прйдзем, варэце хутчэй толькі.

Сьценка адна ў пакоі з фанеры. Чутна, што робіцца ў суседнім. Там гоман некалькіх хлопцаў разам.

— А патвойму не?

— Не!

— Дык чаму-ж так, усё-ткі? Учора прадналог завялі, сёньня гандаль вольны, новых буржуяў, а заўтра яны нас і за горла сьціснуць.

— Ня пужайся толькі, ня сьціснуць.

— А ты не спужаешся? Ты скажы, чаму так? Чаму было гаварыць нам учора аб роўнасьці, а сёньня пладзіць буржуяў, плаціць сотні рублёў у месяц спэцам?

— Калі трэба,—заплоцім і тысячу.

— Заплоцім? Разумею... Дык навошта было гаварыць, замазваць вочы?

— Хто замазваў, калі?

— Мы, самі.

— А ты ня ведаў, што, каб была матар'яльная роўнасьць, трэба мець нешта, на чым-бы строіць яе, а ў нас гола, пуста. Купіць спэца трэба, трэба і плаціць яму. Не заплоцім—машыны стаяць будуць, а ты-ж яшчэ не навучыўся ля іх арудаваць. Будзем сваіх мець, купляць іх ня трэ' будзе.

Сьціхлі.

— Біліся, крычалі, што ўсё пановаму будзе, новае жыцьцё, лепшае, камунізм, а на справе з голаду пухнем самі, абарванья, усё разбурана...

Нехта стукнуў кулаком па сталу, вылаяўся.

— Чаго лаешся, хіба ня так?

— Ды ня лаяць цябе трэба, а... Стралялі на фронце такіх, паніку наводзіш. Каб хто яшчэ казаў, дык ня крыўдна было-б, а то свой. Ты, ты сам не гаварыў хіба аб роўнасьці, аб камунізьме, ці мо' цябе абманулі таксама, мо' чакаў, што новае жыцьцё табе на сподачку паднясуць?

І лююцца адно за другім словы, здаецца, што парашыў нехта ўсё выказаць, каб нічога ў душы не засталася, каб толькі зразумеў другі.

У словы ўрываецца разам з сьвежым паветрам гамонка вясёлая. Ёя насустрач узьнялася з ложкаў.

— Ну як, што новага?

— Паваявалі, і ня пяць, а цэлых сем вагонаў грузіць даюць нам. Заўтра пасья абеду трэба пачаць.

Ганка спрэчкі за сьцяной слухала, хвалявалася. Зараз стукнула ў сьценку кулаком, закрычала.

— Навіна, таварышы, кіньце спрачацца, сюды хутчэй!

Узьнялася з ложку Надзя.

— І ў мяне навіна. Умову з ЦРК зрабіла, падрад лапіць мяшкі ўзяла, грошы ў чырвонцах, за кожны дзесятак.

— Ха-ха-ха! Ну, чым ня жыцьцё? Знай жыві і вучыся.

— І ў мяне навіна. На тым тыдні дадуць нам з фін-адзелу акладныя лісты разносіць нэпманам. Прыдзем, і вось, вашай мосьці за сытае існаваньне, каб ня вельмі, сюрпрыз.

— Сюрпрызы разносіць, значыць, будзем.

— Ха-ха-ха!

XII

Па Мачулках папаўзьлі плёткі.

Раніцай ля калодзея сказала Гарпіна Маланьні:

— Ці ня чула? Прыехала дачка Язэпава з Менску, больш двух год, як ня была дома, пахудзела, просьценька гэтак апранута, горш за нашых дзяўчат. Кажа—вучыцца, а хто-ж яе ведае, там-жа голад такі, і бацькі нічым не памагалі, а трэба-ж было і пад'есьці, і надзець што...

— Дык як-жа жыла?

— А хто яе ведае, маладая яна, усяк можа жыць.

— Мо' камуністка яна?

— А то-ж як! І тут-жа была з кумсамольцамі...

Словы, кінутыя нібы так сабе, нарадзілі плётку, і паўзла яна па вуліцы, ад прызбы да прызбы.

— Шу-шу шу... Язэпава Надзя ў Менску... без капейкі грошай ухітраецца жыць... Шу-шу-шу... Маладая, здаровая дзеўка, дзе ж у горадзе такая пражыве бяз гэтага... Шу-шу-шу... А сёння, як паабедала, дык з-за стала, як нехрысьць, устала... Такой што, ці-ж дзіва, што да гэтага дайшла, калі ўжо на бога забылася, дык... Шу-шу-шу... Дык кажучь-жа, у іх так і заведзена. Шу-шу-шу... Каб дачка мая так, дык і ў хату яе ня пусьціла-б, адраклася-б ад такое дачкі... Шу-шу-шу...

Коціцца плётка ад хаты да хаты, наматваецца ў кожнай хаце, у кожным куце што-кольвеч новае на яе. Расьце клубок, павялічваецца, пагражае забытаць, задушыць Надзю.

А на загуменьні ў Язэпа, дзе бярвеньне ляжыць, кучкай сабраліся дзяўчаты і хлопцы і ўважліва слухаюць словы Надзіны, з гораду прывезеныя.

— ... Раней ня вучыліся такія, як мы, дый школы такой ня было. Вучылі купцоў ды буржуяў, а зараз трыста чалавек на рабфаку і ўсе ці з гораду, з заводаў, ці з вёсак, як я. Ён вучаць нас, і стыпэндыю даюць яшчэ, на харчы, а як не хапае, дык зьбяромся—ды на вакзал дровы грузіць і ці яшчэ якую работу, і жывём.

— У вас усе, мусіць, камуністыя?

— Не, ня ўсе, але як пабудзеш там, дык зробішся камуністым.

— Дружна жывуць... А ў нас, што ні сьвята, дык вечарынка, самагон, і ніводнае вечарынкi ня было бяз бойкі. У тую нядзелю Мікіту галаву разьбілі, а Міцю Мікалаеваму нехта нажом руку парэзаў... Нічога няма ў нас...

— А вы самі чаму нічога ня зробіце?

— Дык што-ж мы, ня ведаем нічога, газэт няма.

— Газэт? Дык вы-ж бы падгаварылі Васіля, пайграў-бы вечар адзін на газэты і глядзі на колькі было-б.

— Дык, яў богу-ж, можна так. Васіль згодзіцца, ён з намi лепш, як з другімі, жыве. У суботу давай вечарынку.

— Ён п'яных нікога на вечарынку.

— Нікога.

Праз два дні сабраўся ў хаце Язэпавай сход. Душна ў хаце, цёмна, цесна, пахне кіслым, пахне дымам табачным.

Надзя ля стала паміж старых. З-за стала сельсаветчык гаворыць сходу:

— Збіраецца вы ўжо колькі раз. Трэба вырашыць, як зрабіць, ці на пасёлкі, ці на хутары пойдзеце?

— Чаго парашаць, парашылі ўжо.

— Вядома, на хутары.

— А хто-ж гэта парашыў, а мо' на пасёлкі?

— Ідзі на пасёлкі.

— І пайду, і ты пойдзеш.

Потым разам хата закрычала, замахала рукамі, загаманіла па куткох, на палацях. У Надзі вочы вугальком на людзей, на сельсаветчыка, выраз твару якога казаў: мне ўсё роўна, што хочаце.

— Ці можна мне сказаць?

— Граждане, слова хоча Надзя Язэпава. Ціха!

— Ціха, ну чаго раскрычаліся?

Надзя пачала гаварыць—стала ціха ў хаце.

— Зямлю ўпарадкаваць ня простая рэч. Ня так сабе трэба вырашыць хутар ці пасёлак, а абдумаць. На хутары ты адзін, як кол ў полі, а на пасёлку вас пяцёра, вось і разумей, дзе каму лепей.

— А як-жа патвойму?

— А памойму, табе, дзяцька Яўмен, на пасёлак лепей.

Ззаду закрычаў нехта:

— Наўчы свайго бацьку...

— Наўчу й цябе, ня больш, здаецца, за яго ведаеш.

— А памойму хутар.

— Давай палічым.

Друг супроць дружкі сталі: Надзя з алоўкам і паперай і стары Яўмен. К сталу паперліся ўсе, глядзяць, што будзе.

— ... Чатыры дзесяціны, а выйду я, уся зямля пад бокам... Жыта пасею, бульбы, лёну крыху, як-кольвеч і на каня ўзаб'юся.

— Не ўзаб'ешся на каня адзін на хутары. Пажывеш і сыны ў парабкі пойдучь. Ну, колькі ты жыта пасееш? Колькі з дзесяціны збярэш? Ну і лічы. Вось на харчы не хапае, прыкупіць трэба, а на каня дзе?

— А ты ўраджай надбаў, нізкі ў цябе.

— Падбаўлю. Ну і глядзі, што-ж?

— Дык як-жа?

— А так, што адзін ніколі каня ня купіш. Калі-ж сойдзецца вы пасёлкам удваіх хаця, дык лягчэй купіць аднаго каня, а зямлі ў вас—акурат аднаму каню работы. І другое купіць што, памагчы адзін другому.

— А як ня сойдземся?

— Сыйсьціся можна. Памагаеце-ж вы адзін другому цяпер.

— Дык яно так, чаму не паможаш...

Яўмен стаяў ля стала, вачмі шукаў чагось у хаце.

Ззаду зноў закрычаў нехта.

— Грамацейка! У свой бок падлічыла, за сваё цягне. Па-а-сё-лкі!..

На хутары я больш зьбяру, чым на пасёлку тваім.

— Ну і зьбірай, а мы на пасёлку болей зьбяром.

XIII

Камень на марозе стыне. Холад праз камень у пакой прабіраецца, і глытае астылы камень цяплыню. Ля групкі днявальная па пакою сядзіць, падкладае дровы. Як гараць дровы, цёпла, прыемна ля групкі, а ноччу будзе холадна ў пасьцелі.

У пакой прыйшла Ганка, моўчкі трохі пастаяла ля печы.

— Сволачы... прасіла кніжак даць, не даюць, а сямінары падрыхтаваць трэба... А тут халодна... Хутчэй-бы лета зноў, хутчэй-бы адсюль...

— Сора пройдзе зіма, і ня надта лютая яна ўжо.

— Лютая... Каб лютая, дык і зусім-бы прапалі, а яшчэ клапы кусаюць.

— А я супроць клапоў надумала сродак верны.

— Які-ж гэта?

— А вось пабачыце.

Адкінула з ложку падушку, сяннік. У шчыліны на ложку, дзе кучкамі сядзяць клапы, насыпала пораху, к пораху паднесла запалку.

— Вось так, узарваць іх.

— Фугасам.

Нехта пастукаў у дзверы.

— Заходзьце.

На ложку з дзірак пыхае полымя язычкамі. У дзв'ярах здзіўлена спыніўся профэсар, дэкан рабфаку.

— Што гэта вы робіце?

— Ваюем з клапамі. Парылі вадой, нічога не памагае, дык мы порахам іх, ня вытрымаюць, апаліць.

Сеў. Вочы поглядам ловяць твары дзяўчат, углядаецца ў твары іхнія, погляд не адрываецца ад ложкаў, стала. Вочы старыя часта міргаюць.

— Як жыўце вы?

— Велікалепна, толькі халодна трохі, але хутка вясна і сонца будзе ўволю. Ну, а клапы задумалі наведць нас, дык мы іх, як бачыце, порахам. Весела ў нас, добра.

— Велікалепна?

Пытае здзіўлена профэсар.

— Як-жа гэта велікалепна?

Здзіўлена на яго пазірае чатыры пары вачэй.

— А што-ж, хіба дрэнна нам? Да рабфаку жылі горш мо цяплей крыху, дык затое гразней, цямней было, а тут...

Што тут, так і не даказала Надзя.

Профэсар гаворыць нешта сабе пад нос. Не разумее ён, як такое жыцьцё можна назваць велікалепным.

— ..Велікалепна!.. Халодна, цесна і... велікалепна. Клапы і велікалепна...

У хату ўвайшла пятая, на стол паклала кавалак чорнага хлеба.

— Ну, павячэраем, купіла цэлых тры хунты хлеба і селядзец.

Шчупае вачмі профэсар хлеб чорны з асьцюкамі, глёўкі, пазірае на вясёлыя твары дзяўчат.

— ... Велікалепна... такі хлеб і велікалепна...

— Налета бялейшы будзе, а зараз і гэты добры.

— Налета? А ці варта дзеля налета есьці сёлета хлеб з асьцюкамі?

— Панашаму, варта. Сёньня—горш, затое заўтра—лепей.

І маўчыць профэсар, разьбягаюцца вочы ад здзіўленьня.

— Не разумею, не разумею я, як можна вучыцца ў такіх умовах, трудна мне зразумець гэта, хоць і бачу, што так. У мае часы ў унівэрсытэце ня так жылі і то губілі сілы, а...

— У вашы часы нас ня было ў унівэрсытэце, а зараз ёсьць.

XIV

Надзя два разы прайшла паміж стульля, хацелася закрунуць Жэню, пагаварыць з ёй. Жэня змеціла, загаварыла першая.

— Надзечка!

— Жэня!

Высокая. Шчокі і нос напудраныя, ад пудры ружовыя. Нахварбованыя губы. Гаворыць цягуча, ломана.

— Я, ведаеш, пазірала, пазірала, чуць пазнала цябе. У мяне столькі знаёмых тут. Надакучылі.. Я так рада табе. Хадзі сядзем, пагаворым.

Надзя доўга ўглядалася ў Жэню. Хацела знайсці ў ёй што-кольвеч блізкае, сваё, ад рабфаку, і знаходзіла толькі голас знаёмы, даўнейшы, а другое ўсё-ўсё было чужым, далёкім.

Сядзелі ў цёмным кутку. Цэлая куча пытанняў. Жэня ў сваіх трымае рукі Надзіны, сьціскае іх і гаворыць-гаворыць без канца, сьпяшаючыся, каб усё сказаць. І ў струмені слоў знікла Жэня напудраная, нафарбаваная, паўстала Жэня даўнішняя, якую ведала першы год у рабфаку.

— ...Я проста, з адчыненай душой была, думала, і тут такія людзі, як у нас, думала, у кожным можна тут знайсці чалавека свайго, блізкага. Ты-ж ведаеш, якой даверчывай я была... А горад падманіў мяне, падманілі людзі, і цяпер я ня тая, што раней была.

— Так, я гэта бачу.

— Жыву, як і тады, у цёткі. Чаму ты не зайшла да мяне? Не схацела? А ў мяне заўсёды так весела. Прыходзіць багата моладзі, хлопцаў і, ведаеш, я ўтвараю ім помсту, усім, усім, бо я ім верыла, у іх шукала чагось.. Хай ведаюць цяпер. Я хоць трошкі, але кожнаму з іх зраблю балюча. Мне ў цёткі добра. Я задаволена добра матар'яльна, сытая, але сум грызе мяне заўсёды, не здаволю сябе я нічым, месца сабе не знаходжу ніяк. Ведаеш, абрыдзелі ўсе знаёмыя, хочацца часам вылаяць-вылаяць і выгнаць усіх вон, за дзьверы. Я-ж ведаю, чаго яны прыходзяць, чаго шукаюць ува мне, чаму кампліменты кажуць, словы розныя. Ні адзін з іх не кажае мяне паспраўднаму, а так, да часу. Я верыла калісь ім, кахала, а яны.. Затое цяпер так брыдка ўсё... Цяжка, цяжка, каб ты ведала, Надзечка!..

— А навошта ты робіш усё гэта, калі цяжка, калі абрыдзела? Ты выбачай мяне, не мая гэта справа, але хіба можа наша студэнтка рабіць усё гэта, закінуць лекцыі, усё і аддаваць час увесь „помсьце“ гэтай тваёй?

— Я сама ня ведаю, чаму раблю гэта. На рабфаку, як была, ня было гэтага, я кахала тады, і зусім нешта другое было, а ў універсытэце пачалося. Там зусім нейкія і людзі другія. Жыву я яшчэ сярод гэтых... Зацягнулі, прывучылі да ўсяго гэтага. А як хочацца не дараваць ім.

— Так. Але нашто ўсё гэта табе? Зараз вучышся, скончыш, дык там праца, новае жыццё. Кінь. Сама ты кажаш, што абрыдзела ўсё, цяжка, дык чаму-ж ня кінуць?.. Ведаеш, Жэнька, я сур'ёзна, кінь іх усіх, і цётку, і ўсіх, бо гэта-ж старое, гэта балота, яно зусім зацягне цябе, калі ня вылезеш зараз, кінь. І ў нас моладзі багата, і ў нас весела, у нас сапраўдная вясёласць, ад сэрца, а там усё для выгляду толькі, для другіх. Пераходзь да нас у інтэрнат, будзем разам жыць, работаць.

І пачала гаварыць пра жыццё рабфакаўскае, пра цяжкасці, пра тое, як перамагалі іх. Жэня слухала, лавіла словы Надзіны, нібы чалавек, які мучыўся ад смагі доўгі час, потым дарваўся да раўчука з чыстай сьцюдзёнай вадой і ніяк ня можа адарваць ад яе губ засмаглых.

— Мне так добра сёння, я так рада, што спаткала цябе, што хоць на адзін вечар пазбавілася іх... Вы лепш за мяне жыце, лепш.

— А можна-ж назаўсёды пазбавіцца ўсяго гэтага, лёгка гэта, толькі каб ты захацела.

— Я падумаю. Цяжка мне... Я кіну, усё кіну і пайду да вас. Толькі падумаю...

Разышліся познай ноччу. Перад Надзёй усю дарогу паўставалі два вобразы Жэні. Адзін—простая шчырая дзяўчына, якую пазнала ў цягніку, якую ведала год у рабфаку, і другі—дзяўчына ў шляпцы, апранутая барышняй, зусім другая.

„Чаму так? Што прымусіла яе зрабіць гэта? Яна магла быць чалавекам, работаць, а зараз, калі не адратуе хто, яна, як чалавек, для нас прападзе... Яе зацягнула балота, у якім жыве ўвесь час, адна яна з ім управіцца не магла“.

Паўзлі па небу хмар кавалкі, хавалі месяц сабой, паўзлі па зямлі ад таго цені чорныя.

Дома Надзя ўсё расказала Ганцы. Расказала аб Жэні даўнішняй і цяперашняй. Ганка слухала, потым гаварыла сама.

— Я даўно, даўно ў самым гэтым жыцьці, шмат ад яго нацярпелася, добра пазнала яго. Жыцьцё шліфавала мяне і часам з вельмі вялікай больлю зразала з мяне розныя лішнія, непатрэбныя мне наросты. Часта не хацелася гэтае болі, часам думалася, што лягчэй у жыцьці ісьці з заплюснутымі вачмі, куды павядзе яно, але заўсёды неяк не падавалася гэ таму я і, здаецца, добра зрабіла. А цяжка, трудна спачатку. І ты, памятаю, таксама прыехала сюды простая, з адчыненай душой, гатовая ўсё ўзяць ад гораду, усё, што ёсьць у ім.

— Так, так. Мне хацелася як мага больш узяць ад гарадскога жыцьця культуры.

— Ты і бярэш, бярэш і жыцьцё і культуру. Бярэ іх і Жэня, але зусім другое і жыцьцё і другую, гніючую культуру яна бярэ. Горад не аднолькавы, не аднолькава і жыцьцё ў ім. Новае жыцьцё з старым вядзе барацьбу. Калі ідзеш па вуліцы, гэтае барацьбы ня відаць. Сад, дамы, вуліцы—усё нібы таксама, як і раней, а вазьмі кожную вуліцу, кожны дом, паглядзі ў нутро іхняе—і зьмеціш гэтую барацьбу на кожным кроку.

Дзьве сілы вялізныя змагаюцца. Адна сіла маладая—толькі-толькі што нараджаецца, другая—адмірае і, як кажуць, мёртвы хапае жывога. Старое хапае ўсякага, хто даверыцца яму, і зацягвае сабой. У старога сіл становіцца з кожным днём меней. У новага большае сіл. Кожнага чалавека завуць да сябе гэтыя сілы, яны падносяць сваё ўсё, што маюць на паказ, і чалавек хапаецца ці за новае, ці за старое, трэцяга няма. Трэба стаць на бок аднае з гэтых сіл, ці тут, ці там і ці памагаць старому, грузнучы з ім, ці жыць новым. А пасярэдзіне станеш, дык расьцісьне. Ёсьць такія, што і старога ім шкода, і новага, лепшага хочацца, і хочуць яны прымірыць новае з старым. Такія ў нашы часы гінуць задарма, нічога не зрабіўшы для новага жыцьця, яны толькі перашкаджаюць работаць тым, хто з новым. Ёсьць багата такіх расьціснутых, іх цісьне з двух бакоў, і расьцірае... Жэня, мне здаецца, яшчэ ня зусім пагрузла ў старое, і яна хоча, як відаць, жыць новым. Калі яшчэ ня позна, трэба выцягнуць яе адтуль. У наш кацёл яе трэба, за год выварым усё старое, яго ў ёй яшчэ мала.

— Яна пойдзе за намі. Ведаеш, бывае ў чалавека такі момант, калі ён на раздарожжы стаіць, калі яшчэ не абраў сабе цвёрддай дарогі, не парашыў, куды пайсьці. У такі момант патрэбен толькі маленькі штуршок, і чалавек пойдзе, куды яго штурхануць. Вось і з Жэняй так. Яна на раздарожжы зараз. Трэба толькі пайсьці, узяць за руку яе і павесьці, і яна пойдзе да нас назаўсёды ўжо.

У гаворцы няпрыкметна прайшлі гадзіны кароткае летняе ночы. У пакой з двара падглядала ўжо шэрае раньне. Праз шчыліны між шыб ваконных і рам сыплецца ў пакой дробным белым пясочкам сьвятло і чым болей сыплецца яго, тым сьвятлей у пакоі.

— Як хутка разьвідняе.

— Хутка. Толькі што зусім-зусім было цёмна, на зямлі панавала яшчэ ноч, а зараз дзень нібы паглынуў яе, яна зьнікла. Гэта і ў жыцьці. Усё старое зьнікне, як зьнікае адыходзячая ноч, і аб ім застануцца толькі цяжкія ўспаміны. Як абавязкова будзе сёння дзень, мы гэта кажам, ведаючы законы астраноміі, так абавязкова, па законах разьвіцьця грамады, і ў жыцьці пераможа новае. Дзіўнае жыцьцё, цікавае.

— Ты праўду, Ганка, кажаш. Іменна так. Хіба-ж ня праўда, што яшчэ толькі-толькі што панавала ноч? І я, і ты блукалі ў ночы, нічога ня бачылі, ня бачылі нікага выйсьця. А зараз ноч зьнікла, зьнікла назаўсёды ўжо, назаўсёды... А як добра, Ганка, жыць зараз! Я ніколі-ніколі ня думала, нават ня марыла, што пазнаю жыцьцё так. Мае мары былі аб тым, каб хутчэй дадому з лесу, каб хутчэй сагрэцца, зьесьці што-кольвеч і паспаць да будучага раньня, каб потым зноў гнаць кароў. А калі-б падрасла, зьявіліся-б мары аб тым, каб выйсьці замуж. Можа пакахала-б каго, а можа і так, каб толькі замуж, каб мець магчымасьць хоць як-кольвеч пражыць. Усё жыцьцё пражыла-б так, думаючы толькі аб адным, аб сабе толькі. А калі-б і магла думаць аб другім чым, дык гэта былі-б толькі мары нязбытачныя, бескарысныя. Зараз мне здаецца, што няма чалавека шчаслівейшага за мяне. Зараз перада мной такі шырокі прастор жыцьцёвы. Жыві, работай. Жыві ня толькі для сябе, а для ўсіх, для ўсіх, хто стварыў гэта жыцьцё. Хіба-ж ня так? Рабфак збудован на сродкі рабочых і сялян. Мы вучымся ў ім, але вучымся, каб работаць пасья, каб потым

усё, што пазнаем тут, аддаць на карысьць ім, і выходзіць, што ня шкода даваць на гэта сродкі, бо даём для сябе іх. Мы скончым, пойдзем работаць, на наша мейсца прыдуць адтуль, з фабрык і вёсак, новыя і зноў будуць вучыцца, каб работаць. А работы! Так багата работы, такое багатае жыцьцё. Цяпер толькі можна жыць пасапраўднаму, у поўным сэнсе гэтага слова „жыць“, можна зрабіць да краёў поўным сваё жыцьцё, зрабіць яго прыгожым.

Я не разумею, як можа, хто хоць крыху бачыць новае жыцьцё, як можа ён стаяць у баку ад гэткага жыцьця?.. Скончу, паеду ў вёску і ўсё-ўсё зраблю, каб і там шырэйшымі сталі прасторы жыцьцёвыя. Ды яны і зараз шырацца. І работа другой патроху робіцца, і кніжка там дзе-ні-дзе ўжо ёсьць, і газэта. Там, ведаеш, яшчэ досьвіцьце толькі. У нас, у горадзе, раньне ўжо, мы ўжо ўсё добра бачым, а там толькі досьвіцьце яшчэ. Але і ў нас і там будзе дзень скора—сьветлы, яскравы дзень. Як хораша жыць зараз і як хочацца жыць без канца такім жыцьцём!

— Хораша жыць, я ведаю гэта, добра ведаю. На дзесяткі год жыцьця любога самага сытага нэпмана не прамыняла-б я дзесятка дзён перажытых галодных гадоў і сёнешніх дзён.

За законам нехта ў вопратцы з чырваньню прайшоў, сыпануў у пакой праз вакно пук яскравых праменяў, пырскнуў імі ў твар Надзін, і разам з ёй засьмяяўся радасьцю бязмежнай новага жыцьця.

(Канец)

Ліпень 1927 г.

С. Фамін

* * *

Адцвітаў заход па-над вадою
Кутасамі жнівеньскіх парэчак.
Ты прышла знаёмаю хадою
Да мяне правесьці кары вечар.
Самавар шумеў мінулай ласкай,
Як у чэрвені начамі жыта.
Праглядзелі да залікаў Маркса,
Гаварылі ціха аб пражытым.
І калі ноч вытыкала месяц
Ў мітусь ландышамі й васількамі —
Мы на сход чытанае панесьлі,
Захапіўшы старэнькую маму.
Завілася радасьць паміж намі,
І так дзіўна лёгка стала неяк:
Ў першы раз мая сівая мама
Пахваліла дружную ячэйку.

.....
Вечар шызы туманамі дыхаў,
Дзесьці казку рассыпалі струны...
... Шалясьцелі пацалункі ціха,
Ціха шалясьцелі пацалункі...
Ў першы раз так плакала гітара,
Як ад шчасьця толькі плача маці.
Ў вокнах вечарыўся вечар кары,
„Рэволюцыйная“ зьвінела ў хаце.
І калі усход гарэў малінай—
Аб каханьні незнарок сказала...

.....
Праходзілі шызаю далінай...
Я цябе праводзіў да вакзала.

С. Фамін

* * *

Сіняй ноччу, ў месячную замяць,
Дзе гараць ваўчыныя агні, —
Дуб самотны замахай рукамі,
Глянуўшы на зрэзаныя пні.

І стагнаў, і галасіў ад гора...
А пасья, як замяць адцьвіла, —
Нехта ехаў высечаным борам,
І жалобна плакала піла.

Маладзік пагнуўся кветкай бэзу,
Паглядзеў, стуманіўся і зьнік...
А пад дубам плакала жалеза,
І маўчалі зрэзаныя пні...

І калі ад скрыпнуўшых саней
Конь стары прыгнуўся смутнай мордай —
Заваліўся волат-дуб у сьнег
Урачыста, ўзбурана і горда...

Рэчу ў пнёх—ня доўга пагалёкаць:
І замоўк разбуджаны прастор.
Быў пахож на могільнік далёкі
Адшумеўшы высечаны бор...

Студзень 1928 г.

в. Пепелеўка.

П. Раздольны

Браўнінг

(Новэля)

Ня спалася ў гэтую ноч Жану Ранваль. У дзіцячай галаве ўставала рэвалюцыйны думак і такая нязвычайная, што балела ў мазгох. Каб быў Жан дарослым, ён-бы сёння або галасіў пажаночаму нястрымана, усім цэлам, або скрыпам сьціскаў-бы зубы і, як мужчына, маўчаў-бы. Але Жан чалавек-дзевяцігодка і пасвойму ўцяміў дзенны падзеі. Думкі аніяк не складаліся ў сыстэму, у поўнае і цвярозае ўяўленьне прадмету думанья. Для таго мо' не хапала вопыту, які поўніць чалавека з гадамі, або матар'ялу для паўнаты ўяўленьня. Толькі і было зразумела: „Татуся забіў чалавек і татусь мабыць памірае... там, за перагародкай, як увосень дзядзька Паўль памёр“. Гэта думка была суцэльная і яскравая. Да яе моцна прыпляталіся абрыўкі многіх думак нявыразнага колеру і малюнкаў на ім. Гэтыя абрыўкі былі зацягнены туманам, які Жан мацаваўся расьсеяць. Але яшчэ горш гусьцеў туман, і на долю Жана заставаліся шумы ў галаве і мукі мыслі. У вачох расплылася пачарнеўшая пляма крыві на грудзёх татуся. Жан пры гэтым жахліва зморшчыўся і залез глыбей пад дзіравую коўдру. Бязлітасна сьвідруе маленькія мазгі Жана нейкая дэманстрацыя і бойка на ёй людзей з людзьмі, аб якой казалі ўдзень тыя, што ўносілі татуся ў хату з вуліцы.

„Хто зрабіў татусю кроў?.. і такую жахлівую, балючую? Няўжо татусь пойдзе туды, куды і дзядзя Паўль пайшоў... і ўжо ня прыходзіць болей?.. Страшная кроў! Страшная чорная кроў!..“

З гэтымі пытаннямі Жан ня мог задрамаць. Ён дзіўна: незразумеласьць іх сакавітай, усёпераможнай смагай ня проста цікавасьці паліла мазгі і агнёвымі рысамі выводзіла безьліч малюнкаў новай і новай фантастыкі. Жану хочацца цяпер

сядзець ля татуса і пытаць у яго шмат-шмат. У гэтым Жан бачыць паратунак ад усёй атакі балючых думак, паратунак ад самога сябе. Але там, ля таты, сядзіць злосная мама, і яму, Жану, яшчэ з вечару яна загадала: „Спаць!“

У вільготным сваім куточку сутарэньня, між замурзаным з вуліцы вакенцам і пузатай шафай Жан свабодзен сам у сябе. Толькі не хацеў-бы ён такое свабоды. У гэтую пакутную ноч, калі голаў нязвычайна сьвінцом наліваецца, яму, Жану, больш чым калі патрэбен добры татусь. У поўдрэме і нядзіцячай зморы Жан корчыцца, бы ад холаду, варочаецца на сіратлівым ложку і ўпарта не засынае. А на прыгожых дугавых расьніцах павісла сьлязінка дзіцячай крыўды і жальбы.

... У поўзабыцьці вялікі чорны чалавек тарэшчыць вочы... паднімае разам руку і... страляе..

Жан ускрыквае і ўсхапляецца.

„Рэвальвэр... Рэвальвэр!! У татуса якраз гэткі“...

Думкі зьбегліся, бы ў абарону, і сталі ў лад.

... Рэвальвэр... кроў...

* * *

Жахліва і ціха ў сутарэньні рабочага. Поўнач павісла аднастайным бягуччам хвілін і подыху сьмерці. Яна, заўсёды акуратная, стаіць ужо ў галавах паміраючага Ранваля і нячутнай жалобай сьпявае разьвітальнае „Сон званоў“. Каб чуць хаўтурны яе сьпеў, чалавеку трэба стаць больш, чым маўчаньне, і аслабаніць ад напружнасьці ўсе жывыя і жыцьцёвыя думкі. А гэтае даступна толькі паміраючаму, і паміраючаму павольна, не адразу. Гэта сьпеў радаснай сьмерці над новапрадстаўленай ахвярай. Рытм яго ў сутарэньні паміраючага трымаў аднастайны будзільнік на стале за перагародкай, і рабочы Ранваль ужо падаўся апошняй жыцьцёвай чароўнасьці. Хвіліны разьвітання яшчэ належалі жыцьцю і паміраючаму. Ён зусім прыціх, перамог пякучы боль раны і заслухаўся сакавітым і новым па мэлёды „Сном званоў“ сьмерці сірэны.

Паміраючы працяжна і глуха застагнаў.

Жан усхамянуўся і высунуў голаў з-пад душной коўдры. Пачуўся скрып дзвярэй, і Жан уваскрос ружовай усьмешкай. На двор вышла мама і татусь, значыць, адзін. Лёганька шмыгануў Жан да бацькі і пацалаваў яго ў халадзючыя вусны.

— Татусь... татусь-ка... не памірай...

Убачыў скрыўленую ад болю ўсьмешку бацькі і прыціх з пытаньнем.

— Татусь-ка, баліць табе? Мусіць баліць...

Бацька цяжка падняў пасізелую худую руку і абняў гарачую шыю сына. Ледзьве прыўзняў галаву і пацалаваў бленькі лобік пад чорнымі пасмачкамі валасоў.

„І ты думаеш нешта?“—падумалася паміраючаму Ранвалю, пачуўшаму пад вуснамі пылаючы лоб дзіцяці. Па твары ізноў прабегла хворая, але гордая ўсьмешка.

— Думай, думай, сын мой!.. Нам усім неабходна думаць...— сказаў ён ціха.

— Татусь-ка, а які той чалавек і за вошта ён гэту кроў... кажы... кажы хутчэй...

Сказаў і пужліва зірнуў на дзьверы. Ад сказаных слоў задрыжэлі ногі і высахлі сьлюнкі ў пылаючым роце. Камочкам трапыхаючага цела Жан прыліп да рукі бацькі і ўскінуў агонь дзіцячых вочак на патухаючыя вочы дарослага. Бацька раптам уздрыгнуў густымі зморшчкамі нечалавечага болю.

— Ах ты, мой Жан... ты мой Жан... Я ведаў, што нейкія думкі варочаюцца ў тваёй гарачай галоўцы.

— Татусь, хутчэй, хутчэй, а то мама!..

— Не здарма ты пытаеш. Ведай-жа, сын мой... Помніш, я абяцаў табе гальштук піанэра і зрабіць цябе камуністам... Я казаў аб далёкай, рабочай Расіі... яе вольных дзетках... Яны там такія сур'ёзныя, сьмелыя... Вялікаю зьменай растуць у падмогу бацьком. Гульні іх прыгожыя і разумныя. І ў жыцьці сваім яны ўсе, што дарослыя...

— Дарослыя?!—уздыхнуў Жан і пахіліў голаў уніз. Слова запала ў душу.

— Ёх бацькоў не страляюць жандары...

— Татусь! Татусь! Дык цябе жандар?!—Перапыніў узрушаны Жан, нібы раней ведаў, хто ён такі.

А жандар страшны... Ён сёньня ў мяне страляў... Я закрываў, і хто яго ведае, недзе зьнік... А рэвальвэр якраз твой, татусь, такі бліскучы і чорны.

— Жан... Жан... сын мой! Сьмерць, сьмерць чорным варонам рэспублікі!.. Сьмерць насільнікам над чалавекам!.. Досыць выпускаць кроў. Хто мае права адбіраць у чалавека жыцьцё і

яго сям'ю?.. Жан...н... Жан...н.н. Сьме-р..р..ць.. Сьме..е..р..р..р..ць.. Жан..н..н.... Жа..а..а..а.—і апошніяе слова патухла на вуснах. Рукі паміраючага сударгава сьціснулі маленькае цельца Жана. Сын ускрыкнуў. Бацька змоўк і сканаў.

* * *

Два дні і дзьве ночы ў гарачай галаве дзіцяці высьпяваў вобраз жандара. А на другі дзень пасья пахаванья бацькі думкі запаланіла тупая і гэраічная смага да помсты. Глыбака заселі і краталі дзіцячыя мазгі агністыя і таемныя словы людзей на могілках:

— Далей так немагчыма! За зброю, таварышы рабочыя!! Хто за якую. Сьмерць жандарам буржуазнай рэспублікі!!!

Словы гострыя і запальліва сьвежыя нейкай балючай зразумеласьцю рэзалі мазгі сына рабочага. Жан хадзіў, нібы ўчадзеўшы, не знаходзячы прытулку ні ў хаце, ні за хатай, ні ў гульнях, ні ў кніжцы. Чад помсты змыў усе думкі і заставіў у галаве толькі палкую злосьць на вялікага чорнага жандара з рэвальвэрам. У вушшу толькі і зьвінела:

— Сьмерць жандарам буржуазнай рэспублікі!.. За зброю, таварышы рабочыя!

І ў вачох гордай веліччу закрасаваў маленькі бліскучы рэвальвэр з чорным адценьнем. Самі сабой у Жана сьціснуліся кулачкі. Жан пойдзе шукаць і адшукае вялікага чорнага чалавека—жандара. Толькі-ж дзе рэвальвэр? Як дастаць яго? Прыпамянуў Жан, як калісьці аднойчы тата клаў рэвальвэр пад сяннік сваёй пасьцелі. Ён якраз такі, з якога страляў у яго, Жана, чорны чалавек у тую жаклівую ноч. Цяпер Жан ведае, што чорны чалавек—жандар, аб якім казаў тата перад сьмерцю. Ведае Жан і тое, што тая бліскучая жалезная цацка была рэвальвэр, і ён можа зрабіць кроў. Як хлеб, вада і гульня ў самае неабходнае, вырасла цацка-рэвальвэр у бязупыннай фантазіі дзіцяці. К вечару другога дня зьявілася ў Жана сьмелае, гордае рашэньне: „Кроў жандару за кроў і сьмерць таты“. Жан канчаткова адчуў сябе дарослым, як тыя дарослыя дзеці Расіі, аб якіх казаў тата. Жан ганарыўся гэтым, і ніхто не знайшоў-бы моцы адняць у Жана гэтае адчуваньне. У пераможную навалу вырасла пачуцьцё адказнасьці за сваё рашэньне.

— Ня плач, не галасі, мама! І мне шкода татуся. Мама! Сьмерць жандарам буржуазнай рэспублікі!! — Так казаў сын мацеры. Маці не зьвярнула ніякай увагі на словы сына, толькі моцна пацалавала яго ў лоб і здрыгнулася.

Было позна і сонна ў сутарэньні асірочанай сям'і. За перагародкай спала маці з суседкаю-бабуляй, якую запрасілі на першыя дні жалобы. Жану ізноў ня сьпіцца. Старчком упёрлася адна пераможная думка. Жан рашуча ўстае з ложку і кошкаю крадзецца за перагародку. Асьцярожна паднімае сяннік. Чагосьці задрыжэла рука, і на падлогу звонка бразнуў чарнаваты бэльгійскі браўнінг. Жан ускрыкнуў. Ён ніколі ня трымаў у руках такое страшэннае цацкі, якая можа рабіць кроў. А праз хвіліну Жан стаяў пад брамай на вуліцы: маці прагнала яго з хаты на ноч. Гэта была кара за праступак.

* * *

Ня думала ўдава рабочага, што вінаваты сын сённяя ня прыдзе і ня будзе цалаваць рукі мацеры. Ня скеміла яна, што з сынам дзеецца нешта вельмі сур'ёзнае.

Ня думала...

Жана падхапіла на вуліцы зборня бяспрытульных вялікага буржуазнага гораду. Было Жану ўсё роўна, куды-б ні ісьці, толькі не дамоў. Ішлі з шумам і грукатам. Адкрыта, груба жартавалі адзін з другога. Ня помніў Жан даўгой, як нітка, дарогі за горад, да руін нейкіх хмурых камяніц, дзе правёў поўночы з новымі калегамі. Душа была рада ім, і Жан радасна адчыніў яе. Тым больш, што простыя, грубыя жарты ў дарозе Жану былі зразумелы, і ён прыняў іх за чыстую манэту.

— Во што, мае добрыя таварышы! Мы ўсе рабочыя... Вы ня бачылі, як паміраў ад жандара мой тата? А за вошта? Як гэта? Усе жыць павінны... Хто мае права рабіць кроў? Сьмерць жандару! За зброю!

— Ха-ха-ха... бачылі такіх?—зарагатала бяспрытульная зборня.

— За бацьку расьсьлібендзіўся! Ха-ха... Мая пэрсона зусім бяз бацькі... пад ганкам бабуля знайшла. А ён,—іш ты, беленькі... Ха-ха-ха...

Наперад выйшаў і тыкаў сябе ў пуза куртаценькі ма-зэпчык.

— А мяне варона прынесла. Ня праўда хлопцы?—адклікнуўся другі чумазы плюндрык амаль без нагавіц, у падранай кашулі.

Доўга яшчэ ў начной цішы гойсаў рогат абадранцаў, а пасля сьціх. Са зборні прайшоў вальготна і сьмела наперад старэйшы падлетак.

— Ціш, пацаняты! Досыць шамбэрыць зайздасна, што ня ўсе бацьку маюць!.. А хто не кахае бацьку, прайдзі ўпярод... Ну-у! А... а... а... сьціхлі? Вы бачыце, ён не спалохаўся вас. Кажы далей, леваруцанэр!

І Жан сьмела гаварыў:

— Як вам ня сорамна? Ці-ж я плачу па татусю? Ну, я ня тое. Вось мне хочацца бачыць расійскіх дзяцей. Яны, як дарослыя. А ў буржуазнай рэспубліцы толькі робяць кроў. У... у... у... гэты чорны жандар...

Зборня прыдушана захікікала.

— Не... не! А ўсе-ж жыць павінны. За што ён татусю зрабіў кроў? Мы—рабочыя...

— Ха-ха-ха!..—ізноў узарваўся рогатам пакой камяніцы.

— Іш ты, цяля якая... Ужо рабочы. А павучыцца ня хочаш?

Жан злавіў у поўцемры погляд старэйшага і яго спачуваную ўсьмешку. Тады ён ужо зусім асьмялеў і прадаўжаў казаць.

— Ага... а!.. так вы яшчэ рагочаце з мяне? Дайце-ж мне рэвальвэр, я зараз пайду шукаць чорнага жандара. Сьмер-рць жандару буржуазнай рэспублікі!

— Дай, Джорж, хусьцінку чысьцейшую, носік яму ўцерці. Ха-ха-ха!—зарагаталі ізноў усе.

— Хітрун які, іш.

— Ну, шамбэры, годзе! А навічок на яць.

— Калі і не на яць—мы наяцім,—адазваўся адзін.

— Ды мы выламаем. Пяткай па ножыку пойдзе. Праўда, хэўра?!

— У... га... а... а!

Як толькі на небе пачаў расчэсваць залатыя косы ўстаўшы вясенні золак, Жан бег па бязлюдных вуліцах кудысьці. Кудысьці—толькі не дамоў. У гэтым пакляўся атаману.

— У тры дні. А не, дык, хлопцы, абнюхаюць. Тады глядзі... і... і. А рэвальвэр прыгожы, чысты браўнінг.

У ваччу пры гэтым стаялі жмураныя вочы атамана. Жан не разумеў іх.

* * *

Прачнуўшыся горад з гіганцкіх жалезных грудзей шумліва дыхнуў дзелавым буржуазным раньнем. Ва ўсе куткі аграмадзіны гэты подых разхукаў сотні аўтабусаў і трамваяў, напханых людзьмі, што селядцамі. З ціхамірнасьці ночы ў жыватворчым дыханьні дзелавога раньня на ўлоньне новага дня выкацілі тысячы хурманоў на сытых рысаках. Вуліцы сталі падобны да сьцежак мурашніку ў сонечны поўдзень. Горадасілак задыміў пад сонечным небам з аграмадных фабрычных цыгар і цыгарэтак. І па жалезам дрыжачых грудзях тэхнічных сіл, казачных па цудоўнасьці, бег жвавенкі хлопчык-малеча. Хлопчык быў тоненькі, гібкі і высокі. Сваёй умелай вяртлівасьцю ён быў падобен на кацянё. З-пад грознай павеці разумнага ілба і брывей пырскала рашучасьць і злосьць. Яму, такому, было ня дзіўна не баяцца жудаснай глоткі горадавампіра. Шпарка, што малады жарэбчык, хлопчык перабег вуліцу, і на шырокім асфальтавым тротуары стаў упарта ўглядацца ў вочы і твар праходзячых.

— Ён? Не, ня ён!.. Чорны, але не вялікі... Вялікі... ня чорны... Без рэвальвэра.

На рагу квартала з аўто вылазіў высокі джэльтмэн з чорнай барадой, у акулярах. На першы погляд ён здаваўся няпрыгожым і крыху страшным у бляску акуляр на сонцы.

— Ён... Ён...—забілася сэрца, і хлопчык рашуча паскорыў крок.

„Рэвальвэра няма ў руцэ. Ну, ён, хітрун, схаваў у кішэню, каб спрытней зрабіць кроў“.

Джэльтмэн ішоў у пад'езд вялікай камяніцы. У хлопчыка зашумела ў галаве. Усе думкі, за выключэньнем адной, пакінулі яго.

— Стой, жандар!..

У руцэ ў хлопчыка бліснула зброя. Джэльтмэн стаў і анямеў быццам. Потым ён раптам засьмяяўся і рушыў на паднятую руку хлопчыка. Бразнуў стрэл і

Джэльтмэн екаў у аўто з хлопчыкам.

— Гэта шчасьце. Маё ўласнае шчасьце,—казаў джэльтмэн мацеры Жана.

— Ён мог, бязумоўна, забіць мяне, каб гэта была зброя. На шчасьце, ён мабыць ня знаў, яго хтосьці падмануў.

Джэльтмэн сьмяхотліва праказаў гэта і паклаў на стол валавяны пугач.

— За добры канец, вась вам на пачатак. Выбівайцеся. Я—сябра парляманту ад соцыялістых.

Жанчына зьмяніла сьлёзы жалобы на радасныя: на рагу стала ляжаў пак крэдытак.

— Я дапамагу вам. А сына аддайце мне на выхаваньне. Яму адно: або струхнець у вастрозе, або памерці з гонарам міністра.

Джэльтмэн скончыў і пацалаваў Жана ў прамяністыя разумныя вочы, моцна абняўшы тоненькае хрупкае цельца.

М. Хведаровіч

Адзін урывак

Ляцелі гусі
Ў далёкі край.
Пакуль вярнёмся
Чакай, чакай.

У іх ня здрадзіш—
Правадыра.
Агнём загады
Гараць, гараць.

Душою й целам
Я з імі ўвесь.
Хацеў ляцець-бы,
Далей, за сьвет.

І ў чыстай сіні
На Стахаду
Крылом гусіным
Расьсеч ваду.

Вясной вярнуцца
Ў свой родны край.
І гукі льяюцца—
Чакай, чакай!

М. Хведаровіч

* * *

Распушчаныя шторы,
Бялюткі, белы сьнег.
І вышыты узоры
Карункаў на вакне.

Самому на'т ня верыцца,
Што ў мокры лістапад
Бялюткаю мяцеліцай
Зацьвіў мой ціхі сад.

Душа мая ў экстазе,
Бадзёрыць новы твор.
А ў першым сьнегападзе
Такое хараство.

Здаецца, шчасьця мала,
І мала дзён такіх.
Пад белым пакрывалам—
Шкілеты, мерцьвякі.

Як у такое раньне
Поэту замаўчаць?!
Трывожаць парываньні,
Каб жыць, пяць, крычаць.

Заўсёды моцна верыць,
Што шчасьце вечна ёсьць,
Што ўшчыненыя дзьверы
Адчыніць любы госьць.

С. Хурсік

Янка з Падлесся

(Апавяданьне)

Неасяжная далячынь.

Дзесьці далёка перасеклася неба з зямлёю. А дзе—ня відно... Там кволіцца сінь. Яна мітусіцца, трапечыцца, як лятучень, як радасьць чалавечая. Трывожыць думы і жаданьні, як песьня ціхая, што боль заспакойвае, абяцае штосьці нязнанае і прыгожае ды вабіць, цягне да сябе, як ласка дзявочая...

Па зялёнай роўнадзі пчаліным роем хутары рассыпаліся.

Зьлева — сьмяецца, зьвіваецца, як бліскучы касьнік, жыцьцярадасная ціхаплыўкая рэчка. Далей—бясконцыя маўклівыя палі.

З правага боку—стары каранасты лес. Ціхая задума, як штосьці непазбытнае, агарнула яго. Лес думае, марыць аб чымсьці і не пазнаць—весела ці сумна яму.

У тахт яго думам штапуе паветра белымі стрэламі шэры млын, што прысеў у беразе лесу ля вялікай дарогі.

Сёння, як і заўсёды, ля млына многа людзей.

Паабсыпаня цёплым пылам белай мукі, яны падобны да нейкіх сьмяхотных фантастычных стварэньняў. Як мурашкі, абліваючыся гарачым салёным потам, снуюць яны сюды-туды з цяжкімі белымі мяшкамі. Некаторыя спакойна чакаюць сваёй чаргі. Зьбіраюцца ў кучкі, гутараць і кураць. Падчас падоўгу і горача спрачаюцца.

Вось і цяпер пад дзвьюма соснамі, што схіліліся адна да другой зялёнымі галовамі ды моцна абняліся рукамі, як дзье родныя сястры, сабралася грамадка—чалавек дзесьці—завозьнікаў.

Стары Максім, аброслы, як дзікун, калматымі чорнымі валасамі, адважна, бы добры прамоўца, махнуў у паветры рукою ды сьмела выступіў наперад:

— Дык падумайце-ж самі, мужчынкі,—моцна гукнуў ён зьвяртаючыся да грамадкі,—як цяпер жыць? Ну, як жыць?

Пераставіў кашлатыя ногі ў адваротным парадку, як яны раней стаялі, і падняў угору палец.

— Ета, скажам, я... Пудоў трыста толькі аднаго жыта намалаціў...

Спыніўся і самаздаволена-зніштажаючым поглядам акінуў усіх прысутных. Раптам прыгнуўся і прытка выставіў наперад калматую чорную бародку.

— Дык вот... у першую рату, знача, і кладзі пудоў падзісят жыта, бо грошай-жа сваіх няма... Перад калядмі ізноў кладзі, у марцы месяцы—ізноў!.. А што-ж самому есьці? А чым-жа скаціну карміць?

Прысутныя сукромна маўчалі і ўважліва слухалі.

— Ета, я разумею,—разважаў далей Максім,—на заводзе: восім гадзін адпрацаваў у дзень ды ўбірайся к чортавай матары, а прыдзе палучка—дай „мол-та“ рублікаў гэтак сто!.. Чаму не? Дай і мне сто рублёў у месяц, дык на-чорта мне і гаспадарка тады будзе, я ўсё аддам, і зямлі нават выракуся!.. О-го-го-о!

— Га га-га,—зарагаталі прысутныя.

— Ось чаго захацеў,—заўважыў хтосьці.

— Там, брат, на заводзе сьпіціяльнасьць,—пярэчыць Максіму тонкі высокі мужчына з падбітай шчакою,—работа інакшая. Мала што мы талкуем, а ты вось паспрабуй сам, дык і шлуньне пагубляеш. Здаецца толькі, што—глупства... Не-не.

— Ну, але добра!—крычыць Максім,—няхай ужо ў горадзе так, але чаму-ж у сяле ўся пралітарая бімбікі б'е... Падавалі ім пасёлкі і прыдналог скідаюць, калі што... А ты, стары гаспадар, так і цягні лямку адзін... А вачэй у людзі і не паказвай—кулак!.. Ах, каб вам пад бакамі кулак пасталі... Сам век працую, а дзеціям прыдзецца старцамі ў сьвет ісьці: усю зямельку сьвятую паразьбіралі, дарэмную зямельку! Га?..

— Хопіць і з цябе, хопіць!—не сказаў, а здушана прархрыпеў збоку здаравенны шырокаплечы пасялковец Янка, і мяккія добрыя сінія вочы яго раптам запалалі, як пара вугольчыкаў упоцёмку.—Чаго ты?! З цябе не хапае ўсё?!.

— Няхай так,—асеў раптам Максім,—але чаму дарма зямлю параздавалі? За што?

— За што? Ты яшчэ пытаеш—за што?—абурывся Янка,—ты—цэлы, а ў мяне, скажам, грудзі, як рэшата!.. Скажы: за што гэта? а? за што?!

— А ці-ж я ведаю?—паспрабаваў апраўдвацца зьбіты з панталыку Максім, хацеў яшчэ штосьці сказаць, але зірнуўся на прысутных і канфузьліва падаўся назад.

— Ты ня ведаеш, каб ты сьвету ня ведаў!.. Гэта-ж уласьць бралі, кроў, як вадугу разьлівалі!..

— Дык я-ж нічога, але крыўдна...

— Крыўдна!—перадражніў яго Янка,—а мне ня крыўдна, што я век па шляхтах парабкам служыў, век з голаду марнеў, столькі на франтах папабіваўся. Цяпер далі кавалачак зямлі, дык вось такія гады, як ты, загубілі!.. Мне ня крыўдна?!

— Адкуль сам?—перабіў Янку запытаньнем высокі тонкі мужчына з падбітай шчакоў.

— Здалёку,—адказаў Янка, нават ня зірнуўшы на запытаўшага. Адпляваўся і дабавіў:

— З Падлесся, вёрст пятнаццаць адгэтуль. Вось гэты ведае,—ткнуў ён пальцам у Максіма.

Апошні, як-бы нічога не заўважыўшы, адышоўся ад грамадкі і няпрыкметна зьнік у натаўпе завозьнікаў.

— От, меле языком,—сказаў Янка, закурыўшы махоркі,—а як ён даўней жыў, каб вы ведалі? Адно страхацьцё. Цяпер, от, крыху ўзьняўся на ногі... і лае сам, ня ведаючы каго і за што.

— Гэта самому пасёлак далі?—ізноў запытаў у Янкі мужчына з падбітай шчакою.

— Далі, толькі-ж толк які?—адказаў Янка, сурова нахмурыўшыся,—далі, а вось жыць няма як.

— Чаму?

— Каб, ведаеш, дзе напаткаў, здаецца, гада етага паўзучага,—ціха, але абліваючы кожнае слова палаючаю нянавісьцю, прагаварыў Янка ў адказ сваім думкам і, раптам, сьцяўшы зубы, змоўк.

— А што такое?

— Справа вось у чым,—пачаў праз хвіліну Янка,—гэта справа вялікая... Біліся мы з Калчаком. Заядла і сурова. Ня біліся, а проста, як зьвяры, грызлі адны другіх за глоткі.

Мы наступалі. Было нас толькі адна рота. Наважылі мы былі адабраць ад калчакоўцаў вёску, дзе можна было-б і адпачнуць, і абагрэцца (гэта было ў пачатку зімы).

За вёскай пачыналася тайга, панашаму пушча, і наўкол на дзiesiąткі, а мо' і на сотні вёрст ні аднэй хаткі, ні аднаго якога-б там ні было чалавечага жылья. Таму і біліся мы гэтак суро́ва.

Як сунемся да вёскі—дык як сыпнуць яны з кулямётаў, проста, як дажджом.

Біліся дні два. Яны—у вёсцы. Мы стаім у полі. А тут сі́вер сы́юдзёны, золкі пранізвае наскрозь.

Да таго-ж на трэці дзень пад вечар сы́нег сыпануў ды такі, быццам хмары белых птушак завіліся, закружыліся ў паветры. Па зямлі, быццам абрус хто белы бясконца вялікі пслаў. Як сы́ямнела, нечакана засьмяялася, загула і заплакала ўтрапёная мяцеліца.

Духу ня зьвесьці. Зуб на зуб не пападае.

Ня стрывалі мы, захваляваліся.

— Пагінем тут, як мухі на марозе,—пачалі некаторыя абурана выкрыкваць.

— Што гэта мы? Дакуль-жа гэтак будзем?..

— Ці мы жывёла якая? Мы-ж гінем!.. Дакуль чакаць?!

Раптам каманда:

— Станавісь!.

Спатыкаючыся і зьбіваючы адзін другога з ног, кінуліся мы строіцца.

— Наступаць!—ціха пранеслася па шэрагах.

Усе ажылі. Быццам ключ'да паратунку, над адшуканьнем якога мы гэтак доўга біліся, быў знойдзены раптам нечакана і лёгка. Папраўдзе кажучы, усім было ўсё роўна, рабіць хоць што, абы толькі не калець бяспомачна на золкім сіверы..

— Марш!..

Падзяліліся на тры часткі і пайшлі. Узвод, у якім я быў, пайшоў да тайгі, каб зайсьці ворагу ў тыл.

Сьнегу намяло,—ног не зьмяніць. А мяцеліца ня ўнімаецца. Толькі вецер пачаў дзьмуць ня ў твар, а з збоку.

Пад самы дзень, нарэшце, нам удалося неяк дайсьці да гэтай чортавай тайгі. Ні хвілінкі-ж адпачнуўшы тут, ізноў павярнулі ў поле.

Їдзе. Аж лёгкія пачалі балець, цяжка дыхаць. Халодна, а сыплецца пот, быццам мы толькі што з лазні... Пад грудзьмі нудзіць, сьсе... А тут вецер звоніць і звоніць сьняжынкамі аб каўнер, аб твар... Їдзеш і ня думаеш нічога, а толькі перастаўляеш і перастаўляеш ногі ды зморана-тупа слухаеш музыку зябкіх войстрых сьняжынак... Забудзешся на хвілінку, і тады здаецца, што гэта і ня вецер, і ня сьнег, а быццам так нехта ў цёплай хаце, над дзяцінай люлькай калыханку сьпявае...

Кожны так ідзе... Мо' хто дрэмле пад сьпевы дзікай мяцеліцы, а хто можа марыць аб чым.

— Ту! Ту!—раптам даляцелі да нас два глухія гукі аднекуль, быццам ударыў хтось абухом па гнілым дуплянатым дрэве.

— Бягом!—скамандваў узводны, і мы, ледзь зьменьваючы ногі, пабеглі.

— Та та-та...—як дзіця, зарагатаў управа ад нас кулямёт.

— Лажыся!..

Сьнег па пояс. Мякка, як у пярэне. Балюча і тупа застукала кроў у сквіцах. Цемра, здаецца, нацягнулася, як струна.

— Гых-гих-гих—нечакана пачуўся наперадзе цяжкі храп стомленых коняў.

— Звод!..

Як зубы разьюшанага зьвера, выскаліся ў цемру вінтоўкі.

— Плі!..

Доўгія агнёвыя пікі нашых стрэлаў хціва лізнулі сьнегавую гладзь і, нібы маланка, на момант разарвалі мутную бель паветра.

— Звод—плі!..

Людзкія стогны, конскі плач-роў і скрогат мяцеліцы зьмяшаліся ў адну якуюсьці няпрытомна-апантаную забаву-гульню.

Страляючы, мы ўзняліся з зямлі і кінуліся наперад.

Не падаліся і на дваццаць крокаў, як перад намі, бы з-пад зямлі, вырасьлі плот і якісьці будынак.

Прабеглі крокаў дваццаць паўз сьцену будынку і раптам апынуліся на ўтоптанай вуліцы вёскі. Там яшчэ ішла гарачая страляніна.

Як у мяшок, шыгнулі мы ў вуліцу і зажарылі з вінтовак.

— Стой! Здавайся!—пачулі мы ўперадзе паасобныя выкрыкі пасля таго, як спынілі сваю страляніну. Нарэшце, дарваліся да ворага. Белья пачалі здавацца цэлымі пачкамі. Самыя заядлыя з іх адбіваліся да апошняга (больш афіцэры). Такіх мы выстрэльвалі няшчадна.

Нарэшце мы іх адалелі, і бойка сьціхла.

Як поле снапамі, усалася вуліца пабітымі. Раненых зьнеслі ў хаты, а няжывыя так і засталіся слухаць музыку мяцеліцы.

Разыходзімся па кватэрах. Са мною чалавек пяць. Ідзем кучкаю.

Толькі мы думалі зайсьці ў адну з хат, як нас спыніў маладзенькі чырвонаармеец з першага ўзводу.

— Гляньце, малыцы!—зьдзіўлена ўскрыкнуў ён і хутка падышоў да лежачага ў сьнезе калчакоўца. Няўмела выставіў наперад вінтоўку і штыхом пырнуў яго ў плечы, нібы спрабуючы цьвёрдасьць яго цела.

— А-я-ий!—дзіка-няпрытомна зароў той, забіўшыся па зямлі, як ранены зьвер.

Чырвонаармеец адхваціў назад штых і адскочыў убок. Мiane страсянула.

Я хацеў ужо быў адварнуцца і зайсьці хутчэй у хату, але штосьці нібы смарганула мяне за нутро. Я ня вытрываў. Зьняў з пляча стрэльбу і падышоў да раненага калчакоўца.

— Відзеў ты, які гад!—пачуў я ззаду сябе голас. Аглянуўся і амаль аслупянеў. Той-жа самы чырвонаармеец, што параніў калчакоўца, зноў падышоў усьлед за мною да раненага ім і зноў адвёў назад рукі, каб метка нанесці ворагу апошні сьмяротны ўдар.

Спрытным ударам наотмаш я выбіў у чырвонаармейца вінтоўку з рук.

— Кінь!

— А ты чаго заступаешся?—закрычаў на мяне чырвонаармеец,—ён, сволач, жывы быў, прытвараўся...

— Правалівай!

Чырвонаармеец падняў з зямлі сваю вінтоўку і пайшоў з астатнімі таварышамі да хаты.

Я прыпадняў раненага і пасадзіў яго на зямлі, прыкрыўшы яму сьнегам рану на сьпіне. Пад ім ляжалі чорныя бліскучыя шматкі застыўшай на сьнезе крыві. Ранены моцна стагнаў і дробна ляскацеў зубамі, трасучыся і хрыпла стогнучы.

Цяжка ўздыхнуўшы, ён слаба прыпадняў вейкі, на момант шэрымі бліскучымі, як лёд, вачыма ўставіўся на мяне.

— Ня бі-і-і,—ціха прашапталі яго вялізныя пасінелыя і перакрыўленыя ад болю вусны.

Штосьці нібы знаёмае, але даўно запамятованае, прасьлізнула па твары раненага.

Калі ён зноў падняў вейкі і зірнуў на мяне, пакалечаны болем твар яго раптам прасьвятлеў. Ранены хацеў усьміхнуцца, але твар яго балесна сьціснуўся, і з воч пакаціліся на шэрую шыналь буйныя сьлёзы.

— Я-я-ян-ка-а,—ледзь чутна прашаптаў ён і ў бясьсільлі зачыніў вочы.

— Дашэўскі!—ускрыкнуў я, абрадаваны знаёмаму чалавеку (а ён мой сусед па доме), як свайму роднаму,—ды ня бойся... Біць ня буду цябе!.

Клікнуў я хлопцаў, паднялі мы яго, занесьлі ў хату, перавязалі.

Спачатку ён быў нічога, нават гутарыў, але пасля хутка страціў прытомнасьць і пачаў блузьніць.

Назаўтрае яго бяспамятным адвезьлі ў горад, у лазарэт.

Аж покуль і вайна ня скончылася, я аб ім нічога ня чуў і ня ведаў.

* * *

Цераз два гады, пасля незабытнае мае сустрэчы з Дашэўскім на калчакоўскім фронце, я зьвярнуўся дадому.

Бацькі свайго я ўжо не застаў. Памёр. Дома—адна старая матка. Жыла яна, дык толькі адно званьне, што жыла. Хадзіла па людзёх, памагала сёе-тое рабіць, і гэтак кармілася.

Гаспадарка, якая была там, разбурылася ўшчэнт. Ды што там за гаспадарка! Адзін агародзік, ды з прадраным шчытам хатка.

Калісьці была кароўка, але, як памёр бацька, ня было чым карміць, і матка ўзяла ды прадала яе. Значыць, прыйшоў я дадому, дык запалі—ня трэсьне.

6. „Маладняк“ № 3.

Паглядзеў я, пачухаўся... Дый есьці няма чаго. Крышку бульбы ў маткі яшчэ захавалася было.

Што будзеш рабіць?

Пайшоў я ў заробаткі. Сяк-так пачалі кідацца, жыць. Валацужнае жыццё, нарэшце, прыелася мне.

Надыходзіць вясна. Пачынаюць людзі варушыцца, да працы рыхтавацца. А ў мяне няма і рук за што зачапіць.

Бяруць людзі пасёлкі. Ды добра-ж таму, хто што-колечы мае, або каму дапамога якая адкуль-небудзь ёсьць. А ў мяне гэтага нічога няма.

Думаў-думаў і ўсё-ж такі: як быць?

Парашыў, нарэшце, пайсьці ў ВІК ды папрасіць зямлі. Што будзе—то будзе. Пайдучу, думаю, паспрабую.

Напісаў я заяву, прыходжу ў ВІК ды пытаюся ў прадсядацеля, прашу.

— Гэта можна,—кажа прысядацель,—пашукаем—знойдзем. Як чырвонаармейцу, знача, у першую чаргу.

А сам ён (прысядацель), відаць, хлопец такі... З ваенных.

— От, кажу, каб мне як-небудзь бліжэй ад дому ды каб хаця мне балота якога, злыбяды не нарэзалі.

— Ня бойся,—усьміхаецца прысядацель,—ты, кажа, малец ваенны, відаць. З характарам... Табе дамо добрае месца. Ты вось прыдзі, кажа, заўтра да мяне, а я тут перагавару з маім зем'аддзелам, і ўсё ўладзім...

Рад я. На дварэ вясна, а ў сэрцы і таго большая. Усё роўна, як на сьвет нанаў нарадзіўся...

Прыходжу назаўтрае ў ВІК.

— Ось што,—кажа мне гэты самы прысядацель,—мы знайшлі для цябе такое месца: проста маліна!

— Ну?

— Яй-права!.. Будзеш век нас памінаць!.. Толькі-ж ты, ядры тваю палку, глядзі, ня будзь варонаю!..

— Дык чаго-ж, кажу, эгэ!

— Ведаеш, дзе мы думаем табе даць?

— Ну?

— Адгадай,—кажа.

— А хто-ж яго ведае? Дзе дасьць, там і добра будзе...

— Мы думаем табе, браце, у шляхціца Дашэўскага дзесяцінак гэтак з дзесятачак адрэзаць... Ну, як? Здорова?

А мяне дык аж у пот кінула, як ён гэта сказаў. Чалавек, які мне ніколі нічога кепскага не зрабіў і з якім я гэтак здружыўся пасля таго, як я сына яго ад сьмерці выратаваў, і цяпер вось трэба стацца нібы ворагам яго...

— Не, кажу, таварыш прысядацель, каб у другога каго, а то нязручна...

— Чаго нязручна?—засьмяяўся прысядацель,—адна вярста ад твайго дому, зямля на „яць“...

— Дык я ведаю, што на „яць“, але нязручна, ліха на яго.

— Кінь. Вось паедзем на-днях ды адрэжам, а то дзе-ж табе ўзяць лепшае?.. Хіба вёрст за трыццаць, але-ж там зямля дрэнь?..

— Бачыш, кажу, таварыш прысядацель, я з яго сынам...

— Ты яго сына ад сьмерці выратаваў—гэта мне казаў мой зем'адзел,—дык гэта-ж яшчэ лепей: ён на цябе не павінен крыўдзіцца.

Падумаў я ды згадзіўся. Шляхціц, думаю, нічога сабе. А мо' і дармо будзе?

Цераз пару тыдняў я ўжо і хату сваю перацягнуў на пасёлак... Там ня то, каб пасёлак—зямля палосная. Хату я паставіў на бліжэйшай да ваколі палосе.

— Ты ня ведаеш, браце, як я рад, што ты ка мне папаў,—колькі раз казаў мне стары Дашэўскі.

Казаў ён, сьмяяўся і нават за плячо іншы раз браўся. Я верыў яго шчырасьці.

— Зямлю, кажа, усё роўна адрэзалі-б у мяне, а ты ўсё-ж свой чалавек.

Калі-ж пачала мая хатка расьці на палосе Дашэўскага, ён нібы крышку спахмурнеў. Прыдзе ён да мяне і гаворыць, здаецца, мякка, і раіць сёе-тое, нібы родны бацька, але ўсьмешка на вуснах у яго пачала чамусьці часьцей і часьцей абрывацца, надламвацца. Рукі і ногі зьлёгка дрыжаць, а свае ганаровыя вочы ён чамусьці пачаў часта адводзіць убок.

— Добра што табе далі „маёй“ зямлі,—пачаў ён часьцей цьвярдзіць мне,—зямля добрая, угноеная, ды дарма.

— Што-ж цяпер усім так, дарам даюць.

— Так-так, уласьць такая...

Пагутарым мы з ім гэтак ды разойдемся. Нібы і добра ўсё. Я шчаслівы, здаволены. А працую, як чорны вол.

І ўсё было „добра“, але толькі да таго часу, покуль я зусім не дакончыў хаты і не перабраўся ў яе жыць. Вось тады мой Дашэўскі раптам і асунуўся і змоўк. Змоўк, быццам дух заняло ў яго.

Сустрэнемся. Дзень добры,—кажу я, а ён ледзь галавою кіўне Найчасьцей, вочы ў землю, утупіцца ды моўчкі і пройдзе так, нават ня зірне.

Я ня ведаў, што мне рабіць. Адчуваў сябе ўсё роўна як-бы я абраваў быў яго. Малады Дашэўскі і той пачаў мяне чужацца.

Сьпяраша я доўга сароміўся. Пасьля злосьць мяне разабрала.

— Заўшыца, думаю, хай вас падушыць. Ці-ж я ня маю права жыць або я ў вас мазалём запрацаваны кавалак хлеба адабраў? Хапае-ж!

Яны косяцца на мяне, а я і ў той бок не гляджу. Напляваць!

На шчасьце, у Падлесьці быў я не адзін. Чалавек восем было нас такіх-жа пасялкоўцаў. Значыць, дармо. Адно кепска, што ўся ваколіца як-бы на два лягэры падзялілася: шляхты склалі адзін, а мы—другі.

Час ішоў.

А шляхта з намі пачала ўсё больш і больш заядацца. Як толькі выткнеш нос на вуліцу, зараз і падколюць.

— Ну, што чуваць у вас, пралітарыя?—звычайна, пытае хто-небудзь з іх,—ці праўда гэта, што вы сёлета ў споведзь паедзеце не да папа, а да рабіна?

— Гэта хіба вы, бо мы-ж ні да кога ня езьдзім.

— Як-жа не?.. А вось-жа людзі кажуць, нібы ўсю пралітарыю будзе рабін „абразаць“?

— От, каб хто вам языкі паабразаў, дык гэта было-б куды лепш.

Яны кпяць, а мы агрызньёмся-агррызньёмся ды ўсё церпім. Чакаем. Так, здаецца, іншы раз і змазаў-бы ў морду, але церпіш, хоць унь як кіпіць. Думаецца: а мо' пабрэшуць ды перастануць.

З цягам часу такія сутычкі пачалі здарацца ўсё часьцей і часьцей і штораз—усё больш і больш калючыя, пакасныя, агідныя.

Што тварылася ў нас на сходах ды на перавыбарах розных, я думаю, вы можаце сабе ўявіць.

З усіх пасялкоўцаў шляхты найбольш зьненавідзелі мяне, бо я, хутка пасяля перасяленьня на пасёлак, быў абраны прысядацелям беднаты, а жонка мая стала дэлегаткай (увесну перад выхадам на пасёлак я ажаніўся быў).

Цяжка было жыць, хоць стараўся ладзіць з усімі. Але дзе-ж вы відзелі?

Прыяжджае нешта раз да нас у Падлесьсе нейкая баба з раёну. Адным словам, па бабскіх справах там нешта. Склікалі нашых жанок на сход. Каля тае хаты, дзе адбываўся сход, з усяе ваколіцы сабраліся мужчыны. Кпілі, рагаталі, чаго толькі не вытваралі яны.

— Хаця каб яны там прысядацеля Цыку не ссадзілі?— спрабуюць некаторыя вайстрыць.

— Га-га-га!..

— Ну і праўда,—дадае другі,—гатовы, чаго добрага, яшчэ савецкую ўласць скінуць...

— Гэ!.. Што ні кажыце, мужчыны, а ўсё-ж пасяля вайны нашы ваякі паслабелі... Каб была баба здаволена, ці-ж яна захацела-б на сход пайсьці,—кпліва заўважае па адрасу моладзі стары Дашэўскі,—а найбольш, дык гэта нашы пасялкоўцы штаны паспушчалі... Гэта як я быў калісь маладым! Даў-бы ты мне пяць баб, а як цяперашніх, сьмела поўваколіцы—ну і, далі-бож, ні адна на сход і не падумала-б!..

— Го-го-го... О-го-го-го!..—заліваецца рагоча натаўп.

— Што, мужчыны, каб гэта ўзяў схадзіў ды паслухаў, што там бабы гавораць? Га?

— Прагоняць,—выскаляецца малады шляхцюк.

— Гледзячы каго!—ганаруецца стары Дашэўскі,—а вось мяне дык і не прагоняць!

— Прагоняць...

— Не!

— Прагоняць!

— Яй-богу, не!

— Дык чаму-ж вы не ідзяце?—дражніцца ўсё малады шляхцюк,—каб я ведаў, што мяне не прагоняць—адразу пайшоў-бы... Але, відаць, і вам слаба. Дарэмна хваліцеся!

— Мне слаба?—загарачыўся стары Дашэўскі.

— Так, слаба.

— Ах, смаркач ты, смаркач!—заганарыўся Дашэўскі.—
Вось каб толькі захацеў, дык адразу і пайшоў-бы!.. Што гэта
за контрвалюцыя, што бабы адны сабраліся? Дзе-ж тут
роўнасьць?

— Не, стары, слабо!..

— Што слабо?

— А вось слабо.

— А я кажу, што не!—упёрся Дашэўскі.—Мужчынкі...
Ну, хоць хто хадзем!.. Ну, маладзейшы хто! Ты, Яська, ты—
хлопец смелы!

Хапіў пад руку тонкага гарбаценькага хлапца і, пад рас-
кацісты рогат грамады, пацягнуў яго за сабой у хату, дзе
адбываўся сход. Некалькі маладых хлапцоў кінулася за імі ўсьлед.

У хату, аднак, увайшлі толькі першыя двое.

Сход раптам залаташыўся, як птушка ў сіле.

— Што вам трэба?.. Чаго яны тут?..

— А што-ж вы тут робіце, ліха вашай матары!?—гукнуў
на ўсю хату стары Дашэўскі,—ах вы, распусьніцы, распусь-
ніцы!.. Ці для вас хіба мала яшчэ ваших мужыкоў, што вы
сабраліся сюды чорт ведае аб чым рахавацца? Га?

— Дашэўскі і Яська, зараз-жа пакіньце сход!—строга
загадала ім мая жонка, якая была тут прысядацельніцай.

Але ні Дашэўскі, ні Яська гэтага, як і ні чулі, а ўзяліся
за дзяўчат і маладых кабет.

— Трымай яе, браток,—крычаў Дашэўскі Яську, ловячы
якую-небудзь пужлівую дзяўчыну.

— Ай, дзядзька!..

— Вой!.. Куды руку садзіш?!

— Ха-ха-ха!..

— Дзядзька, ай!.. уй!.. ха-ха-ха!..

— Трымай, Яська, дзьверы!.. А, ліха вашай матары... Ну,
будзе з вас ці не?!

— Ай!.. Дзядзька!.. ха-ха-ха!..

— Дашэўскі і Яська, пакіньце сход!—зноў загадала ім
мая жонка.

— Ну, паложым... Такой уласьці, то мы яшчэ і не бая-
ліся... Га-га-га!..

— Пакіньце сход!

— А ты можа яшчэ чаго захацела-б?!

— Запішэце іх у пратакол, — спакойна распарадзілася жанчына, што была прыехаўшы з раёну.

Запісалі.

А праз месяц Яську і Дашэўскага паклікалі ў суд і далі па два тыдні кожнаму прымусовых работ.

Вось пасья гэтага і пайшла губэрня пісаць! Дашэўскі і Яська проста ўчарнелі ад злосьці. А ўся ваколіца—аж памірае са сьмеху.

— Дармо... Гэта яшчэ ня ўсё!—кінуў аднойчы Дашэўскі на жарт, што „бабы ў прынудзілку засудзілі“.

Ніхто на гэта і ўвагі не зьвярнуў ніякай. Рагаталі адно. Пацяшаліся. Аднак, у ваколіцы значна паспакайнела. Проста сьвет для нас, пасялкоўцаў, адчыніўся. Мы адчулі, што і мы ня самыя горшыя людзі на сьвеце. Хтосьці быў і за нас.

Надышла восень. Я ўжо ўсё і з поля пазьбіраў быў, нават картоплю выкапаў. Працаваў, як той вол рабы, і ўдзень, і ўначы. Працаваў, а нядоля, як цень, усьлед за мною хадзіла, сьцерагла мяне.

Паехаў я аднойчы на начлег.

Ноч была цёмная, бы нетра. А тут яшчэ вецер узняўся ды дожд паліў, як з вядра...

Аж косьці ньюць ад холаду.

Расклалі мы неак агоньчык (са мною было яшчэ траіх пасялкоўцаў). Доўга мы сядзелі і гутарылі. Пасья паляглі і задрамалі. Яны сьпяць, а я варочаюся з боку-на-бок. Штосьці моташна стала ды так, што хоць ты жывы лезь у дамавіну.

Ляскачу зубамі... А лес—чж-ж-ж...—зіпіць, быццам плача, надрываецца над чымсьці.

Па скуры ў мяне дзікі шораст пайшоў. Чую—закраталася на галаве шапка і пачалі ўставаць дыба валасы.

—А-а-а-а!—раптам данёсься да мяне, нібы энк якісьці,—бо-о-жа-ж мо-о-ой!..

Страпянуўся я. Усхапіўся. І вачом сваім ня веру. Як зьмей зіхатлівы, палыхае-гарыць мая хатка!..

— Што ты!?—жахаецца высокі з падбітай шчакоў за-возьнік.

— Нічога!—ціха, скрыгатнуўшы зубамі, адказаў Янка.

— Вось народ!.. Ну і не даведаўся хто?

— Як-жа даведася?.. Ведаць, то я ведаю, але як-жа ты дакажаш?..

— Гэта, значыць, за паратунак сына адплаціў?

— Выходзіць—так.. А калі сына я перавязваў, дык ён кляўся: „Покуль і жыў буду—ты будзеш мой найлепшы сябра.. Як выздараваю—чым толькі змагу, адплачу!“ і вось—адплаціў!..

Сьціх Янка і ў задуменьні апусьціў голаў на рукі.

Завозьнікі, сьціху ўздыхаючы, пачалі разыходзіцца.

А бойкі паравік, як і раней, ня супыняўся, штапаваў белымі стрэламі празрыстае квола-сіняе паветра.

С. Шушкевіч

Ціхім я стаяў

Сноп ваконнага мізэрнага сьвятла
Малаціў разгулісты вятруга.
Ў хмарах месяц дагараў да гла
І хістаўся п'яным валацугай.

Старац-клён, схіліўшыся на плот,
Прасьціраў касцястыя далоні
І лічыў, прабегла колькі год,
Год, якіх ніколі не дагоніш...

Вёска спала... Ціхім я стаяў,
Піў прыгожасьць гэтай сьветлай ночы...
Ах, радзіма, шэрая мая,
Да цябе я радасным прыкочыў!..

Чую сэрца я твайго разгул
І міжвольна я табе прарочу,
Што машынных песень шумны гул
Да цябе прыйсьці цяпер ахвочы.

Сноп ваконнага мізэрнага сьвятла
Малаціў разгулісты вятруга.
Вёска спала. Ціхім я стаяў...
І сланяўся месяц валацугай.

Студзень 1928 г.,
пас. „Чырвоны“.

Мік. Аляхновіч

Аб нашых перакладах

(А. Блок—Дванаццаць, пераклад А. Дудара)

На старонках „Маладняка“, пачынаючы з 1924 г., зьмешчаны значны лік перакладаў з Ціханавы, Бязыменскага, Тычыны, Шыльера, Гэйнэ, Байрона, Суінборна, Лёндана, Лёнгфэло, Уітмэна, Тагора і інш.

Але перакладчыкі, па большасці, перакладалі тое, што было ў іх пад рукамі ці падабалася асабова, і таму сярод перакладаў мы амаль ня маем выдатных твораў, якія складалі-б эпоху ў гісторыі літаратуры таго ці іншага народу, ці мелі які-небудзь уплыў на беларускую літаратуру.

Яшчэ ў 1922 г. У. Ігнатоўскі пісаў: „Магчыма лічыць, што поэма „Босыя на вогнішчы“ для выяўленьня сутнасці вялікай рэвалюцыі на Беларусі зрабіла тое самае, што зрабілі поэмы А. Блока „Двенадцать“ і „Скифы“ для выяўленьня сутнасці агульна-рускай рэвалюцыі. Паміж поэмаю М. Чарота і поэмамі А. Блока ў гэтым напрамку ёсць нейкая сувязь, каторая павінна мець свае асобныя гісторыка-літаратурныя досьледы“¹⁾.

Аднак, ня гледзячы на гэта, перакладу паказаных поэм мы да апошняга часу ня мелі, хоць яны, асабліва „Дванаццаць“, зьяўляюцца каштоўным укладам у расійскую пасьякастрычнікавую літаратуру.

Толькі канец 1927 г. парадаваў нас першым перакладам поэмы „Дванаццаць“, які належыць поэту А. Дудару²⁾.

Бязумоўна, трэба-б было вітаць гэтую спробу, але ўважлівае знаёмства з перакладам прымушае нас аднесьціся да яго з пэўнай доляй асьцярожнасці.

¹⁾ У. Ігнатоўскі—„Босыя на вогнішчы“—крытычны нарыс (М. Чарот. „Босыя на вогнішчы“—поэма. Выд. „Адражэньне“ Менск, 1922 г., стар. 42).

²⁾ А. Блок—„Дванаццаць“. Пераклад А. Дудара („Маладняк“ № 10 за 1927 г., стар. 3—12).

Справа ў тым, што перакладчык, перакладаючы той ці іншы твор чужаземнае літаратуры, павінен кіравацца пэўнымі асадкамі, павінен кіравацца якімісьці „заповедзямі“¹⁾ для таго, каб яго твор быў сапраўды мастацкім, „творчым“²⁾ перакладам.

Нельга ня ўспомніць думкі А. Белага: „Тут (у перакладзе — М. А.) патрэбна строгая дакладнасьць інтэрпрэтацыі, якая мяркуюе поўнае зьліцьце з духам мовы, на якой створаны перакладаемы твор; і апроч таго—трэба пераўтварэньне перакладзенага, паўторнае стварэньне яго ў дусе мовы, на якую трэба перакласьці; трэба ня толькі апрануць твор адпаведнымі словамі і сэнсамі: патрэбны пераклад рытмаў, пераклад знакоў прыпынку, пераклад слоўнае інструмэнтоўкі. Дакладнасьць памеру і сэнсу не забясьпечвае дакладнасьці вобразаў. Дакладнасьць памеру і сэнсу толькі першая стадыя перакладу; калі да дакладнасьці гэтай не далучыць, напрыклад, дакладнасьці ў пабудоўцы сказау, пераклад нікуды ня будзе варты... Ідэальны перакладчык павінен выразна вібраваць на ўсе ўласьцівасьці мовы: у сутнасьці, кожны пераклад павінен быць сумай перакладаў сэнсавага, карнявога, фонэтычнага, рытмічнага; ідэальны пераклад ёсьць пераклад перакладаў“³⁾.

Прыблізна такую-ж думку выказвае і В. Дыньнік: „Сэнс кожнага мастацкага твору залежыць ня толькі ад простага лэгічнага сэнсу слоў, але і ад характару словазлучэньня; ад чыста гукавых асаблівасьцяў мовы, ад мастацкіх прыёмаў поэтычнае мовы—ад сынтаксу, рытму, стылю. Таму пераклад можа перадаць дакладны сэнс першатвору, толькі аднаўляючы яго мастацкія прыёмы“⁴⁾.

Зразумела, вышэйаднатаваня думкі А. Белага і В. Дыньнік зьяўляюцца толькі пажаданьнямі, толькі ідэалам, да якога павінен імкнуцца перакладчык.

¹⁾ Тэрмін расійскага паэты Гумілева (Н. С. Гумилев. Письма о русской поэзии. Выд. „Мысль“, П. 1923 г.).

²⁾ Тэрмін расійскага паэты А. Белага („Свиток“ № 32 „Альманах літаратурнага общества“, „Никитинские субботники“. Выд. „Зиф“ М.—Л. 1924 г.).

³⁾ Прадмова А. Белага да перакладу Райнэр—Марыя Рыльке. („Свиток“ № 3. Выд. „Зиф“. М.—Л. 1924 г., стар. 63—65).

⁴⁾ В. Дыньнік—„Перевод“ („Литературная энциклопедия“ том I. Выд. Фрэнкель. М.—Л. 1925 г. сл. 568).

Аднак усё-ж ёсць асноўныя палажэнні, асноўныя тычкі (вехі), кіраваньне якімі для перакладчыка зьяўляецца ня толькі пажаданым, але і абавязковым.

Мастацтва перакладу за доўгі час свайго існаваньня прайшло значны шлях. Шмат розных поглядаў на пераклад, розных адносін да яго змянілася за доўгі час культурнага жыцця народаў.

У XVIII стагоддзі французы лічылі, што толькі яны адны маюць сапраўдны „добры густ“ і таму, прызнаючы за перакладаемымі творамі іх вартасць з боку замыслу (задуму)¹⁾, асобных момантаў адбіцця чалавечае психолёгіі, лічылі іх нездавальняючымі з боку формы і стылю. Пераклады выдатных пісьменьнікаў таго часу Шэкспіра, Рычардсона, Сэрвантэса і інш., якія зрабілі значны ўплыў на французскую літаратуру XVIII ст., амаль усе былі падпарадкаваны запатрабаванню „прыстасоўваньня свайму густу“ (accommoderà son goût).

Гэта той выпадак, калі недакладнасць перакладу зьяўляецца сваясабовым прынцыпам. Часьцей за ўсё ён здараецца тады, калі перакладчык належыць да народнасці, якая стаіць, ці лічыць сябе стоючай, у мастацкіх адносінах вышэй таго народу, з мовы якога браўся першатвор.

Крыху інакшымі былі суадносінны ў расійскай літаратуры таго-ж XVIII ст. Расійская літаратурная мова толькі яшчэ выпрацоўвалася, „свайго густу“ яшчэ ня было, і ўсе пераклады з чужаземных моў таго часу зьяўляюцца коп’яваньнем першатвораў з іх зваротамі, уласцівасьцямі сынтаксу і значным лікам барбарызмаў.

Такая залежнасць цалкам перакладу ад мовы пісьменьніка бывае тады, калі народнасць перакладчыка ў літаратурных адносінах стаіць ніжэй той, з мовы якой робіцца пераклад²⁾.

Зусім інакшыя адносінны, панашаму, павінны быць у сучаснага беларускага перакладчыка да перакладаемага твору.

Ні недакладнасць перакладу (гэта месца ў мяне лепш, чым у Блока, Ціханав...), ні рабскае кап’яваньне аўтэнтэку ня ёсць шляхі нашага сучаснага перакладу.

¹⁾ Беларуская навуковая тэрміналёгія. Вып. другі. „Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва“. Выд. Інбелкульту. Менск. 1923 г., стар. 14, № 280.

²⁾ Ф. Батюшков— „Задачи художественных переводов“ (зборнік „Прынцыпы художественного перевода“. Пецярбург, 1920 г. Дз. Выд., стар. 7—8).

Трэба перадаць точны сэнс, тое, што хацеў сказаць аўтар, але гэтага мы не дасягнем, калі поруч з перадачай зместу не перададзім і стылю перакладаемага пісьменьніка.

Праўда, азначэнне стылю прайшло досыць доўгі шлях, і да апошніх часоў розныя даследчыкі парознаму даюць азначэнне. Хоць трэба сказаць, што ўсе яны ў сутнасці, як мы ўбачым ніжэй, зводзяцца да аднаго, а менавіта: злучэнне выяўленчых прыёмаў, якія ўласцівы таму ці іншаму мастаку і характарызуюць яго творы. Яшчэ з самых даўніх часоў даследчыкі імкнуліся да нарматыўнасці гэтага азначэння.

Так, Цыцэрон (106—43 г. г. да нашае эры), адзін з лепшых прамоўцаў старажытнага Рыму, пад словам „стыль“ разумеў *genus*, і. к. тую ці іншую манеру карыстацца словамі адпаведна пастаўленай тэме ¹⁾).

Расійскі вучоны і пісьменьнік Ламаносаў (1711—1765) услед за старажытнымі аўтарамі, у прыватнасці Квінтыліянам і некаторымі піітыкамі XVI, XVII ст. устанаўляе вядомае вучэнне аб трох „штылях“: высокім, сярэднім і нізкім. Гэта вучэнне грунтуецца на суадносінах слоў славянскіх і рускіх. Яго тэорыя на доўгі час вызначыла характар літаратурнага стылю расійскіх пісьменьнікаў XVIII і нават часткова XIX ст. ²⁾).

Францускі натуралісты XVIII ст. Бюффон (1707—1788), які цалком стаяў на прынцыпе клясычнае поэтыкі, кажа, што „стыль—гэта сам чалавек“ (*le style s'est l'homme même*) і яго істотныя адзнакі гэта „парадак і рух, якія ўносяцца ў думкі“ ³⁾).

У сваёй „Філасофіі іскусства“ Хрыстыянсэн піша: „Стыль наогул азначае такое ўзгадненне розных фактараў твору, калі ніводзін не перашкаджае другому, кожны дапамагае другому ў ажыццяўленьні яго задач, і адбываецца ўзгадненне ўсіх элементаў (пярвосткаў) у дусе цэлага“ ⁴⁾).

¹⁾ М. Локс—„Проблема стили в художественной прозе“. Зборнік „Проблемы поэтики“ М.—Л. 1925 г., стар. 46.

²⁾ М. Ломоносов—„Избранные сочинения“ под ред. проф. Сиповского. СПб. 1911 г., стар. 75—81.

П. Н. Сакулин—„История новой русской литературы“. „Эпоха классицизма“. М. 1919 г., стар. 245.

³⁾ Ф. Батюшков—„Язык и стиль“. Зборнік „Принципы художественного перевода“. П. 1920 г., стар. 16—19.

⁴⁾ Б. Христиансен—„Философия искусства“. Пер. Г. Филатова. СПб. 1911 г.

Галоўным у гэтым азначэнні зьяўляецца дух суцэльнага, які, як кіруючы прынцып, захоўваецца за стылем і ў той час утварае яго. Інакш кажучы, гэта будзе замысел (задум) мастака і мэты, якія пастаўлены ім у дадзеным творы.

Можна было-б шэраг гэтых азначэнняў працягнуць значна далей, але панашаму ўжо пададзеныя вытрымкі ўводзяць чытача ў разуменьне сутнасці стылю, і ў заключэнне мы падаем фармулёўку праф. Бацюшкава, якая, на нашу думку, досыць поўна і яскрава дае адказ на цікавячае нас пытаньне. „Такім чынам, калі далучыць да дзвюх рыс, якімі Бюффон азначаў стыль—парадак і рух (трэба палічыць, што яны абраны досыць удала, бо ў іх галоўныя якасці стылю),—і. к. дадаць выбар слоў і выказаў, эпітэты, тональнасць сказа (якая абумоўлена „рухам“), канструкцыю сказа („парадак“, але таксама і граматыка), вобразнасць, то мы атрымаем прыблізнае азначэнне стылю і стыляў, уласцівае якіх павінны быць як мага захаваны ў мастацкім перакладзе“¹⁾.

Кіруючыся гэтым, перакладчык павінен усё-ж памятаць, што некаторыя граматычныя звароты, якія ўласцівы адной мове, не заўсёды можна прыстасаваць да другой. Для прыкладу хоць-бы дзеяслоўныя формы, якія ў нямецкай мове стаяць у канцы кругасказу, нельга пераносіць так у беларускую мову, бо гэтым парушаецца агульны лад беларускае мовы.

Цяпер паспрабуем паглядзець пераклад А. Дудара з боку яго адпаведнасці асноўным вымаганьням мастацкага перакладу і на памылках гэтага перакладу больш ясна выявіць гэтыя асноўныя вымаганні. Спадзяемся, што некаторыя нашы заўвагі адносна перакладу Дудара будуць карыснымі і для другіх перакладчыкаў, прымусіўшы іх больш уважліва адносіцца да сваёй справы.

Блок быў захоплены Кастрычнікавай рэвалюцыяй. Пафос паўстання і барацьбы захапіў яго, і адзін з сваіх артыкулаў 1918 г. ён заканчвае гарачым прызывам: „Усім целама, усім сэрцам, усёй сьвядомасцю—слухайце Рэвалюцыю“.

Сам-жа poeta ўважліва слухаў музыку Рэвалюцыі, і чым больш у яе ўслухоўваўся, тым больш адчуваў неабходнасць выліць свае перажыванні ў рытмы сучаснасці. Poeta бярэ

¹⁾ Ф. Батюшков— „Язык и стиль“. Зборнік „Прынцыпы художественного перевода“. П. 1920 г., стар. 21.

іх і з народнай песьні, і з салдацкай прыпеўкі, і з старадаўняга рускага романсу і сплятае ўсе гэтыя рознастайныя мотывы ў адно вялікае сцэльнае.

Таму нельга скарачаць ці падаўжаць пераклад вершава-нага твору, не мяняючы ў той час яго тону, нават калі пры гэтым захаваны лік вобразаў. Кожны лішні ці нехапаючы радок мяняе ступень напружанасьці вершу, разьбівае мастацкую сцэльнасьць і настраёвасьць.

А ў Дудара ў 6 разьдзеле страфа мае такі выгляд:

Трах-тарарак! Ты будзеш знаць,
З чужою дзеўкай як гуляць!..

У той час у Блока гэта страфа гучыць так:

Трах-тарарак! Ты будзеш знаць,

.....
Как с девочкой чужой гулять!..¹⁾

Радок пастаўленых шматкроп'яў, які ўжываецца ў Блока, надае гэтай страфе пэўную сваясавобасьць. Гэты недаказ яшчэ ярчэй падкрэсьлівае гутарку, і яго трэба было заставіць.

У 12 разьдзеле ў першых дзвюх строфах даецца завязка дзеі, прычым ад адной страфы да другой маецца пэўны пераход, а Дудар іх сыціскае ў адну страфу (замест дзвюх строф па чатыры радкі ў кожнай ён дае адну страфу а чатырох радках) і, зразумела, што гэтым ён камечыць дзею і падае ў зусім інакшым разгортваньні думку аўтара.

Ці ў другім разьдзеле:

Свобода, свобода!

Эх, эх, без креста!

Катка с Ванькой занята—

Чем, чем занята?..

Тра-та-та!

Свобода, свобода!

Бяз крыжа сьвятая!

Кацьку Янка пацяшае—

Чым, чым пацяшае?..

Як бачым, апошняга радку, радку, які перадае водгук стрэлаў („Тра-та-та!“), якія ўрываюцца дысонансам у пяшчоты каханкаў, Дудар не дае, бо гэта ня рыфмуецца з яго апошнім радком. Але ад гэтага губляецца ўражаньне, губляецца насычанасьць дзеі.

Такога самага гатунку недарэчнасьцю зьяўляецца злучэньне двух радкоў аўтара ў адзін.

¹⁾ Александр Блок— „Двенадцать“. Скифы. Выданьне сёмае. Выд. „Петроград“, М.—Л. 1925 г. Па гэтаму выданьню і далей будуць давацца вытрымкі з расійскага тэксту „Дванаццаці“.

Для прыкладу возьмем апошнія радкі II разьдзелу.

И вьюга пылит им в очи	І пыліць завея ў вочы
Дни и ночи	Дні і ночы напалёт..
Напролет..	
Вперед, вперед,	Ўпярод, ўпярод,
Рабочий народ!	Рабочы народ!

Праўда, „Дванаццаць“ не напісана ў строга канонічнай форме. Яна напісана свабодным вершам, аднак праўдзіва думка некаторых даследчыкаў, якія называюць Блока „Канонизатором неканонических форм стиха“¹⁾. Таму нам здаецца, што перакладчык павінен імкнуцца захаваць памер рыфмы і строфіку першатвору, бо ад яе залежыць мастацкая суцэльнасьць твору.

Цяпер пераходзім да разгляду зместу твору. Справа ў тым, што перакладчык у некаторых месцах ня зусім дакладна перадае думку Блока, пераблутвае разуменьні і гэтым, зразумела, ня выконвае аднаго з галоўных запатрабаваньняў мастацкага перакладу—дакладнай перадачы зместу першатвору.

Вось некалькі прыкладаў.

— Предатели!	— Зраднікі!
— Погибла Россия! (I)	— Згубілі Расію! (I)
Эх, эх, попляши!	Эх, эх, паскачы!
Больно ножки хороши! (V)	Дні высёлыя зьлічы! (V)

— Ишь, стервец, завел шарманку, Что ты, Петька, баба, что ль? Верно, душу наизнанку Вадумал вывернуть? Изволь! (VII)	— Ну, разьнюняўся, разьліўся... Ці-ж ня баба ты, Пятро! — Хочаш, богу памаліся! — Хочаш вывернуць нутро? (VII)
---	---

И Петруха замедляет Торопливые шаги... (VII)	І Пятрусь свой бег спыняе, Суцішае ён шагi... (VII)
---	--

Стоит буржуй, как пес голодный. Стоит безмолвный, как вопрос. (X)	Буржуй, як цюцька стаў галодны, І да зямлі нібы прырос. (XI)
--	---

Ко всему готовы, Ничего не жаль... (XI)	Да ўсяго гатовы, Ніпачым ім жаль... (XI)
--	---

...Так идут державным шагом. Позади—голодный пес, Впереди—с кровавым флагом etc. (XII)	...Так ідуць ўсяўладным шагам Падтуліў сабака хвост... На чале з крывавым сьцягам etc (XII)
---	---

¹⁾ Е. Ф. Никитина и С. В. Шувалов—Поэтическое искусство Блока. Выд. „Никитинские субботники“. 1926 г., стар. 80.

Можна было-б даць і яшчэ шэраг вытрымак, але і гэтага, спадзяемся, досыць. Калі ўважліва пераглядзець падазеныя намі вышэй вытрымкі, то ясна кідаецца ў вочы няправільная перадача тэксту Блока.

У першым прыкладзе Блок дае факт у асьвятленьні пісьменьніка-вітыі „Погибла Россия“, а перакладчык чамусьці дае перанос дзеі на трэціх асоб, якія „Згубілі Расію“ ці парасейску „Потеряли Россию“. Адлегласьць паміж разуменьнямі значная.

У другім прыкладзе аўтар піша „Эх, эх, попляши!“ і далей дае тлумачэньне „Больно ножки хороши!“, а ў перакладзе Дудара губляецца абумоўленасьць дзеі.

Далейшыя прыклады я проста пакідаю без тлумачэньня, спадзяючыся, што чытач, уважліва прачытаўшы прыклады, сам уявіць сутнасьць памылак перакладчыка.

Аднак дакладнае перадачы аднаго зьместу мала, трэба яшчэ перадача слоўнае інструмэнтоўкі.

Вось для прыкладу VIII разьдзел поэмы.

Ох, ты, горе горькое!	Ох, ты гора горкае!
Скука скучная,	Доля нудная,
Смертная!	Сумная!
Уж я времячко	Я часіну тут
Проведу, проведу...	Правяду, правяду...
Уж я темячко	Я патыліцу
Почешу, почешу...	Пачашу, пачашу...
Уж я семячки	Я гарбузікі
Полущу, полущу...	Пагрызу, пагрызу...
Уж я ножичком	Я і ножычкам
Полосну, полосну!..	Паласну, паласну!
Ты лети, буржуй, воробышком!	Ты ляці, буржуй, зазолькаю!
Выпью кровушку	Вып'ю крoві я
За зазнобушку,	За любоў маю
Чернобровушку...	Чорнабровую.
Упокой, господи, душу рабы твоея...	Хай бог апякуецца над ёю...
Скучно!	Нудна!

Як бачым, пераклад з боку зьместу прыблізна адпавядае першатвору. Ня зусім добра з фігурамі. Так, другі радок, які зьяўляецца таўталёгіяй „Скука скучная“, Дудар перакладае, як „Доля нудная“; зразумела, фігура, якая ўжыта перакладчыкам, не адпавядае фігуры аўтара.

Разгортваньне разьдзелу ідзе на лініі мастацкіх роўналежнасьцяў.

Расейскі крытык К. Чукоўскі піша: „Ён пачаў пісаць яе (поэму—М. А.) з сярэдзіны, з слоў:

Уж я ножичком

Полосну, полосну...

таму што, як расказваў ён, гэтыя два Ж у першым радку здаліся яму вельмі выразнымі¹⁾. Аднак гэтых двух Ж мы ў перакладзе ня маем, магчыма таму, што Дудару ня была вядома думка Блока.

„Дванаццаць“ (самае „вострае“ з усяго напісанага Блокам)— толькі адзін з „opus'аў“ вялізнай музычнай эпопэі, зразумець і ахапіць да канца ўнутраны сэнс якой можна толькі, паставіўшы яе ў сувязь з астатнімі часткамі ўсяго цэлага²⁾—кажа другі дасьледчык творчасьці Блока.

Пагэтаму нам здаецца, што перакладчык раней, чым перакладаць той ці іншы твор (асабліва выдатных пісьменьнікаў), павінен дасканальна азнаёміцца з творчасьцю таго пісьменьніка, якога ён думае перакладаць. Азнаёміўшыся з яго творчасьцю, літаратурнымі густамі, улюбёнымі мастацкімі прыёмамі і крытыка-біяграфічнай літаратурай аб ім, перакладчык будзе сябе адчуваць на больш пэўным грунце, і падобных „ляпсусаў“, можна спадзявацца, будзе ў яго значна менш.

Будучы знаёмым з творчасьцю Блока, перакладчык не пераклаў-бы радка

Ты лети, буржуй, воробышком!

Ты ляці, буржуй, зязюлькаю!

бо зязюля зусім у іншым уяўленьні была ў Блока.

Перадапошні радок зьяўляецца архаізмам—

Упокой, господи, душу рабы твоея...

і перакладаць яго

Хай бог апякуецца над ёю...

кшталтам звычайнае мовы зьяўляецца немагчымым.

Перакладчык вельмі часта не зварачае ўвагі на эмоцыянальнасьць мовы, і месцы, поўныя пачуцьця і перажываньняў,

А Катька где!—Мертва, мертва!

Простреленная голова!

перакладае ў форме звычайнага апісаньня

А Кацька мёртвая ляжыць,

І з раны кроў на сьнег бяжыць.

Зразумела, гэта зьніжае каштоўнасьць перакладу.

¹⁾ К. Чуковский—Последние годы Блока. „Записки мечтателей“ № 6. 1922 г. П., стар. 158—159.

²⁾ М. Бабенчиков—А. Блок и Россия. М.—П. Дз. Выд. 1923 г., стар. 62.

Таксама ў перакладчыка не ў вялікай пашане і строфіка. Мы ведаем, што маецца цэлы шэраг строфічных форм, як рондэль, рондо і інш., якія маюць refrain (прыпеў). Гэты прыпеў, які паўтараецца на пэўных месцах, утварае пэўную настраёвасьць вершу. І хоць у Блока строфічная пабудова ў „Дванаццаці“ дадзена рыфмічнымі пэрыодамі ці рыфмічнымі групамі¹⁾, якія розьняцца ад канонічнасьці строф, усё-ж refrain, які ўжываў Блок,

Свобода, свобода,
Эх, эх, без креста!
Тра-та-та!

трэба было захаваць, што Дудар па няўважлівасьці ня робіць.

Рэфрэн II разьдзелу ён перакладае ў двух месцах

Свабода, свобода
Бяз крыжа свята!

А ў канцы разьдзелу

Эх, эх бяз крыжа!

Таму гэтыя рэфрэны, якія ясна гучаць у разьдзеле, пераклікаючыся з гукамі страляніны,

Тра-та-та!

губляюць сваю эмоцыянальнасьць і гэтым зьніжаюць каштоўнасьць перакладу.

Пераходзячы да рыфмы, мы таксама павінны зазначыць на шэраг недакладнасьцяў.

У разьдзеле другім мы маем цікавую „включенную“ рыфму „картуз-туз“, а Дудар перадае яе пачатковым асонансам „брыль-пакрыць“. Ці ў разьдзеле першым зноў „включенная“ рыфма „сугроб-гроб“, а Дудар зноў дае яе асонансам.

Хоць проф. Шэнгелі і зазначае ў адной з сваіх прац²⁾ што ў сучасны момант асонанс рашуча выціскае рыфму, аднак гэта няхай Дудар выкарыстоўвае ў сваіх вершах, а перакладаючы той ці іншы твор, трэба выявіць характар рыфм аўтара і, бязумоўна, нагадоўваць яму.

Разглядаючы слоўнікавы матар’ял гэтага перакладу, прыходзіцца аднаставаць, на вялікі жаль, неахайнасьць перакладчыка.

Пераклад мае ў значным ліку словы не беларускія: канат, бывала, зіяла (па-беларуску зьзяла), каракуль, падалы (прыполы—*М.А.*), сутуліцца, раздзем, бесталковы, згарача, мя-

¹⁾ Еф. Никитина и С. В. Шувалов—Поэтическое искусство Блока. Выд. „Никитинские субботники“. М. 1926 г., стар. 94.

²⁾ Г. Шенгели—Практическое стиховедение. Выд. „Прибой“. Л. 1926 г., стар. 90.

цель, паласну, скаліць, пакалачу, беглы—гэта словы Блока, якія засталіся без перакладу. Ёсьць і словы, якія ўведзены Дударом: помані, апомніцца, ціскі, а яшчэ лепш: Блокаўскі „сугроб“ у яго зьвярнуўся ў „сьнежны ком“.

Як бачым, разглядаемы пераклад мае значны лік недакладнасьцяў. Ды гэта, мусіць, адчуваў і сам аўтар, які ў другім месцы ¹⁾ даў іншы адменьнік перакладу.

Спадзяемся, што і іншыя поэты паспрабуюць свае сілы ў мастацтве перакладу. Нам здаецца правільнай думка А. Белага, што толькі запраўдны поэт зможа даць мастацкі пераклад. Ёсьць неўлавімыя рысы, якія адрозьніваюць поэту ад непоэты. Быць поэтай не заўсёды знача пісаць вершы. Мы бачым у сучасны момант шмат „вершаскладацеляў“ (так зарэгістраваліся на Біржы Працы аднаго акруговага гораду Беларусі няпрызнаны поэта, у марнай надзеі хоць праз Біржу Працы выкарыстаць свой „талент“), якія хоць інады і друкуюцца, але поэтамі ў ніякім выпадку не зьяўляюцца.

Гэтыя нататкі аб перакладзе Дудара былі ўжо скончаны, калі, пераглядаючы партыю кніжак, набытых ад букініста, я ў старой французскай поэтыцы мінулага стагодзьдзя ²⁾ знайшоў некалькі думак аб мастацтве перакладу, якімі я думаю і можна скончыць свае ўвагі.

„У мастацтве перакладу трэба кіравацца наступнымі чатырма асноўнымі прынцыпамі:

1. Захоўваць у сваёй мове каштоўнасьць кожнага выразу сказу, які перакладаеш.

2. Прыстасоўвацца, выражаючы сэнс сказу, да духа сваёй мовы, для захоўваньня парадку і разьмеркаваньня слоў паміж сабой.

3. Выказваць думкі аўтара з дакладнасьцю, яснасьцю, правільнасьцю і азначанасьцю, што складае галоўныя якасьці перакладу.

4. Захоўваць стыль, тон, чыстыя звароты і вобразы розных жанраў“.

¹⁾ „Чырвоная краіна“ № 3. Дадатак да „Сав. Белар.“ за 7-XI—1927 г.

²⁾ Poétique élémentaire extraite du cours de littérature ancienne et moderne, contenant un traité complet de poétique, enrichi de 950 notices sur les poètes les plus célèbres. Par P. Hennequin, lecteur à l'université. Moscou 1828 г., стр. 239.

К н і г а п і с

Акадэмічная бібліятэка беларускіх пісьменьнікаў. Творы М. Багдановіча (вершы—апавяданьні — тэкст — варыянты—увагі). Падрыхтована Літаратурнаю Камісіяй Інбелкульту пад рэдакцыяй проф. І. І. Замоціна. Том I. Выд. *Інбелкульту. Менск, 1927 г. XV+502 стар. 2 руб.*

Нарэшце мы са здавальненьнем можам адзначыць пачатак акадэмічнага выданьня беларускіх пісьменьнікаў. У канцы мінулага году Літаратурная Камісія Інбелкульту выдала I том твораў М. Багдановіча.

Вышаўшы ў 1913 г. ў Вільні зборнік „Вянок“ ужо даўно разышоўся¹⁾, ды і ён зьяўляецца „Кніжкай выбраных вершаў“, як зазначыў сам аўтар.

Разглядаемы намі I том „зьмяшчае ўсе сабраныя да гэтага часу вершы і апавяданьні Багдановіча і дае да іх тэксту патрэбныя ўвагі“.

Кніга складаецца з наступных разьдзелаў: I-шы—орыгинальныя вершы 1908—1917 г. г., якія не ўвайшлі ў зборнік „Вянок“; II-гі—вершы зб. „Вянок“ з далучэньнем нізкі вершаў „Кяханьне і сьмерць“, якая, па думцы аўтара, павінна была ўвайсьці ў зборнік 1913 г., але чамусьці не ўвайшла; III-ці—

¹⁾ У 1927 г. вышаў у Вільні перадрук „Вянка“.

пераклады і насьледаваньні з чужаземных поэтаў; IV-ты—чарнавыя накіды; V-ты—вершы на расійскай мове; VI-ты—зборнік „Зеленя“, ды зьмешчаны аўтарскія пераклады абраных уласных вершаў з беларускай на расейскую мову і VII-мы—апавяданьні. У канцы зьмешчаны ўвагі да тэксту паасобных твораў.

Як бачым, кніга зьяўляецца вельмі каштоўным падарункам для ўсіх прыхільнікаў беларускай літаратуры.

Але, як і ўва ўсякай вялікай працы амаль не абыходзіцца без памылак, таксама і ў разглядаемай кнізе маюцца некаторыя недакладнасьці.

На стар. 215 за № 182 зьмешчаны верш „Астры“, які рэдакцыя адносіць да ўласных твораў поэты. Але гэты верш зьяўляецца перакладам увайшоўшага ў выпісы²⁾ вершу украінскага поэты Олесья пад такім-жа самым загалюкам „Айстри“, які быў напісаны ў 1905 г.³⁾ Вось для параўнаньня і ён:

²⁾ М. Плевако—Хрестоматія новай украінскай літаратуры. Том II. ДВУ. Падручна кніга при вивчанні украінскай літаратуры в старших группах трудової школи. Стар. 404.

³⁾ О. Олесь—Вибрані твори—редакція та вступна стаття П. Філіповіча. Книгоспілка 1925 г., стар. 4.

Опівночі айстри в саду розцвіли...
 Убралися в роси, вінки одягли,
 І стали рожевого ранку чекать
 І в райдугу барвів життя наряжать...
 І марили айстри в розкішнім півні
 Про трави шовкові, про соняшні дні,—
 І в мріях вважалась їм казка ясна,
 Де квіти не в'януть, де вічна вес-
 на...

Так марили айстри в саду в—осени...
 Так марили айстри і ждали весни...
 А ранок стрівав їх холодним дощем,
 І плакав десь вітер в саду за ку-
 щем...

І вгледілі айстри, що жити дарма,
 Схилились і вмерли... І тут, як на сміх,
 Засяяло сонце над трупами їх!..

Далей. Да вершаванага апа-
 вядання „Вэроніка“ (184) аўта-
 рам быў дадзены эпиграф з ней-
 кага Джыованьні.

Паміж іншым мы маем цэлы
 шэраг Джыованьні ў італьян-
 скаяй літаратуры. Вось хоць-
 бы для прыкладу Джыованьні
 дэлла-Каза (1503—56), Дж.
 Гвідыч'оні (1500—41), Дж.
 Мэлі (1740—1815), Дж. Бэркэ
 (1783—1851), Дж. Праці (1815—84)
 і шмат іншых. Як папярэднія
 дасьледчыкі не зьвярнулі на
 гэта ўвагі¹⁾, так і Літаратурная
 Камісія Інбелкульту гэта пра-
 пусьціла, а варта было-б зазна-
 чыць, да каго ўсё-ж з італьян-
 скіх поэтаў гэты эпиграф нале-
 жыць. Проф. Шэрт²⁾ піша на-
 ступнае:

„Самы выдатны і плённы та-
 лент выявіў, аднак, у гэтым кі-

¹⁾ Я. Плашчынскі—„Кніга лірыкі, як
 мастацкае цэлае“. „Узвышша“ № 1
 за 1927 г.

²⁾ Allgemeine Geschichte der Lite-
 ratur. Ein Handbuch in zwei Bänden.
 Von Dr. Johannes Scherr, prof. der
 Geschichte am schweizerischen Poly-
 technikum in Zürich. Achte, verbe-
 serte, ergänzte und vermehrte Auf-
 lage. Erster Band. Stuttgart. Verlag
 von Karl Konradi. 1887. Seite 395.

рунку Джыованьні Праці (Gio-
 vanni Prati) (1815—84), які па-
 клаў першую аснову сваёй сла-
 ве поэтычным апаэвяданьнем
 „Esmenegarda“ (1841) (ці Edme-
 negarda³⁾ і погым пашырыў і
 ўзмацніў яе сваімі лірычнымі і
 эпічнымі творами. Яго землякі
 былі яму таксама ўдзячны за
 яго добры пераклад „Энеіды“
 Вергілія. Сам-жа Праці галоў-
 ную значнасьць надаваў сваёй
 вялікай эпіко-лірычнай поэме
 „Armando“, з якой ён выступіў
 пасля 1860 г., значыць, у свае
 сталыя гады. Армандо ёсьць
 штосьці накшталт італьянскага
 Гамлета, Фауста ці Манфрэда,
 ці хутчэй ён мешаніна (Misch-
 masch) гэтых трох тыпаў, хоць
 Праці з нямалай гордасьцю
 аднатоўвае сваясабовасьць і
 самабытнасьць (Ursprünglichkeit)
 свайго гэроя:

„Non è Fausto o Manfredo il mio
 poeta,
 Insigni forme che imitar non giova;
 E un pensier del mio capo“.

Так што, як бачым, гэты
 эпиграф да „Вэронікі“ нале-
 жыць Джыованьні Праці, поэце
 эпохі італьянскае рэвалюцыі
 (1830—1870)

У ўвагах да перакладаў і
 насьледаваньняў няма пэўнай
 вытрыманасьці. Калі, напрыклад,
 да вершаў Вэрлена, Рунэбэрга,
 Пушкіна, Гэйнэ і інш. даюцца
 ў увагах паказаньні, з якіх вер-
 шаў і кніжак яны перакладзены,
 то гэтага чамусьці няма ў ад-
 носінах да украінскай літарату-
 ры. Пераклады і насьледавань-
 ні з Крымскага (179, 298), Ча-
 няўскага (180), Олеся (181),

³⁾ Анри Оветт—Итальянская лите-
 ратура. Гиз. Москва. 1922 г., стар. 308.

Шэўчэнка (290, 292, 293, 295), Франко (297), Самійленко (296) у ўвагах ня маюць адноскі на твор ці кнігу, з якой яны перакладзены. І ў той час адзін з перакладаў вершу Шэўчэнка (291) мае ў ўвагах адноску, што ён у аўтэнтцы ня мае загалюку.

Ня глядзячы на гэтыя дробныя недахопы, „Творы М. Багдановіча. Том I“, аздабёныя яшчэ ў дадатак 5 фотографіямі і 4 здымкамі з аўтаграфу поэты, пры параўнальна нізкай цане (2 руб.) будуць карыстацца вялікай папулярнасцю.

Пажадаем хутчэйшага выхату наступных томаў акадэмічнае бібліятэкі беларускіх пісьменьнікаў.

Мік. Аляхновіч.

Усебеларуская Конфэрэнцыя „Маладняка“

15—18-га лютага г. г. ў Менску адбывалася Усебеларуская Конфэрэнцыя „Маладняка“, скліканая часовым Кіраўніцтвам аб'яднаньня.

На конфэрэнцыі ўдзельнічала 28 дэлегатаў ад Менскай, Віцебскай, Аршанскай, Полацкай, Магілёўскай, Бабруйскай філій, з правам пастаноўчага голасу, — што складае палову сяброў „Маладняка“.

На конфэрэнцыі былі заслуханы і абгавораны наступныя пытаньні: „Сучаснае становішча ў „Маладняку“ і перспектывы далейшай працы“ — даклад П. Галавача, „Сучасны стан беларускай літаратуры і месца ў ёй „Маладняка“ — даклад загадчыка Аддзелам Друку ЦК КП(б)Б тав. А. Сянь-

кевіча, „*Аб расійскай літаратуры і працы ВАППу*“ — даклад т. Селівановіча.

Конфэрэнцыяй былі атрыманы прывітаньні ад ВУСППу, украінскага „Маладняка“, ад „Польмя“, „Савецкай Беларусі“ і інш. арганізацый.

Галоўнае — творчасць

У сваіх пастановах конфэрэнцыя сказала, што побач з умацаваньнем і аформленьнем „Маладняка“, галоўная ўвага аб'яднаньня павінна быць аддадзена творчай працы, павышэньню якасьці маладнякоўскай літаратурнай прадукцыі. Але разам з гэтым конфэрэнцыя выказалася за ўдзел „Маладняка“ ў непасрэднай грамадзкай працы пад кіраўніцтвам КП(б)Б і АКСМБ.

Ці адмаўляецца „Маладняк“ ад масавасьці?

Конфэрэнцыя выказала наступную думку па гэтаму пытаньню: „Маладняк“ павінен быць і ў далейшым масавай арганізацыяй у сэнсе вядзеньня працы па выяўленьню і выхаваньню новых літаратурных сіл з рабочых і сялян. Цэнтр увагі ў гэтай працы трэба перанесці на выяўленьне пісьменьнікаў з рабочых праз стварэньне пры фабрыках і заводах рабочых літаратурных гурткоў, а таксама гурткоў пры школах, у вёсках. У працы літгурткоў трэба выкарыстоўваць наша настаўніцтва, партыйцаў і комсамольцаў, прадстаўнікоў савецкай інтэлігенцыі, якая ідзе з „Маладняком“.

Павышаць кваліфікацыю сталай вучобай і марксыцкай крытыкай.

Конфэрэнцыя падкрэсьліла, што „Маладняк“, перажыўшы арганізацыйны крызіс, астаецца на старых пазыцыях стварэння беларускай пролетарскай літаратуры і шчыльнай сувязі з шырокімі пролетарскімі і сялянскімі масамі. Бязумоўна, што стварэнне беларускай пролетарскай літаратуры магчыма здзейсніць тады, калі „Маладняк“ здолее крытычна ўспрыняць літаратурную спадчыну і ўзняць сваю творчасць на вышэйшую ступень кваліфікацыі. А гэта кажа аб неабходнасці сталай, упартай вучобы кожнага пісьменьніка-маладнякоўца.

Конфэрэнцыя паставіла задачай „Маладняка“—падрыхтоўку кадру марксыцкіх крытыкаў, шляхам дапамогі таварышом, якія выявілі ў гэтай галіне свае веды і здольнасці.

„Маладняк“ уступіў у шэрагі ВАППу.

Дзякуючы адсутнасці прынцыповых разыходжаньняў паміж „Маладняком“ і Усесаюзнай Асоцыяцыяй Пролетарскіх Пісьменьнікаў (ВАПП), выходзячы з неабходнасці ўстанаўленьня адзінага фронту пролетарскай літаратуры СССР—конфэрэнцыя ўхваліла ўступіць у ВАПП, забяспечыўшы „Маладняку“ прадстаўніцтва ў кіруючых органах асоцыяцыі. Адначасова конфэрэнцыя адзначыла як недахоп ВАППу—невыстарчальную ўвагу, якая аддавалася нацыянальным літара-

турам СССР (у прыватнасці беларускай літаратуры) у сэнсе стварэння сталае культурнае сувязі паміж імі і расійскай літаратурай з аднаго боку, і з другога—узаемнай сувязі паміж нацыянальнымі атрадамі пролетарскай літаратуры. Конфэрэнцыя палічыла неабходным, каб праўленьне ВАППу зрабіла належныя мерапрыемствы да арганізацыі перакладаў з беларускай літаратуры на расійскую і іншыя мовы, у форме выдання спецыяльных зборнікаў і змяшчэння перакладаў у перыядычным расійскім пролетарскім друку. Таксама павінна быць сыстэматычнае змяшчэнне ў органах ВАППу крытычных артыкулаў і рэцэнзій аб беларускай літаратуры.

Новы склад Цэнтральнага Бюро.

Абрана на конфэрэнцыі новае ЦБ „Маладняка“, у склад якога ўвайшлі: А. Вечар, П. Галавач, Ю. Гаўрук, В. Каваль, Я. Ліманаўскі, Р. Лынькоў і Я. Мазуркевіч. Кандыдатамі—Іл. Барашка і Я. Бобрык.

Рэдкалегія „Маладняка“.

Конфэрэнцыя ўхваліла абраць рэдкалегію часопісі „Маладняк“ у складзе т. т. Галавача, Звонака, Кавала, Ліманаўскага і Моркаўкі.

Рэвізыйная камісія „Маладняка“.

У склад рэвізыйнай камісіі аб'яднаньня конфэрэнцыя абрала т. т. Н. Маркаву, Р. Мурашку, М. Нікановіча. Кандыдатам—Шушкевіча.

Дэлегацыя на Зьезд ВАПШа.

Конфэрэнцыя вызначыла дэлегацыю на ўсесаюзны зьезд пролетпільменьнікаў, які мацьме адбыцца 10 красавіка г. г. ў Маскве, наступных т. т.: Галавача, Вечара, Лынькова, Ліманоўскага і Мазуркевіча—з пастаноўчым голасам і з дарадчым—Каваля, Мурашку, Маркаву.

Пленум новаабранага ЦБ.

18-га лютага адбыўся пленум новаабранага ЦБ, на якім старшынёю ЦБ абраны т. П. Галавач, адказным сакратаром аб'яднаньня—Я. Ліманоўскі, Загадч. Орг. адзелу—І. Барашка, загадч. крытычна-дасьледч. адзелу—Ю. Гаўрук.

Вылучан сакратарыят аб'яднаньня з т. т. П. Галавача, Каваля і Ліманоўскага.

Х р о н і к а

БССР

* Паступіў ў продаж зборнік вершаў *А. Гурло* „Зорнасьць“.

* Друкуецца другім выданьнем зборнік вершаў *Ц. Гартнага* „Урачыстасьць“.

* *В. Сташэўскі* здаў БДВ шэраг п'ес для вясковага тэатру, якія ў хуткім часе пойдучь у друк.

* III частка роману *Ц. Гартнага* „Сокі цаліны“ будзе друкавацца ў часопісі „Польмя“ пад назваю „Крыжовыя дарогі“.

* Друкуецца кніжка проф. *Піотуховіча* „Гісторыя Новае Беларускае Літаратуры“, частка I.

* Вышла з друку кніга проф. *І. Замоціна* „Мастацкая літаратура ў школьным выкладаньні“, частка I. Другая частка здадзецца ў друк.

* Проф. *У. Піцэта* піша вялікую навуковую працу па гісторыі Беларусі: „Беларуска-Літоўскае баярства на папярэдадні шляхецкіх прывілей“.

* Інбелкультам, для сваёй бібліотэкі, закуплена ў Варшаве і Вільні каля 300 экзэмпляраў рознай навуковай літаратуры.

Украіна

* У хуткім часе Дзярж. Выдав. Украіны пачне выдаваць

„Унівэрсальную бібліотэку“, у якой будуць зьмяшчацца на украінскай мове лепшыя творы чужаземных пісьменьнікаў.

* ДВУ хутка выпусьціць з друку антолёгію украінскай літаратуры на мове эспэранто. У антолёгіі будуць зьмешчаны абразкі прозы і поэзіі найвыдатнейшых сучасных украінскіх пісьменьнікаў.

* „Кнігоспілка“ выпускае ў перакладзе на украінскую мову новы роман *П. Істраці* „Міхайло“. Аўтар роману напісаў да перакладу сваю прадмову.

* „Кнігоспілка“ выдае новы твор *Кнута Гамсуна* „Бродягі“. На пераклад твору выдавецтва атрымала ад аўтара згоду, а таксама ліст, у якім ён, між іншым, піша: „Мне часта надсылаюць свае творы пісьменьнікі з Расіі і Украіны. Гэта—сардэчнае прывітаньне ад таварышоў. І я жадаў-бы, каб мая кніга была шчырым водгукам на гэта прывітаньне“.

* *В. Вінічэнка* напісаў новы роман з жыцьця украінскай эміграцыі. Назва роману „Поклады золата“. Урыўкі з роману друкуюцца ў Парыжы ў газэце „Украінський Вісьник“.

* У супольным выданьні ДВУ і „Укр. Робітніка“ вышла п'еса *М. Ірчана* „Родина щиткорів“ з жыцьця сьляпых. Гэта ўжо чацьвертае выданьне гэтае п'есы. Таксама п'еса пераложана на расійскую мову.

* З новага 1928 г. замест часопісі „Плужанін“ выходзіць штотомесная часопісь „Плуг“, якая будзе органам аб'яднаньня сялянскіх пісьменьнікаў пад тою-ж назваю.

* Выдавецтва „Сяйво“ пачала выдаваць бібліятэку украінскай аповесьці, у склад якой увойдуць усе аповесьці, напісаныя пісьменьнікамі, пачынаючы ад Квіткі-Осноўяненко і канчаючы пісьменьнікамі нашага часу.

* Падрыхтаваны да друку творы *Гн. Хаткевіча* і *М. Вараного*.

* Утворана спецыяльная камісія з прадстаўнікоў розных галін мастацтва на чале з акадэмікам Навіцкім, якая павінна апрацаваць праэкт *Усеукраінскай Акадэміі Мастацтвазнаўства*. У акадэміі маюць быць тры адзелы—музычны, тэатральны і вобразатворчы. Акадэмію вырашана арганізаваць у Кіеве.

* Камісія па складаньню слоўніка жывой украінскай мовы мае намер выдаць у хуткім часе першы сшытак расійска-украінскага слоўніка, які займе 42 друкава аркушы.

* Да конкурсу на праэкт помніка *Т. Шэўчэнка* даслана 19 праэктаў. Чакаецца яшчэ шэраг прац. Вырашана перад тым, як ухваліць адзін з праэктаў, адчыніць у памяшканьні Харкаўскага Музею украінскага мастацтва выстаўку пададзеных праэктаў.

* У Бугуруслані знойдзены невядомыя яшчэ карціны *Т. Шэўчэнка*, напісаныя ў пэрыод 1854—1857 г.г., калі Шэўчэнка быў сасланы ў Новапятроўскі порт. Карціны цэняцца ў 7.000 р. Наркамасьветы Украіны вядзе перагаворы з уласьнікам карцін аб перадачы іх у Музэй.

РСФСР

* „Молодая Гвардия“ выдае зборнік твораў беларускіх пісьменьнікаў у перакладзе на расійскую мову. У зборніку будуць зьмешчаны творы *М. Чарота*, *Я. Купалы*, *Я. Коласа*, *З. Бядулі*, *М. Зарэцкага*, *Ц. Гартнага*, *Крапівы* і інш. пісьменьнікаў.

* *С. Дрожын* здаў выдавецтву „Московское товарищество писателей“ свой дняўнік, у які ўвайшлі ўспаміны аб літаратурным жыцьці за 50 год, з 1876 па 1926 г.

* У сувязі з юбілеем 35 г. літаратурнай дзейнасьці *М. Горкага* рыхтуецца таннае выданьне,—для шырокіх колаў грамадзянства,—твораў пісьменьніка. *М. Горкі* надалаў да загадчыка дзяржвыдавецтва ліст, у якім пералічвае творы, годныя, па яго думцы, для масавага чытача. З вялікіх твораў *М. Горкі* вызначае: „Фому Гордеева“, „Трос“, „Городок Окуров“, „Дело Артамоновых“, „Матвей Кожемякин“, „В людях“; з дробных—каля 40 рэчаў: „Рождение человека“, „Старуха Изергиль“, „Песня о соколе“, „Буревестник“ і інш. Творы, прапанованыя *М. Горкім* да друку, зоймуць 7 тамоў. Тыраж выданьня 100.000 экз.

* Да 60-годзьдзя са дня нараджэньня *М. Горкага* Ленінская бібліятэка рыхтуе спецыяльную выстаўку, якая адчыніцца ў сакавіку. На выстаўцы будзе самы поўны збор кніг Горкага на ўсіх мовах, таксама й матар'ялы аб сувязі *М. Горкага* з рэволюцыянэрамі.

* У архіве *Ф. Сологуба* знойдзены рукапісы нявыданных твораў: п'есы „На острие меча“, апавесці „Оставшиеся“ і каля двух тысяч вершаў.

Літаратурны архіў і бібліятэка пісьменьніка перадаюцца Пушкінскаму дому ў Ленінградзе.

* У выдавецтве „Academia“ падрыхтавана да друку сэрыя кніг „Памятники литературного быта“, у якую, між іншым, увойдуць: „Переписка Достоевского с Тургеневым (история одной вражды)“, „Жена Пушкина по воспоминаниям дочери (Араповой)“, „Воспоминание Фета“ і інш.

* Выдавецтва „Земля и Фабрика“ друкуе вялікую працу на 60 друк. аркушаў „10 лет пролетарской литературы“. У гэта выданьне ўвойдуць характарыстыкі пролетарскіх пісьменьнікаў, іх партрэты, крытычныя артыкулы і абразкі твораў. Кнігі выйдучь пад рэдакцыяй *Л. Авербаха*, *В. Палянскага*, *А. Селванскага*. За выданьнем наглядае *Дзяржаўная Акадэмія Мастацкіх Навук* і літаратурная сэкцыя пры *Ком'акадэміі*. Выданьне зьяўляецца адначасова справачнікам і энцыклёпэдыяй пролетарскай літаратуры.

* *Дзяржвыдавецтва* да сьвята *Кастрычніка* раздало дарэмна

6.500 бібліятэчак: 3.000 хатамчытальням, 1.500 працаўнікам культурна-асьветных устаноў 2.000 школам. Разаслана больш 4-х мільёнаў экзэмпляраў кніг. Акрамя таго, 1.500 тысяч экзэмпляраў кніг *ГИЗ* надаслаў Саюзным рэспублікам.

* У *Ленінградзе* заснована новае выдавецтва пісьменьнікаў, якое ў хуткім часе выпусьціць шэраг новых кніг: *А Блок* — „Дневник“ т. I-шы, *Медведев* — „История создания драм і поэм *А. Блока*“ і інш.

* На магіле *Д. Фурманова* пабудован помнік з надпісам. „Большевик. Писатель Поэт“: На адчыненні помніка прысутнічалі таварышы пісьменьніка з славутнае *Чапаеўскае дывізіі*.

* *Акадэміяй Навук* выданы знойдзеныя ў мінулым годзе ў б. дварцы *Юсупава* „Письма Пушкина к Хитрово“.

* *Памерла* пісьменьніца *Вярбіцкая*, аўтар романаў „Ключи счастья“ „Вовочка“ і інш., якія ў свой час карысталіся вялікім посьпехам у чытачоў і... варожымі адносінамі крытыкі. Яшчэ ў 1926 г. разгарнула цікавая дыскусія аб творчасьці пісьменьніцы, але, разумеюца, старую творчасць *Вярбіцкай* ня можна прапанаваць сучаснаму чытачу, а напісаць што-небудзь новае не дазваляла хваравітасьць пісьменьніцы.

* Пры *Дзяржаўнай Акадэміі Мастацкіх Навук* арганізаван габінэт па вывучэньні мастацкай прапанды і рэклімы. Мэта габінэту — выяўленьне найбольш каштоўных дасягненьняў у галіне мастацкай прапанды

і рэклам і прыстасаваньне іх да сучасных умоваў.

* У першую кваліфікацыю 1928 г. ГИЗ будзе выдаваць наступныя кнігі: Н. Асеев—Собрание сочинений т. I., Д. Бедный—Собр. сочинений, А. Безыменский—Новая книга стихов, В. Брюсов—Неизданные произведения, Д. Фурманов—Собр. сочинений т. IV и V, Чулков—Императоры“ і інш.

Нямеччына

* Гамбургскае выдавецтва „Энох“ выпусьціла на нямецкай мове роман *Панаіта Істраці* „Нерандула“.

* У Бэрліне выдавецтва Фішэр выпусьціла літаратурны „Альманах 1928 г.“.

* Коштам бэрлінскага выдавецтва „Вэльтбюхер“ вышаў роман *Паўля Нойбаўэра* „Марыя, гісторыя сучаснай жанчыны“. Да роману напісаў прадмову *Сьцяпан Цвайг*.

* Пад рэдакцыяй Р. Фезэ і К. Мана ў Гамбурзе вышла анталёгія маладых нямецкіх лірыкаў.

С. Цвайг у сваёй прадмове да гэтай кніжкі адзначае нялірычнасьць сучаснай эпохі і цяжкае становішча маладых нямецкіх поэтаў, якія ня маюць свайго органу, ня маюць выдаўцы і ня сустракаюць падтрыманьня з боку чытача.

Францыя

* Выдавецтва Эміль Поль пачало выдаваць штомесячную часопісь „Рев'ю д'Альмань“, пры-

сьвечаную справам нямецкай культуры.

* Літаратурная прэмія Ласэр у 10.000 франкаў у гэтым годзе вызначана *Полю Форю*.

Англія

* Часопісь „Спектэтор“ правяла сярод найвыдатнейшых пісьменьнікаў анкету з пытаньнем, якія тры творы мелі найвялікшы ўплыў на кожнага з іх. Большасьць пісьменьнікаў адказала: біблія, поэзія Броўнінга, творы Карлейля. Бэрнарда Шоу адказаў: Адкуль вы ведаеце, што на мяне мелі ўплыў толькі тры творы?

Італія

* Да 100 гадавіны сьмерці італьянскага поэта *Уго Фоскало* ў Італіі перавыданы яго творы. У Мілане вышаў 4-х томны твор пра жыцьцё і творчасць пісьменьніка.

* Нядаўна арганізаваны „Саюз кнігі“, мэта якога распаўсюджваньне літаратуры, мае больш за 150 філій па буйнейшых гарадох Італіі і 700 сэкцыяў пры школах і др. установах.

* Фашысцкім урадам будынак, дзе жыў і памёр вядомы італьянскі гісторык літаратуры *Франчэско дэ Санкуіс*, абвешчаны нацыянальным помнікам.

* Адна з фашысцкіх выдавецкіх фірм выпусьціла на італьянскай мове аповесьць *Б. Ібаньеса*. Кожны паасобнік гэтае кнігі мае цэтлік з надпісам: „Выдавецтва „La voce“ выпускае супроць волі, каб выканаць да-

гаворныя ўмовы, нязвычайна цікавую кніжку *антыфашыскай свінні* Б. Ібаньеса“.

Гішпанія

* 28 студзеня г. г. ў Мэтане (Францыя) памёр вядомы гішпанскі пісьменьнік *Бласко Ібаньес*.

Ібаньес увесь час вёў упартую барацьбу супроць монархічнага ладу ў Гішпаніі, за што яго 30 раз садзілі ў турму і шмат раз высылалі з Гішпаніі;

у 1925 годзе, за апублікаваньне рэзкага памфлету супроць Гішпанскага караля, Ібаньес вымушан быў пакінуць Гішпанію і пасяліцца ў Парыжы, дзе нясупынна вёў барацьбу супроць караля Альфонса і дыктатара Рывера.

* Гішпанскі тэатр, пасяля зацішку ў сваёй дзейнасьці, набыў цікавую п'есу романтычна-рэалістычнага напрамку „Марыяна Пінэда“ поэты *Федэрыко Гарцыя Лорка*.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
Р. Мурашка. —У іхным доме (<i>аповесць</i>)	3
Арк. Моркаўка. —* * * Завівайцеся дымы заводаў (<i>верш</i>)	36
” * * * Расчыняліся, рыпалі дзверы (<i>верш</i>)	37
Е. Пфляумбаум. —Музей рэвалюцыі—(<i>верш</i>)	38
П. Галавач. —Дасужая (<i>аповяданьне</i>)	40
С. Фамін. —* * * Адцьвітаў заход па-над вадою (<i>верш</i>)	63
” * * * Сіняй ноччу, ў месячную замець (<i>верш</i>)	64
П. Раздольны. —Браўнінг (<i>новэля</i>)	65
М. Хведаровіч. —Адзін урывак (<i>верш</i>)	73
” * * * Распушчаныя шторы (<i>верш</i>)	74
С. Хурсік. —Янка з Падлесся (<i>аповяданьне</i>)	75
С. Шукевіч. —Ціхім я стаяў (<i>верш</i>)	89
Я. Бобрык. —На пажыву (<i>верш</i>)	90
Мік. Аляхновіч. —Аб перакладах	91
Кніганіс	102
Хроніка	107

ДА ПАПДПІШЧЫКАЎ ЧАСОПІСІ „МАЛАДНЯК“

З 1-га студзеня 1928 году

ПЕРАЙШЛО ДА ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ ПЕРАЙШЛО
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“

ВЫДААНЬНЕ ЧАСОПІСІ „МАЛАДНЯК“

У 1928 годзе „Маладняк“ выходзіць значна рэарганізаваным і павялічаным у памеры да 7-мі друкаваных аркушаў, на лепшай паперы. Рэгулярны штотомесечны выпуск часопісі ГАРАНТУЕЦЦА. На 1928 год БУДУЦЬ ДАДЗЕНЫ ДАРМОВЫЯ ДАДАТКІ

ГАДАВЫМ ПАДПІШЧЫКАМ:

- 1) Камплект „Маладняка“ за 1927 год або
- 2) Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на 3 руб.

ПАЎГАДАВЫМ:

Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на суму
1 руб. 50 кап.

НА ПРАЦЯГУ ГОДУ БУДУЦЬ ДРУКАВАЦЦА ў ЧАСОПІСІ ня толькі творы ядроў „Маладняка“, але шэраг перакладаў твораў пра-летарскіх пісьменьнікаў інша нацыянальных літаратур.

Для супрацоўніцтва ў аддзеле крытыкі запрашаны лепшыя беларускія крытыкі. Будзе таксама зьмешчана шэраг артыкулаў, аглядаў літаратур саюзнага рэспублік і замежных краін.

У грамадака-палітычным аддзеле будуць надрукаваны артыкулы аб культурнай рэвалюцыі, літаратуры, мастацтве і г. п.

Дзецца штотомесечна багаты кніганіс і хроніка беларускага культурнага жыцця і культурнага жыцця саюзнага рэспублік.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На год 6 руб. || На 3 месяцы. . . 1 р. 50 к.
„ паўгода 3 „ || „ 1 месяц . . . — 50 к.

Цана асобнага нумару 60 кап.

Гадавым падпісчыкам дзецца расэрочка: пры падпісцы 2 рублі і праз кожныя два месяцы па 2 рублі. Паўгадавыя падпісчыкі плацяць пры падпісцы 1 руб. 50 кап. і праз два месяцы 1 руб. 50 кап. Дармовыя дадаткі высылаюцца падпісчыкам у расэрочку пасля атрымання апошняга ўзносу.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: кантораю Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“ — Менск. Камсамольская 25, усімі паштовымі аддзяленьнямі, усімі аддзяленьнямі БДВ і спецыяльнымі ўпаўнаважанымі і агентамі Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: Менск, к'юб Карла Маркса, пакой № 29.